

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

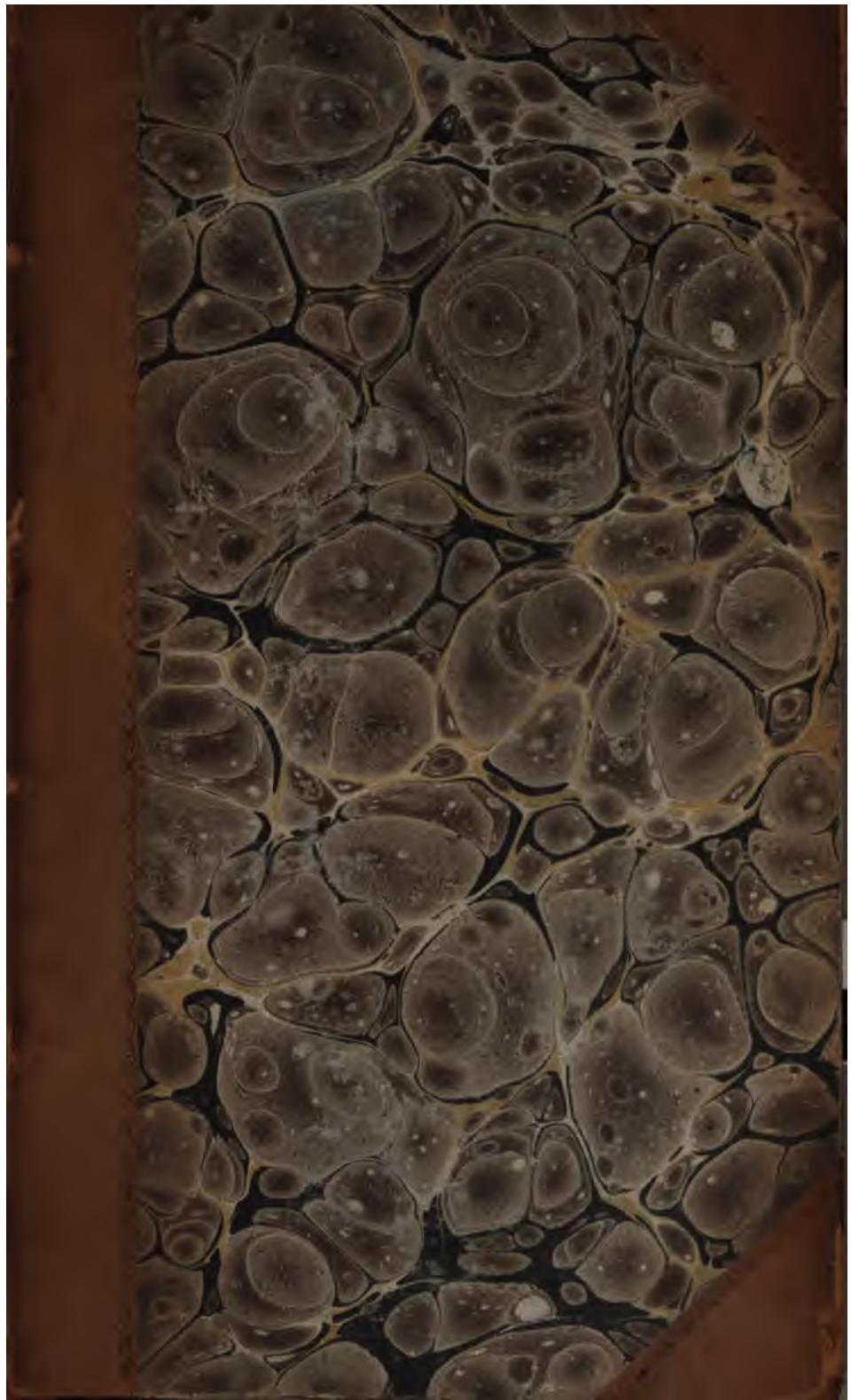
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

6666666080J

28.

120.

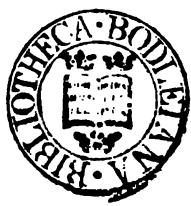

Aut. P.
JO. PHIL. BAUERMEISTERI
PHILOSOPH. ET THEOL. D. HUJUSQUE P. P. O. IN ACADEMIA
ROSTOCIENSIS

COMMENTARIUS
IN
SAPIENTIAM SALOMONIS
LIBRUM VET. TEST. APOCRYPHUM.

GOTTINGAE
SUMTIBUS DIETERICHIANIS
MDCCXXVIII.

130

P R A E F A T I O.

Quem omnium librorum Vet. Test. apocryphorum dignissimum esse constat, in quo illustrando opera collocetur, eum hoc commentario explicare sumus conati. Nullus enim illorum argumenti et veritate et gravitate, arte in eo tractando conspicua atque usu ad interpretandum Nov. Test. vario aequem eminet, ac liber, qui ab antiquitate *Sapientia Salomonis* inscribitur. Operis autem nostri haec est ratio atque indoles. Interpretationi hoc erat propositum, ut, quamquam ad omnes minutias copiose declarandas non descendemus, nec ea, quae scriptorum sacrorum lectoribus cognita solent usuque trita esse, nisi leviter perstringeremus, nihil tamen eorum, quae explicatione indigere

nobis viderentur, intactum relinqueremus et praeteriremus. Simul, quo magis libri argumentum pateret, ubique orationis perpetuitatem et nexus indicavimus, neque, consilium, quo auctor singula scripserit, aperuisse, et fontes, quibus usus sit, indicasse, alienum duximus. At a textu edendo abstinuimus. Neque enim quidquam novum, nec in medio positum, ad scripturae emendationem praeter conjecturas adtulissemus, copiis criticis orbi literato adhuc incognitis, frustra a nobis quaesitis, haud adjuti. Verum sine his tale consilium neque cum fructu suscipi posse nequé cum successu perfici nobis videbatur. Placuit igitur textum editionis recentissimae, ejusque Augustanae, sequi, nisi ubi alia subsidia meliorem lectionem exhiberent. Nonnullos quoque locos, in quibus auctoritates externae nihil auxillii suppeditarunt, e conjectura emendavimus.

Scribebam Rostochii d. XVIII. mens.
Octobr. MDCCCXXVIII.

PROLEGOMENA.

I.

Argumentum libri Sapientiae.

Regibus ad virtutem et deum cognoscendum admonitis, sorteque tam malorum hominum quam bonorum, immortalitate soli qui beentur, exposita, auctor, reges potissimum severum judicium manere, docet. Hinc eos, ut in sapientiam sibi comparandam omne studium convertant, utpote quod ad verum regnum et immortalitatem perducat, cohortatur (Cap. I—VI.). Quo dicta majore auctoritate valerent, Salomonem se esse confessus, suo exemplo monstrat, quanta bona sapientiae, enixiis precibus a deo expetitae, ipse debeat, naturaque ejus descripta, in laudes ita excurrit, ut, quaeunque vera, pulchra atque praeclara censemur esse, ab ea repetantur (Cap. VI—IX.). Ad haec probanda in rem suam historiam sacram ita convertit, ut exempla partim Sanctorum veterum populique Israelitici, sapientiae amantium ideoque maxima commoda nactorum, partim eorum, quos ejus contemtus perniciei tradiderit, oculis lectorum

subjiciat (Cap. X.). Nunc tradita a sacris auctoribus ulterius persequens, comparatione fatorum populi dei cum miserrima idololatrarum insipientium, Aegyptiorum et Cananaeorum, sorte facta (Cap. XI. XII.), uberrime de idolorum cultus origine, turpitudine et stultitia agit, a quo puros servatos Judaeos maximis beneficiis deus adfecerit, cujus vero inimici acerbas poenas solverint (Cap. XIII.—XIX.).

II.

Disquiritur, utrum libri unus sit auctor, an plures.

Jam ante **HUBIGANTIUM** fuerunt, qui, libelli duas esse partes, opinarentur, quarum prior sapientiae laudem contineret (Cap. I—IX.), altera exemplis ex historia petitis doceret, quam felices homines redderet sapientia, quamque infelices stultitia, praecipue idololatria (Cap. X—XIX.). Attamen haec ita discernebant, ut ab uno auctore **omnia** derivarent, nec ex uno libello duos quasi conficerent. Contra **HUBIGANTIUS**¹⁾ duarum partium duos statuit auctores; priorem a Salomoae conscriptam ratus, alteram a seriore quodam auctore, forsitan ab eo, qui priorem partem ex lingua hebraica graece verterit. — Quam sententiam quo minus sequaris, impedit nexus, quo caput decimum et seqq. cum nono ita cohaerent, ut separari nequeant. Verbis enim Cap. IX. v. 18.: *καὶ οὗτως διωρθώθησαν αἱ τριβοὶ τῶν ἐπὶ γῆς, καὶ τὰ ἀρεσά σου ἐδιδάχθησαν ἀνθρώποι, καὶ τῇ σοφίᾳ ἐσώθησαν*, lectorum animi praeparantur ad cupide audienda exempla, quibus, vera esse, quae de sapientia praedicavisset, auctor probare studet.

¹⁾ Vid. **HUBIGANTII** Prolegomena in **Sacr. Script.** P. II. pag. 160.

EICHHORNIUS ²⁾ libri bipartiti priorem partem ad Cap. XI. v. 1. pertingere, alteram a Cap. XI. v. 2. usque ad finem ratus, duos voluit esse auctores, saltem, si unus esset, alteram partem serius esse conscriptam et ea quidem auctoris aetate, qua multas opiniones perversas, in juventute quas aliuisset, exuerit, cogitata in ordinem systematicum redegerit eaque ordine certo exponere didicerit. Argumenta, quibus summus ille vir utitur ad suam sententiam stabilendam, haec fere sunt:

„1) Salomo, cui auctor libri laudem sapientiae tribuit, a Cap. XI. v. 2. non amplius loqui videtur; neque enim se nominat, neque ex orationis forma aut materia, qua sapientia non amplius laudatur, sed semel tantum nominatur (Cap. XIV. v. 5.), prodit, continuari istam fictionem. Contra, quae a Cap. XI. v. 2. leguntur, ita sunt comparata, ut minus apte a Salomone dicta singantur. Namque in plurium deorum cultum invehatur is, qui ipse in ultimis vitae annis alias praeter Jehovam coluerit? atque de hostibus, qui populum judaicum sibi subjecissent, verba faciat is rex, qui, dum regnabat, tales victores non noverit? (Cf. Cap. XV. v. 14:).” —

Si haec ratio valeret, multa forent tanquam spuria ab hoc libello resecanda, cum in primis

²⁾ Vid. EICHHORNII Einleitung in die apocryphischen Schriften des A. Test. pag. 124. Ei adsentitur BERTHOLDUS in introductione in libros Vet. et Nov. Test., nisi quod priorem partem Cap. XII. 27. claudat. — Quod vero NACTIGALO placuit, librum plures easque diversas disputationes non unius, sed plurium virorum doctorum, diverso tempore in concessibus Sapientum Hebracorum habitas et dein in unum volumen congregatas continere, quam parum esset admittendum, monstravit RHODIUS in libro inscripto: de veterum poëtarum sapientia gnomica etc. pag. 232 seqq.

sex capitibus fictio illa non appareat, contra septimo
demum edoceamur, ab illustri illo rege sapientiam
commendari, adeoque haec, si exceperis C. I. v. 6.,
a Cap. VI. v. 9. laudari incipiat. Sed quo jure
prima sex capita tribuuntur eidem, qui quatuor
insequentia scripsit, eodem Cap. XI. v. 3 et seqq.
cum praecedentibus ex uno fonte fluxisse existi-
mantur; nam eadem est rei tractandae ratio. Ut
Cap. II. impietas opponitur sapientiae, cuius laus
Cap. VII. profertur, sic idololatria ejusque stultitia
et turpitudo eidem opposita est a Cap. XI. v. 3.
Quaecunque igitur in hoc libello disseruntur, ad
sapientiam referre licet. — Quae vero minus apte
Salomoni tribuuntur, vituperatus complurium deo-
rum cultus, commemorative victores populi ju-
daici, ne te offendant, scito, ab auctore nostro
historicam *ἀνθίβειαν* non esse exspectandum, ut
pote qui historiam libere et poetice tractet, itaque
negligat, quae minus in rem suam possint conver-
tere, adeoque nova inveniat, quae apta ei esse
videntur. Eodem jure saltem resecarentur, quae
Cap. III. v. 12. — Cap. IV. v. 7. de casto connubio
et prole oriunda ex impuro concubitu disseruntur.
Laudem enim castitatis quis exspectaverit ab eo,
qui uxores habuit septingentas et concubinas tre-
centas, per quas deflexa mens ejus est ad alienos
deos? (3 Regg. C. XI.) Sed posterioribus tempori-
bus Salomo omnibus erat exemplar sapientiae et
virtutis, quo circa ea, quae minus in ejus vita
huic imagini congruebant, seriore tempore non
memorabantur et oblivioni quasi tradebantur, ut
adeo historici scriptores ea silerent (cf. 2 Chron.
I—IX.); quae egregia, eximia laude extollebantur
et amplificabantur, adeoque prorsus nova fingeban-
tur; cf. JOSEPHI Antiqq. VIII, C. 2. pag. 419. ed.
Haverk. EISENMENGERI entdecktes Judenthum.
Tom. II. pag. 440 sqq. Tom. I. pag. 155 sqq. COR-

RODRI kritische Geschichte des Chiliasmus. Vol. 1.
pag. 48. Caeterum de loco Cap. XV, 14. obvio vide
Commentarium.

„2) Dissimilis prior est pars alteri rerum tractandarum methodo et ipsa materia, nam in priore parte historiae antiquae usus ita est modicus et prudens, ut pauca tantum eaque ad rem pertinentia sint Cap. X et XI. v. 1. inde de promta, sed in altera parte inepte mentio fit rerum antiquarum tanta cum abundantia, ut lectoribus nausea creetur (Cap. XI. XVI—XIX.). Deinde in priore parte omnium vitiorum atheismus fons est et origo (Cap. II.); in altera idolatria (Cap. XIV, 12.). Sic etiam prior immortalitatem a virtute repetit (Cap. I, 15. II, 23. III, 4.), altera a Jehovahe cognitione (Cap. XV, 3.). Postremo prioris partis auctor judaicas opiniones non ita fovet, ut aliquid statuerit, quo humanitas offenderetur; at secus fit in altera parte, qua v. c. poena inficta hostibus populi Judaiç constare docetur eo, quod illi quasi seclusi fuerint a dei providentia (Cap. XVII, 2.); non minus huc pertinent ea, quae de bonis terrestribus eorumque fonte, cultu nimirum Jehovahe, disseruntur. Quod philosophum dec̄ auctor prioris partis amorem dei non intelligentia et cognitione conciliari docet, sed vitae integritate et virtute, cuius solius rationem habeat deus in concedendis bonis, at secundum alterius partis placita veri dei cognitio superat omnia, haec placet numini, atque conciliat hominibus ejus favorem, inde denique profluunt omnia bona, quapropter Israelitis omnia bene cesserunt, sed idololatris omnia male. Quae praeconceptae opiniones quoque in causa fuerunt, cur in hac ipsa parte Israelitae idololatris, ut fit in Vet. Test., opponerentur, cum in altera sint boni malis oppositi. —”

Verum quidem est, Cap. X et XI, 4. bona inde ab Adamo hominibus, potissimum Judaeis, donec Arabiae desertum reliquerint, a deo concessa brevius exponi, prolixius vero Cap. XI, 4 sqq. Cap. XVI—XIX. mala fata Cananaeorum, praeципue Aegyptiorum. Cujus ubertatis caussa in eo est, quod Vet. Testamenti ea pars, qua antiquissimae res enarrantur, non tam egregia nec tam multa documenta continet, quibus, sapientibus omnia bene, insipientibus male cedere, eluceat. Tum vero etiam auctoris, utpote Judaei, magis interfuisse decet, Judaeorum eorumque inimicorum, inter quos ipse viveret, uberior exponere fata, quam aliorum, inter quos et Judaeos nullus nexus intercederet. Accedit, quod auctor, odio erga Aegyptios incensus, eos, qui suae nationis, ex qua haud pauci Alexandriae, relictæ paterna religione, ad alienum cultum transiverant, ad idem forsitan propensi essent, prolixa et iterata enumeratione calamitatum Aegyptiorum eorumque stultitiae, contra gloria populi judaici amoreque divino saepissime jactando absterrere voluisse videtur, ne, quod volutarent animo, perficerent, atque, incenso erga Aegyptios odio, eo permovere, ut constantes paterno cultu adhaererent, moresque Aegyptios perhorrescerent, cf. C. XIX, 22. Hinc etiam facile intelligas, cur non tam multus sit in describenda clade Cananaeorum, quamquam Vet. Test. in hac enarranda haud pauca contineat, quae converti in rem poterant. De Cananaeis enim, eorum clade, idolorum cultu etc. sermo est tantum Cap. XII, 2—23. Sed Aegyptiorum fata exponuntur partimque cum Judaeorum sorte comparantur Cap. XII, 23—27. XVI. XVII. XVIII. XIX. Quod inepte factum esse, nemo facile contendat, qui, res illas adversas ex idolatria, sapientiae Judaeis a deo concessae contraria, auctorem derivare, reputaverit,

quamvis facile largiamur, cum, etsi in nonnullis locis brevitati magis studuisse, finem propositum tamen adsecutum fuisse. — Ratio vero dividendi libelli a rebus ibi tractatis sibique repugnantibus vel saltem aegre conciliandis inter se repetita, nisi alia accedant argumenta, non admitti potest in eorum scriptis, qui hinc illinc doctrinas quasi carpentes varia variorum doctorum placita copulant, suaque faciunt. Quum vix ac ne vix quidem ii, qui ingenii acumine et subtilitate praepollent, satis sibi cavere possint, ne eclecticismo isto, quem dicunt, praepediantur, quominus in tradendis placitis sibi constent, quis tandem constantiam, omnibus numeris absolutam, in tradendis dogmatibus exspectaverit ab auctoribus orientalibus, si forte systemata varia copulaverint, qui plerunque magis phantasiae impetu abripi, quam vi $\lambda\sigma\gamma\kappa\eta$ regissee patiuntur? Instar omnium exemplorum nobis esto *Philo*, *Judaeus*. At philosophus quoque noster non acquiescit in religione a patribus accepta, sed hanc ipsam cum philosophia platonica et chaldaeo-persica conjungit. Minime igitur mirandum, quod rebus variis impellentibus inter scribendum varie ipse moveretur modoque hoc modo illud magis laudaret et celebraret, itaque, ubi non res *Judaicae* ob oculos obversarentur, sed scelera hominum nefariorum, inter quas ipse viveret, virtutem potissimum, more platonico, commendaret et ab ea immortalitatem repeteret, sed in fine, quo fata *Judaeorum* et idololatrarum traduntur, *Vet. Testamenti* dictis adhaereret deique cognitionem urgeret. Quae tamen non ita sibi adversantur, ut conciliari inter se nequeant. Nam virtutem non esse sine cognitione dei, neque hanc sine illa, auctorem statuisse, inde liquet, quod studium cognoscendi numinis inculcat ab initio (Cap. I. v. 1 sqq.), malique homines, qui Cap. II. loquentes in scenam produ-

cuntur, non tantum probitatem justorum derideant, verum etiam eorum cognitionem dei (v. 13. ἐπαγγέλλεται χρῶσιν ἔχειν Θεοῦ) et fiduciam in deo positam (v. 13. παῖδα χρίου ἔσαντὸν ὄνομάζει, v. 16. ἀλαζονεύεται πατέρα Θεόν et v. 20. ἔσαι γὰρ ἐπισκοπὴ ἐκ λόγων αὐτοῦ). Deinde etiam ipse auctor a fide in tuenda religione Cap. III, 9. beatitudinem repetit (οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτῷ (Θεῷ) συνήσουσιν ἀλήθειαν καὶ οἱ πιστοὶ σὺν ἀγάπῃ προς μενοῦσιν αὐτῷ.). At impiis, qui fidem non servaverint (οἱ τοῦ κυρίου ἀποσάντες), gravissima poena manet v. 10. Contra Cap. XV, 3, ubi τὸ ἐπισαθται τὸν Θεόν, ὀλόκληρος δικαιοσύνη dicitur et τὸ εἰδέναι τὸ χράτος τοῦ Θεοῦ (h. e. Θεό) γίγα αὐθανατίας, cognitione unius dei non tam propter se ipsam celebratur, quam quod cum ea virtutis studium semper conjunctum sit (v. 2. οὐκ ἀμαρτησόμεθα δὲ, εἰδότες, ὅτι σοι λελογίσμεθα), contra ex idolorum cultu tantum non omnia vitia necessario oriuntur (Cap. XIV, 22 sqq.). Sequitur ergo ex sententia nostri, neminem vere probum esse sine unius dei veneratione, nec sic religiosum sine virtute. Itaque ne mireris, quod unus idemque auctor, nefarios impugnans, probitatem potissimum celebret, sed, idololatras stultitiae arguens, ab unius dei cognitione bona maxima derivet. Sic etiam facile explices, cur in priore parte boni malis opponantur, contra in altera idololatris Judaei, omninoque pauca alia obvia sint, quae non tam philosophum graecum, quam Judaeum, Vet. Testamenti bene gnarum, produnt, quorum tamen haud absimilia deprehendes in priore quoque parte, conferas enim capitis eos locos, ubi de Judaeis auctor loquitur. Sed, qui loci e Cap. XIV, 12. et Cap. II. ab EICHENHORNIO excitantur quasi inter se pugnantes, eorum neuter de origine omnium vitiorum agit, verum alter de idololatria tanquam

ussa τῆς Φθοῖς τῆς ζωῆς, quo minimine effici-
r, ut alia miseriae origo non existat; et in-
ero perstringuntur homines, qui, dei curam circa
s humanus animaeque immortalitatem negautes,
eleste vivunt, sicque in perniciem ruunt. Quod
rumque locum habere posse, nemo facile negabit.
Ieoque ex capitibus XVI versu 27, quem S. V. for-
n comporare cum Cap. II. voluit, haud conse-
titur, cultum complurium deorum pro solo omnium
alorum fonte ab auctore fuisse habitum.

BRETSCHNEIDERUS ³), librum in tres libellos
vidit, ut Cap. I—VI, 8. contineatur fragmentum
Ieris, temporibus Maccabaeorum ab homine Ju-
deo in Syria hebraice scripti, eo consilio, ut
u' gentem judaicam spernerent, deum et spem
tae futurae deriderent, et interitum religionis
mulque reipublicae Judaeorum molirentur, refu-
ret, eorumque ausis resisteretur; alter autem
bellus a Cap. VI, 8. ad Cap. XI. pertingat, qui ab
omine Judaeo, philosophia alexandrina et chaldaea
abuto, circa servatoris tempora in Aegypto de-
ente, lingua graeca exaratus sit, ut, Salomonem
caeca, quae tum floraret, philosophia innutritum
uisse, comprobaretur, judaicaeque genti honor et
loria inventionis artium et cognitionis scientiarum

³) Vide ejus disputt. de libri Sap. parte priore Cap. I—XI. e duobus libellis diversis conflata. Viteberg.
1804. — Rei summani si spectas, ab ejus partibus
stat ENGELBRETHUS, eo tantum dissentiens, quod
ipsi prima pars libr. Sap. ad capitibus V^{ti} medium
vers. 23um pertingere, ultima autem verba καὶ
ἔσημώσει versus 23^{mi} Cap. V^{ti} ad versum 11um
Cap. VI^{ti} transitus caussa adjecta esse videntur ab
eo, qui secundum libellum Cap. VI, 12 — Cap. X.
vel potius Cap. XI, 4. cum priore libello conjunxe-
rit. Conf. ejus: librum, Sap. Salom. vulgo in-
scriptum, interpretandi Specimina 1 et 2, capita
quinque priora complectentia. Hafniae 1816.

vindicaretur. Caput autem XI. ab illo, qui to librum consarcinaverit in unum volumen, trans caussa additum et interpositum esse, arbitra Hoc vero parum curans, totus in eo est, ut, quod EICHHORNIUS partem priorem dixerat, eam duobus libellis constare, demonstret. Utitur autem his argumentis.

„Primum in prioribus quinque capitibus volum adest vestigium, quod regem quendam, nec Salomonem, loqui ac loquentem induci, sua vel prodat; quod aliter se habet in libello secundi, simulac incepit auctor de Sapientia dissevera magna quoque curavit arte, ne lectores dhaererent, quis loqueretur, sed Salomonem loquorem agnoscerent.“

Sed nemo a scriptore, qui facto quodam mine scribit, ut statim ab initio narret, cuius sonam induerit, jure postulef, sed tantummodo ut apto id fiat loco. Qui vero detegendo non per totum librum aptior, quam quo auctor ceperat hortari ad sapientiam (Cap. VI, 9—12) facilitatem ejus adispicendae docuerat (v. 13—18) effectumque ejus aliquem, regibus potissimum exoptatum, exposuerat (v. 17—22) et priusquam de ejus natura, operibus et comparandi eam tione ageret? Ut his auctoritas conciliaretur Salomonem esse, sapientissimum illum regem, Iesus Christus est Cap. VII. Quod non tam inexpectata inopinatumque accedit, ut quasi de coelo lapideatur; namque praeparati sunt lectorum a repetita regum compellatione et adhortatione (I, 1. Cap. VI, 1. 2—10 et 21. quae dicere indebet regem, quam quemvis de plebe hominem. Nec ab initio ejus partis, quam BRETSCHNEIDER alteram dicit, auctor maiore curavit arte, ut Salomonem disserentem agnoscerent lectores, quod Cap. I. et Cap. VI, 1—8; in his enim nihil deponit.

editur, quod debuerit a solo rege aliquo, nedum solo Salomone, dici. Ut Cap. I, 1. et Cap. VI, 8. reges admonentur, ita etiam v. 9 et seqq. regiae suae auctoritatis auctor disserit verbis nationem facit, nam v. 9. πρὸς ὑμᾶς οὖν οἱ λόγοι et v. 11. ἐνθυμήσατε τῶν λόγων μου et v. 22. ὃς ἔσιν σοφία — ἀποκρύψω ὑμῖν μυστήρια etc. 1 aperte virum principem monstrant, sed tanta sapientem. Rex Cap. VII. demum prodit in eam; itaque si isti argumento insistere vellemus, Cap. VII, ubi Salomo apparet, altera pars inaudita foret, qua re tota conjectura corrueret.

Dispiciamus nunc alterum argumentum, adiutum, „quod auctor *libelli secundi*, personae uentis optime memor, praeter placita philosophiae senioris, nihil sit loquutus, quod Salomoni a conveniret; id autem in parte priore, si et ne scripsisset, plane neglexisse deprehenderetur, in, qua ratione Cap. II. gentem judaicam a regis exteris oppressam sistere potuisset, non perceretur.” —

Jam supra a nobis est monitum, a scriptore nostro, utpote non tam historico, quam poëta philosopho, eam fidem in proponendis rebus spectari non fas esse, ut omnia dicta vitae Sannonis plane convenientant. Quapropter non miramur, si in priore sic dicto libello judaicam item a regibus exteris, quos Salomonis aetas toravisset, oppressam sisteret. Attamen horum illi legitur in initio libri, ubi non reges exteris, sed oppressores, potissimum judaici, taxantur. sed fac, reges ibi admoneri, pluraque etiam in parte, aetati Salomonis minus convenientia, deprehendi, nihil vero in capp. proxime insequens, tamen non efficetur, ut duo libelli aucto exstitissent. Namque attendendum est ad mainem, quae tractatur. A Cap. VI, 8. usque ad

Cap. IX, ubi natura sapientiae describitur, effectus et adispicendae ratio, auctori occidens prorsus deerat, historiam tangendi, igitur adferendi, quae cum aetate Salomonis aegre ciliarentur. Idem statuendum de Cap. X et Cap. 1—3, ubi BRETSCHNEIDERUS secundum libe claudit. At in primis capitibus, quibus suae aetatis homines auctor ante oculos habuit, ubi horum ad veri dei cultum deterretque a vitiis malos, cillime fieri potuit, ut quaedam proferret, *ut suae aetati quam Salomonis admodumata.* Tiam libri dividendi caussam BRETSCHNEIDERUS adfert, „quod in *libello priore* reges et principes qui vere imperium teneant, compellentur deorum imperio *civili* his in terris sit sermo. Etiam vero *libelli alterius* servare quidem, et commode jungat priori, id compellationis generali sensu autem mutato, cum de imperio ex mortali praeclaris dotibus oriundo et de regno, quod maneat in altera vita, disserat.” —

Quod argumentum falsum esse, arguitur: compellatione *τύραννοι* (Cap. VI, 9 et 21.), nunquam usurpata de ipsis, qui regnum coeleste tenent, id ambiunt; adeoque verba v. 21: *εἰ οὖν ἐδέπητε θρόνοις καὶ σκῆπτροις, τιμήσατε σοφίαν, εἰς τὸν αἰῶνα βασιλεύσητε* eis tantum, qui cum imperio praesunt, dicta esse possunt, quamvis *βασιλεύσητε* regnum coeleste intelligi auctor luerit. Latet enim h. l. suavissima dilogia, reges ad sapientiae amorem adliciuntur, quod hanc sententiam auctor expressit: *vos reges collectamini imperio, jam vero, si cupitis, ut h. l. voluptas perpetuo duret, agite, sapientiae studeam tum in perpetuum regnabitis (felices eritis).* Confer Cap. VI, 24. VII, 5. VIII, 14. 15.

Quarta ratio sumta est ab argumenti et consilii diversitate. „Auctor *prioris libelli* id un-

, ut hortaretur principes, ne subditos pro ar-
io opprimerent, pietatemque deriderent, sed
olerent δίκαιοσύνην et εὐσέβειαν. Quibus ubi-
opponuntur δίκαιοι et εὐσέβεις, non σοφοι.

a versu nono Cap. VI. non amplius est sermo
pietate et justitia, sed de sapientia, nec quid-
m praeter σοφίαν principibus commendatur,
recta promissione, ipsos, si sapientia initiari sese
si fuerint (non justos et bonos, sed) clarissi-
, sagaces et admirandos esse evasuros.” —

In quibus quaeras oportet, utrum singulae
partes ita sibi adversentur, ut copulari ne-
ant, an vinculum adsit, quo inter se cohaereant.
ad quidem negandum esset, si is, qui scripsit
VI, 8. — XI. eam τῆς σοφίας notionem animo
rmasset, quam BRETSCHNEIDERUS sibi invenisse
is est, si tantum occultam rerum naturae cogni-
tum, non dei ejusque voluntatis notitiam et
tutem, ab initio operis commendatas, simul hac
e comprehendendisset. Quis vero hoc neget, qui
adtentu animo nec p̄aeconcepta quadam op̄i-
ne deceptus, legerit? Cap. VIII, 7. εἰ δίκαιοσύ-
ἀγαπᾶ τις, οἱ πόνοι ταύτης (σοφίας) εἰσὶν
ται. σωφροσύνην γὰρ καὶ φρόνησιν ἐκδιδάσκει,
πιστύνην καὶ ἀνδρίαν, ὡν χρησιμώτερον οὐδέν
η ἐν βίῳ ἀνθρώποις; adde v. 9. ἔκρινα τοίνυν
ὑτην (σοφίαν) ἀγαγέθαι πρὸς συμβίωσιν, εἰδὼς
ἔσαι μοι σύμβουλος ἀγαθῶν. v. 15. ἐν πληθεi
νοῦμαι ἀγαθός (nempe ope sapientiae). Cap.
11. ὁδηγήσει με ἐν ταῖς πράξεσι μου σωφρόνως.
12. καὶ ἔσαι προσδεκτὰ τὰ ἔργα μου, καὶ
κρινῶ τὸν λαὸν σου δικαίως. Quibus cf. Cap.
, 9 et 10. X, 3 et 5. De sapientia vero tan-
tum fonte cognitionis voluntatis divinae haec pro-
lit: Cap. IX, 13. τίς γὰρ ἀνθρώπος (absque
ientia) γνώσεται βουλὴν θεοῦ; ή τίς ἐνθυμη-
τεται τί θέλει ὁ κύριος; v. 17. Βουλὴν δέ σου

τίς ἔγνω, εἰ μὴ σὺ ἔδωκας σοφίαν; Et v. 18. καὶ
οὐτω (ope sapientiae) τὰ ἀρεσά σου ἐδιδάχθησα
ἄνθρωποι. Adde Cap. IX, 9 et 10. X, 5. Consta
igitur, notione τῆς σοφίας, praeter multa alia
etiam cognitionem voluntatis divinae et virtutem
comprehendi. Quod si verum est, profecto non
reprehendatur Noster, quod, commendaturus sa
pientiam (Cap. VI, 9 etc.), ab initio (Cap. I—VI)
ejus partem et illam quidem praecipuam laudaver
it, quam potissimum desiderari animadverterat in
iis, quos est adhortatus, et deterruerit ab iis vitiis,
quae sapientiae maximie adversantur. — Quum
vero, qui virtutem exercet et cognoscendo deo
operam dat, is non continuo sapiens sit, verum
praeter virtutem multa alia sapientia complectatur,
non mirum, si in primordio operis, ubi homines
impii taxantur, δίκαιοι et εὐσέβεις, non σοφοί,
opponantur. — Denique, quod negatur, Cap. VII
— XI. doceri, qui sapientiae studiisset, eum justum
fore, in hoc Virum doctissimum errasse, e locis
modo laudatis prodit; et quae praeterea ab auctore
promittuntur, v. c. sagacitas et gloria, ea ita sunt
comparata, ut cum priore libello optime concilien
tur. —

Ad quaestiones, quas BRETSCHNEIDERUS quinti
argumenti loco posuit, „cur scriptor ad oppressam
Judeorum conditionem et ad dei et legis paternae
derisores non recurrat, nec amplius commemoret
injustitiam principum (C. II.), nec retractet, quae
Cap. III—V. contineantur, religionis judaicae vin
dicias, nec repeatat, quae Cap. VI, 4 sqq. legantur,
adhortationes et minas?” respondemus, neque
Cap. I. II. de oppressa Judeorum conditione et
regibus eos opprimentibus agi (vide adnot. ad
Cap. I, 1.), neque Cap. III—V. vindicias continen
religionis judaicae. Sed Cap. I. adhortatus ad pie
tatem auctōr, C. II. impios Judeeos describit, quo

rum fata cum proborum sorte conferuntur Cap. III—V. Quibus rebus disertis verbis repetendis eo majore jure supersedebat, quod fuerunt ab ipso his ll. cum magna ubertate pertractatae, nec ei id consilii fuit, ut unice laudaret probitatem, taxaret impietatem, sed ut sapientiam, sensu latissimo dictam, commendaret, ad quod illo argumento quasi transitus pararetur. Adeoque quodammodo ad idem recurrat Ostentatus enim favor divinus etga Judaeos pios odiumque nefariorum Aegyptiorum et Cananaeorum (C. XI—XIX.) quid aliud in animis impiorum efficere poterat, quam ut, terrore metuque percussi, missa scelestia vita, ad meliorem frugem verique dei venerationem redirent? — Minitando autem Capite VI, 4. ad Cap. I, 1. recurritur, nec cur hoc tertio fuerit retractandum, ejus equidem necessitatem saltem non video. — Sed fac, contineri in primis capitibus, quae v. 8. inde eruit, moverique illis quaestionibus difficultatem, tamen, duobus suppositis auctoribus, quorum alter alterius opellam cum sua de sapientia disputatione conjunxit, vix ista dilueretur; nam is, qui conjunxit, procedente opere adeo oblitus fuerit priorum, ut ne interdum quidem eadem iisdem verbis retractaret? Nonne potius, quo speciem propriae auctoritatis toti libello conciliaret et furti suspicionem amoveret, plurima in alteram partem ex priore et vice versa transtulisset, recurrissetque ad ea, quae in initio fuissent ab ipso transcripta?

Paullo majoris momenti videtur esse sextum argumentum. „Negatur enim, ulla in *priore libello* deprehendi vestigia vel platonicae vel Cabballistarum philosophiae, cuius placitis alter scateret, quamvis maxime Cap. II. commoda fuisset occasio adferendi quaedam de anima, ejus natura et ratione, quae illi intercedat cum corpore.” —

In quo argumento refutando excitandi locus Cap. I, 7. obvius: ὅτι πνεῦμα κυρίου παρωκε τὴν οἰκουμένην, καὶ τὸ συνέχον τὰ ηγενῶσιν ἔχει Φωνῆς, quem ex Vet. Test. fili BRETSCHNEIDERUS, collato Ps. CXXXIX, Jerem. XXIII, 23 sq., contendit. Sed frustra; Psalmus de omnipraesentia tantum dei et spiritus agit, nec ratio, qua deus omnibus sit per sens, memoratur. In Jeremiae loco deus se in coelum et terram *implere*, ait, non spiritus. Etiamsi largiamur, Θεόν et πνεῦμα Θεοῦ inter promiscue usurpari, ut Jeremias eodem semper potuisse, *spiritum* dei coelum et terram plere, tamen hoc a nostro loco alienum est. Noster enim usus est tempore perfecto, παρωκε, *implevit*, quo ad primam mundi formam respexit, notione abstracta a platonica et mundi. Tempus vero hebraico more esse contatum, non est verisimile, quoniam ejusmodi fusio in aliis libelli locis non occurrit. Accidit, Platonis doctrinam auctori ob oculos ob satam fuisse, ex adjuncto ctiam commate et τὸ συνέχον τὰ πάντα, sive notione species dictionem, a Vet. Test. alienissimo, quod interp hucusque parum curasse, miror. Ut enim id vel spiritum universitati rerum praesentem divini vates cecinerunt, ita nescio, an unius spiritus τὸ συνέχον τὰ πάντα, vinculum, omnia contineat, et tanquam anima corpus sustinet et conjungat, vocari ab iis potuerit. Συνέχη enim id tantum dicitur, quod in semet ipso habet dilabendi vel resistendi, quam materia esse non Vetus Test., sed philosophi docuerunt quapropter deum συνέχειν τὸν κόσμον, τὰ περι et similia hi statuunt; Xenoph. Memorab. IV δὲ τὸν ὄλον κόσμον συντάττων τε καὶ συνέ Cyropaed. VIII, 7. Θεοί, οἱ καὶ τὴν τῶν

ἵνδε τάξιν συνέχουσιν. Quibus cf. Philonem de it. Mos. I. III. ὁ δὲ ποιητὴς τῶν ὅλων, ὁ τοῦ ὕσμου πατὴρ, γῆν καὶ οὐρανὸν, ὕδωρ τε καὶ ἀέρα καὶ ὄσα ἐκ τούτων, ἐκαστὸν συνέχων καὶ διακρα-ῶν. In dialogo autem Timaeo Locro falso adscripto (Platonis Opp. pag. 95. e.) ita de anima mundi sermo fit, ut doceatur, deum eam medio mundo inditam extra eduxisse ipsumque universum contexisse itaque continere (τὰν δὲ τῷ κόσμῳ υχὰν μέσοθεν ἔξαψας ἐπάγαγεν ἔξω, περικα-ψαὶ αὐτὸν ὅλον αὐτῷ). Et in Timaeo pag. 34. b. ita sic: ψυχὴν δὲ εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ (τοῦ ματος) θεῖς, διὰ πάντος τε ἔτεινε καὶ ἔτι ἔξω σῶμα αὐτῇ περιεκάλυψε, καὶ κύκλῳ δὴ κύκλον = Φόμενον, οὐρανὸν ἔνα, μόνον, ἔρημον κατέσησε, αὔρετην δὲ αὐτὸν αὐτῷ δυνάμενον ἐνγγίγνεσαι εἰς οὐδενὸς ἐτέρου προσδεόμενον.

In quo potissimum hoc tenendum est, animam solum per mundum diffusam, sed vinculum quoque esse, quod omnia contineat. Simile est, siod Athenagoras, Platonis placita sequens, habet: καὶ τοῦ πνεύματος πάντα συνέχεται et Theophilus Antiochenus: πᾶσα κτίσις συνέχεται ὑπὸ πνεύ-
ματος ἀγίου, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ περιέχον συν τῇ τίσι περιέχεται ὑπὸ τῆς χειρὸς Θεοῦ. Sive itur rem spectemus, sive rationem, qua cogitata ictor expresserit, haud negari posse nobis vide-
r, e Platonis animae mundi descriptione non-
nulla eum hausisse. Praeter hunc locum quam-
iam omnem doctrinam Nostri de immortalitate imorum adferre nolim, ut vestigia philosophiae atonis deprehendi demonstrem, tamen non pos-
sum, quin descriptionem bonorum coelestium ad-
dam, in qua similitudo cum placitis platonicis
file agnoscitur; Cap. enim III, 9. sic habet: οἱ ποιῶντες ἐπ' αὐτῷ συνήσουσιν ἀλήθειαν et οἱ οἱ ἐν ἀγάπῃ προσμενοῦσιν αὐτῷ atque Cap. IV,

11. ἡρπάγη (*πρὸς τὸν Θεὸν*), μὴ κακία ἀλλάξῃ σύνεσιν αὐτοῦ. Quae quidem ex Veteri Test. hausta esse nequeunt; at philosopho graeco placuit, bonos in futura vita esse verum perspecturos dei-que *συνόνσια* usuros. (De locis vide Commentarium ad III, 9 et VI, 21.) Cur vero auctor, cum de animorum immortalitate ageret, non plura e Platonis philosophia depromserit, nec de eorum natura quidquam docuerit, ejus rei ratio in eo est, quod, si more platonico ex natura animalium immortalita-tem evincere studuisse, vel sibi ipse contradixis-set, vel quae pro veris habebat, et cum verbis saltem Veteris Test. maxime conveniunt, ante seponenda fuissent. Nam, quod BRETSCHNEIDERUS recte vidit, ex sententia Nostri boni tantum im-mortalitate beantur, quam sententiam ex Veteri Test. locis male intellectis hausisse videtur, v. c. Ezech. XVIII, 21 — 28. et 32. XXXIII, 10. quā de morte malorum et prorogatione vitae bonorum agunt. Sed, quod Platoni placuit, naturam ani-morum ita esse comparatam, ut necessario immor-tales sint, si id in usum convertisset, omnibus hominibus, sive probis sive improbis, quo ipso adeo verbis Veteris Test. contradixisset, immorta-litas tribuenda fuisset. Satius igitur duxit, *hanc* doctrinae Platonicae partem prorsus silere. Denique verba Cap. I, 4. *eis κακότεχνον ψυχὴν οὐκείσελεύσεται σοφία, οὐδὲ κατοικήσει ἐν σώματι κατάχρεω ἀμαρτίας* et v. 5. *ἄγιον γὰρ πνεῦμα παιδείας Φεύξεται δόλον, καὶ ἀπανατησεταις απλογισμῶν ἀσυνέτων, καὶ ἐλεγχθῆσεται ἐπελθούσης ἀδικίας* mire convenient cum iis, quae Plat in Phaed. pag. 64. d. — 67. b. de philosophorum neglecta cura corporis et voluptatum, ut *Φρόντις* sibi comparent, disputat, quae ita clauduntur: *καὶ οὕτω μὲν καθαροὶ ἀπαλλαγτόμενοι τῆς τοῦ σώματος ἀφροσύνης — γυωσόμεθα — πᾶν τὸ εἴλο*

κρινέστ τοῦτο δὲ εἰνὶ ἰσως τὸ ἀληθές. μὴ καθαρῶ γὰρ καθαροῦ ἐφάπτεσθαι μὴ οὐ θεμιτὸν γέ. Patet igitur, philosophiae platonicae vestigia non abesse a *priore libello*, quorum plura prostarent, si aequa commoda ex alienis doctrinis aliquid adferendi occasio adfuisse, atque quam altera libri pars praebuit. Adeoque cabballisticae doctrinae aliquid simile prostat Cap. I, 6., quem locum V. S. misere torquet. Transeamus nunc ad septimum, idque ultimum, argumentum, quo „styli diversitatem haud exiguum inde a Cap. VI, 9. animadvertis, probari studetur. Esse enim in *libello priore* dicendi genus simplex, neque, exceptis quibusdam, servens et tropicum; in altero autem orationem magis tunere, subtiliter artificioseque esse elaboratam (Cap. VI, 17 — 21.) tropisque exornatam. Praeterea amari a prioris partis auctore membrorum parallelismum, justam vero singularum enuntiationum per particulas nectendi rationem, more scriptorum judaicorum, negligi (sic. e. gr. Cap. I, 1 — 7. sententias necti partit. ὅτι et γάρ.), et haud pauca inveniri, quae ex lingua hebraea sint illustranda. Contra in altera parte graecum legere scriptorem tibi videberis, parallelismum rarius observabis, in pauca, quae ex hebraea lingua lucem accipere debeant, offendes et enunciationes arctius nexas subtilioresque habebis, quo pertinet adfirmatio per quaestioneum (Cap. VIII, 5. 8.), longior periodus, quae legitur Cap. VIII, 17 — 18. coll. v. 21. et subtilior enunciatio Cap. X, 8. quorum omnium nulla reperies consimilia in *priore libello*. —

Profecto scriptorem haud invenias, qui in tractandis diversis rebus eodem semper dicendi generē utatur, nec id accommodet ad materiem, quam animo volvat. Aliae enim aliter res animum movent, excitant et impellunt, quo fieri non potest, quin varium quoque dicendi genus exoriatur. Hinc,

ubi argumentum tractatur, quod solum intellectum occupat, stylus plerumque erit simplex, pedester; sed, ubi phantasiae exspatiari licet, fiet tropicus, fervens adeoque interdum tumidus. Quam dictio-
nis varietatem in ambabus partibus facile obser-
vabis, quarum uni simplicitatem tantum, alteri
poeticum solum dicendi genus Vir doctissimus non
recte tribuit. Simplicis quidem dictionis est initium
Cap. I., ubi ad virtutem auctor hortatur et a vitiis
deterret, quod tamen desinit in tropum, qui fre-
quentissimi occurunt procedente opere, praecipue,
ubi malorum miseria et bonorum felicitas depin-
gitur; cf. II, 5. 16. III, 7. 8. 14. 15. 18. IV, 2—6. 19.
V, 6. 7. 16—23. quo postremo loco praeter tropos
fervorem quoque orationis habes. Neque simplicis
orationis est copia imaginum, quibus describitur
vita malorum transacta Cap. V, 9—14. Idem licet
animadvertere in ea parte, quae alter^r libellus a
BRETSCHNEIDERO nuncupatur. Capitis enim IX,
preces, et X, documenta ex historia petita conti-
nentis simplicissima est forma sine ullo fere tropo;
sed in iis locis, quibus sapientia laudatur, ejus
commoda facilitasque ejus comparandae, plerumque
surgit oratio, referta tropis, maximam partem e
Proverbiis haustis, cf. VI, 12—17. VII, 14. 15. 28.
VIII, 2. 3. 9. 12. 16. sqq. Itaque singulorum neu-
trius libelli capitum idem est dicendi fervor, neque
eadem dictio tropica, sed accommodata ad materiae
diversitatem. — Quam vero orationis *subtilitatem*
et *artem majorem* in altero libello V. D. deprehen-
dit, quantopere vellem; eam aliis etiam exemplis
praeter Soritem demonstrasset! Nam praeterquam
quod syllogismus iste, $\sigma\phi\beta\alpha\nu$ cum $\pi\alpha\delta\epsilon\alpha$ confun-
dens, justa forma caret, sicque majoris subtilitatis
et artis documento esse nequit, non intelligitur,
cur, qui inchoaverit sine syllogismo opus, is, illud
continuans, a qualicunque abstinere debeat. At

vero etiam Cap. V, 6. adest syllogismus, quamquam mutilus. — *De parallelismo* idem valet, quod modo de tropica dictione a nobis est monitum. In aliis enim prioris et alterius libelli capitibus crebrius eum observabis, in aliis rarius. Cap. I et VI, 1—8. saepissime membra ἐκ παραλλήλου sibi opponuntur, ut VI, 10—17. VII, 7—16. VIII, 10—18. IX, 10—18.; minus Cap. II et V., quibus reliquae partes libelli secundi sunt similes. Capite vero X. cur parallelismus plane fere absit, ratio est in difficultate unam eandemque rem historicam diversis modis ita tradendi, ut neque vel alieni vel falsi aliquid addatur neque ipsa mutetur; id quod facilius evitatur in adhortationibus, comminationibus et descriptionibus earum rerum, quae non tam fiunt, quam finguntur. — *Singularum enunciationum per particulas nectendi* rationem in duobus istis libellis non sibi parem esse, exemplis e Cap. I, 1—7. de promtis haud evincitur, nam si exceperis ὥστε Cap. VI, 25. et ὥπως Cap. VIII, 18., quae semel tantum usurpantur, nulla particula in altera parte est obvia, nec ulla singulorum nectendorum ratio, quam non deprehendas in antecedentibus quoque capitibus, neque in prima libri parte enunciationes semper nectuntur voculis ὅτι et γάρ; nam v. c. Cap. V., primo multo longiore, ὅτι bis tantum legitur, γάρ nusquam. Istis autem, saltem γάρ, aequo sapce ac primo capite enunciationes junctae sunt Cap. VIII, 14—30. — Comparatione autem singulorum capitum instituta, prodit, in ambobus libellis modo plura modo pauciora esse verba, quae a genio linguae hebraeae lucem accipient; comparetur v. c. Cap. I. cum Cap. II., quorum illud plura continet indoli hebraeae linguae adcommodate scripta, hoc pauciora. Cujus rei caussa est in promtu. Tractantis enim argumentum vel haustum e Veteri Test. vel simillimum a paterna religione

commendato et saepe tractato v. c. cultum dei, virtutis vel justitiae studium, genus dicendi etiam, quo in Vet. Test. traditum illud est, animo obversabatur; ubi vero libere philosophatur, color quoque linguae minus est hebraeus, sed magis graecus. At quos in priore libello S. V. sibi invenisse videatur locos, ubi interpres in vertendo errorem commiserit, quique manci ex hebraea lingua illustrari et restituvi possint, vereor, ne omnes sine ista hypothesi explicari liceat. Loci autem hi sunt: Cap. I, 7. graece legitur, ὅτι πνεῦμα κυρίου πεπλήρωκε τὸν οἰκουμένην, καὶ τὸ συνέχον τὰ πάντα γνῶσιν ἔχει Φωνῆς; ubi V. D., interpretem ὑπὸ νοσητοῦ sive potius ὑπὸ *omnia* commutasse putat, quam versionem non contexta oratio solum, sed etiam parallelismus membrorum postulet. — Quamquam non contendamus, versionem γνῶσιν ἔχει ἀπάντων a nexo sententiarum esse alienam, quia, qui ἀπάντων γνῶσιν habeat, is non possit, quin non verit etiam τὴν Φωνήν, tamen lectio graeca τῆς Φωνῆς nihil habet, quod reprehendi jure queat. Namque v. 6. auctor minatus poenas deum conviciis offendentibus (οὐκ ἀθωόσει βλάσφημον ἀπὸ χειλέων αὐτοῦ) addit, eum et cogitationes et verba, quae ambo, ubi convicia in deum proferuntur, necessario conjuncta esse debent, bene nosse, (ὅτι τῶν νεφεῶν — ἀκουσῆς). Septimo vero versu, verbis καὶ τῆς γλώσσης ἀκουσῆς insistens, monstrat, quomodo deus, quaecunque ore proferantur, sciatur; cuius scientiae ratio omnipraesentia τοῦ πνεύματος infertur. Quo facto particularem hanc sententiam v. 8. subjungit: διὰ τοῦτο Φθεγγόμενος ἀδίκα οὐδεὶς μὴ λάθη. Sic igitur oratio bene procedit, nec, ut probaretur, deum non latere ἀδίκα Φθεγγόμενον, necesse erat, Idei *omniscientiam* inferre.

De altero loco, Cap. I, 16., vide Commen-
tarium.

Deinde Cap. II, 4. excitatur, ubi verba he-
braica עַנְנָה בְּקָר *nubes matutina* interpretem grae-
cum commutavisse putat cum עַנְנָה רָקָר *nubis vesti-
gium* (ἴχνη νεφέλης), quoniam vetere debuisse
νεφέλη πρωΐνη. — At voci רָקָר non subest signifi-
catio *vestigii*, et si significaret, tamen *nubis ve-
stigium* non foret רָקָר עַנְנָה, sed עַנְנָה רָקָר; qua ver-
borum positione efficaretur, ut nullo modo cum
עַנְנָה בְּקָר potuisset confundi. De sententia vid. Com-
ment. Sic quoque ex hebreo textu illustrat verba
Cap. IV, 10. εὐάρεσσος τῷ Θεῷ γενόμενος (scil. ὁ
δίκαιος) ἡγαπήθη καὶ ἔῶν μετάξυ ἀμαρτωλῶν
μετετέθη; ubi ἡγαπήθη otiosam et fastidiosam
exprimere V. D. videtur tautologiam, cum non dif-
ferat ab εὐαρ. γεν. τῷ Θεῷ et per se intelligatur,
deum amare eos, qui ipsi placeant. Potius aucto-
rem idem dicere voluisse, quod v. 14. dixisset,
pium, quia deo probetur, *e vita abripi* et *malis
subtrahi*. Quare h. l. רָקָר *subtraxit malis* per-
mutatum esse videri cum רָקָר *amavit*, vel הביא
adduxit cum בְּקָר *amavit*. — Ex hac difficultate,
si qua est, sic nos expedire licet, ut εὐαρ. τῷ
Θεῷ γεν. sensu medio sumnamus, quo fit, ut tan-
tologia evanescat. Sed, quibus hoc minus placet,
ii eodem jure, quo BRETSCHNEIDERUS interpretis
errorem infert, vel scribam incusent, verba graeca
sive perperam legentem sive male transribentem,
vel ipsum auctorem. Saltem ab interprete, qui in
vertendo tantum sagacitatis et dexteritatis exhibuis-
set, jure postulaveris, ut oculos et animum in
textum intenderet, ubi in eo esset, ut tautologiam
vertendo effingeret. Accedit, quod neque רָקָר cum
רָקָר neque הביא cum אָרָב potuerit esse confusum;
nam verbo רָקָר auctor non usus est, quod per se
spectatum nusquam significat *e malis eripuit*, sed

tantum *detinuit*, *retinuit*, *servavit* (aufbewahren). Possunt quidem cum h. voc. alia verba ita coniungi, ut, si totius enunciationis *sensum* in universum quaeras, *liberationis* notionem eruere liceat, quamquam ipsum vocabulum eum significatum, de quo modo diximus, tueatur. Inspice ipsos locos, a BRETSCHNEIDERO laudatos, Job. XXI, 30. XXXIII, 18. Ps. LXXVIII, 50. Quod quum certum sit, auctor hebraeus, si nostro l. verbo רשות usus esset, longe aliud dixisset, quam quod loco conveniret et prorsus contrarium ei, quod V. D. voluit. Sequeretur enim, justos in vita terrestri, de qua in v. antecedend. sermo fuit, a deo esse *detentos*. Transeamus nunc ad אהב הביא et אהב נא. Verba graeca sonant: εὐαρ. τῷ θεῷ γεν. γναπτίζῃ. Desideraretur igitur in textu hebraeo, si quis fuisse, forma passiva, quae foret hoc ῥοβα (adductus est); hoc autem literarum ductu mire differt ab נאַהֲבָ (amatus est) non verosimile, haec verba unquam in ista forma ab interprete quopiam, vel leviter textum inspiciente, fuisse commutata.

Praeterea emendatione egere ei videntur verbis Cap. IV, 19. ἐγένετο αὐτοὺς ἀφώνους προηνεῖς. Ἀφώνους enim incommodo dictum esse, et interpretem forsan נאַלְחִים putidi, foetidi i. e. contumelia obrusus confusisse cum נאַלְמִים muti. — In quo non animadvertis, imaginem illam e natura esse petitanus atque pulcherrimam; nam qui praecipites feruntur prae terrore et intercludente halitum molus celeritate, obmutescunt.

Huc illud quoque ei pertinet, quod Cap. V, 7. legatur ἀνομίας ἐνεκλήψημεν τρίβοις. ubi interpretetur pretem loco נאַלְיָנוּ (a rad. נאַהֲלָ) defatigati sumus legisse putat נמְלָאָנוּ impleti sumus. Sed vide Comment.

Suspectum quoque habet Cap. V, 15. δίκαιοι δὲ εἰς τὸν αἰώνα γῶσι, καὶ ἐν κυρίῳ ὁ μισθός

ῶν, καὶ ἡ Φροντίς αὐτῶν παρὰ οὐψίσω, suspi-
; h. l. הַבְשָׁרָה cura (Φροντίς) permutatum esse,
; רַבְשָׁרָה quies, locus quietis. — Sed si αὐτῶν,
; em Φροντίς sequens, objecti, quod dicunt, loco
; eas, nihil est, quod amplius desideretur.

Postremo textum hebraeum vidit Cap. II, 6.,
haec dicuntur: χρησόμεδα τῇ κτίσει ὡς νεότητι,
quo veteres interpretes Syrus, Arabs et Vul-
is habent *in juventute*, cuius versionis originem
e repetit, quod, dum textum graecum verterent,
simque in hac libri parte textum hebraeum
ferrent, illi ɔ legerent, ubi graecus ɔ. At quo
lemon abit illa doctissimi viri conjectura? Qua-
interpretibus ex variis nationibus oriundis,
eodem loco neque eodem tempore viventibus,
manus fuerint autographa hebraea, quorum ipsa
tigia omnes ecclesiae patres prorsus latuissent?
vide, quae dicta a nobis sunt in Comment. ad
. Patet igitur, nullum horum locorum ita com-
atum esse, ut ope hypotheseos illius debeat
dicari, quamquam facile largiamur, posse voci-
, quibus auctor usus sit, alias substitui, nexui
commodatas, parallelismum juvantes, sententiam
toris clariorem reddentes et sic quasi emendan-

Nonne vero talia admittit quisque liber?
is enim scribendo et rem et formam tam per-
te unquam tractavit, ut emendationi locus non
inqueretur? — Denique, quae *subtilitas* inest
p. VIII, 5 et 8., eandem etiam invenies Cap. V,
neque desunt periodi verborum copia exemplum
erum a V. D. prolatum aequantes (cf. Cap. III,
, et prius petitum e loco, quo in versibus an-
edentibus exposita repetuntur, tam simplicis est
acturae, ut suspicionem movere nequeat. Adest
teterea ejusmodi constructio Cap. IV, 15. —

Quum igitur eis, quae a viris doctis sunt
putata, non effici nobis videatur, ut duobus vel

tribus auctoribus liber sit vindicandus; contra nullo ejus loco finiti alicujus aut incepti fragmenti vestigium appareat resque in eo tractatae ita cohaerent, ut ad unum finem revocari omnes queant, adeoque linguae indoles per totum libellum sibi constet, nos omnia uni auctori tribuere malumus.

III.

De libri auctore.

Quin Judaeus fuerit auctor, nemo unquam dubitavit, nec in dubium vocare licet; appareat enim cum e rebus tractatis tum ex earum forma Describitur deus unus, omnipotens (XI, 17. seqq.) omniscius (I, 10.) et benignissimus (XI, 24.), cuius providentia omnia conserventur (XI, 24.) et regantur eadem (VI, 7. et XV, 1.), cuius ad imaginem homines creati sint, ut virtutem colant et rebus creatis imperent (IX, 2. 3.), iisque immortales (II, 23.), e quibus vero ii, qui per diabolum seducti peccent, intereant (II, 24.). Huc quoque pertinent placita de praemiis poenisque divinis tanquam documentis aut favoris aut irae dei (X. et seqq.), accuratior cognitio antiquioris Hebraeorum historiae, a Cap. X. usque ad finem, si rerum summam spectes, libris sacris vel traditioni judaeae convenienter enarratae, maxima veneratio, qua auctor mentionem facit templi Hierosolymitani et gentis judaicae (IX, 5—8. X, 15.) fictio quoque, qua Salomo, rex Israelitarum loquens inducitur (VII, cf. cum I.), denique descriptio stultitiae et turpitudinis idololatriae ejusque effectuum (XIII. seqq.). Adest *praeterea* in multis locis ille membrorum parallelismus, scriptoribus hebracis familiarissimus. Adsunt multa verba et phrases, qui-

us lux affunditur e lingua hebraea, quorum unum autum adferemus e quoque capite; plura enim abit. Commentarius. I, 6. *νεροί, sensa et cogitationes.* II, 15. *τρίβοι, vivendi ratio,* ut XI, 18. II, 1. *χείρ, tutela.* IV, 15. *ἐκλεκτοί, deo amati.* I, 5. *νοι Θεοῦ et ἄγιοι eodem sensu.* VI, 4. *νόμος, eges judaicae.* VII, 9. *ἐν ἀψί et ἐγντίεν, comparatione facta.* VIII, 17. *Φροντίας ἐν καρδίᾳ ου, ubi usus graecus ἐν καρδίᾳ μου respuit.* IX, 10. *νάρεσον παρὰ σοι pro mero σαι.* X, 15. *σκέρμα, roles, nativus, ut XII, 11.* XI, 20. *πνεῦμα δυνάεως τοῦ Θεοῦ, ventus vehementissimus.* XIII, 9. *τῶν, mundus.* XIV, 22. *εἰς βδέλυγμα ἐγενήθη αὐτὸν καὶ εἰς σκάνδαλα ψυχαῖς ἀνθρώπων, ubi graecus auctor fuisset, εἰς et ψυχαῖς omisserset, t XVII, 1. XV, 3. δικαιοσύνη, status deo protatus.* XVI, 6. *νόμος leges moysiaca.* XVIII, 1. *σιρι τοῦ Θεοῦ, Judaei.* XIX, 22. *κύριος, numen upremum.* Non minus Judaeum monstrat copia erum, quarum saltem colores e Vetere Test., otissimum prophetis sunt hausti. S. III, 6. cf. cum Iacob. XIII, 9. S. III, 7. cum Zacc. XII, 6. S. VIII, 2. cum Job. XXIX, 9. S. V, 18—23. III, 7. 13. V, 20. cum Jes. X, 3. Jer. VIII, 12. X, 15. De luriis exemplis in unum collectis vide: EICHORNII Allgemeine Bibliothek der biblischen Litteratur Tom. IV. pag. 671—689.

Postremo constructionis periodorum per totum bellum tanta est simplicitas, quantam in ullo bro a Graeco quopiam composito haud deprehenses. — Cum iis vero, e quibus, esse a Judaeo liberum scriptum, elucet, multa sunt conjuncta, quae, neque ex Vet. Test. neque traditione judaica iusta, auctoris cognitionem *philosophiae Platonicae* demonstrant. Huc refer nonnulla ex epithetis, *οφίας* ornantibus, Cap. VII.; *γνῶσιν τῶν οὐτων*, sapienti tributam (VII, 17.), virtutes quatuor car-

dinales (VIII, 7.), doctrinam de animarum praestentia (VIII, 19. 20.), dogma de corpore tanquam animae carcere (IX, 15.), de mundo creato ex formi materia (XI, 17.). Quibus adde ea, quae supra contra BRETSCHNEIDERUM monuimus. Præterea invenies dogmata chaldaeo-persica. v. c. deus Φῶς αἰδίος nuncupatur VIII, 26.; luctabatur sapientiae natura v. 29.; audit ea iāτησ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως et απόρροια τοῦ παντοκράτορος δόξης VII, 25. et απαύγασ Φῶτὸς αἰδίος, quae e dogmate persico de emanatione fluxerunt. Cum his respicienti simul et sensum in multis rebus cum Philone Judaeo, graecæ dictionis elegantiam et vim, copiam disciplinorum, quarum saltem nomen auctor scivit deni odium, quo contra Aegyptios fertur, verosimum fiet, eum vixisse *Alexandriae*, ubi primi Ptolomaeorum temporibus gratissimum hospitium invenerunt placita pythagorica, ex quibus, Platonis philosophia accidente, novum quoddam philosophi genus, pythagorico-platonicum, efformatum quod tamen non purum mansit. Cum enim Alexandria totius fere orbis commerciis frequentiam commearet omne hominum genus et celebratissimae eruditionis alenda caussa multi quoducti homines confluenter, fieri non potuit, quod inter alia multa, commenta quoque Zoroastrina Oromaze, emanationibus etc. eo migrarent cum philosophia graeca commiscerentur. Quid omnia cum religione avita pro ingeniorum diversitate ab aliis aliter conjuncta apud Judaeos stremo horrendum istud cabbalistarum systema pepererunt. Hinc non est mirandum, cum iidem sint fontes, in nostro quoque libro nonnulla occurrere, ei simillima (vide adnotata ad Cap. VI, 2 Negari quidem nequit, in Palaestina quoque a Servatoris tempora Pythagorae et Platonis plac

zioni persicae adtemperata, ex Aegypto migrasse, d ipsa Cabbala docet, sed linguae graecae, quae ratus est liber, indeoles, copia disciplinarum xandriae florentium et a Nostro memoratarum laudatarum, astronomiae, physices, zoologiae, anices etc. denique odium illius erga Aegyptios, xandriam ei patriam adsignant. In hoc autem uiescendum est; deficientibus enim et internis externis argumentis, e quibus plura de auctore igere fas sit, praestat, illud fateri, quam, quod illum foret, novam quandam hypothesisin, aliis uaginandam, proponere. Sic quoque Capellus ¹), metus ²), Du Pinus ³), Kleukerus ⁴), Hass ⁵), Eichhornius, Bretschneiderus, Schulthes ⁶) auctorem in incerto reliquerunt.

Fuere tamen, qui plura definire maluerint, rum sententias levi, ut ajunt, pède percurrere, majore jure licebit, quod ad eas curatius examandas refutandasque alii jam egregiam suam ram contulerunt. Cum Rabbinis et magna erum Christianorum parte HUETIUS in *demonst. evangel. Lipsiae. 1703* *Salomoni* libellum licare voluit. Cujus hodiernam formam sic statuat „unam hanc fuisse ex plurimis

-) Vide ejus commentarios et notas criticas in *Vet. Test.* Amstel. 1689.
-) Cf. ejus prolegomena et dissertt. in omnes et singulos *S. Script. libros.* Lucae. 1729.
-) Dissertation préliminaire ou prolegomènes sur la *Bibl.* Amst. 1701.
-) Salomonische Denkwürdigkeiten. Als Anfang das Buch der Weisheit übersetzt und durch Anmerkungen erläutert. Rigae 1785.
-) Salomo's Weisheit neu übersetzt, mit Anmerkungen und Untersuchungen. Jenae 1785.
-) Exegetisch-theologische Forschungen. Lipsiae 1820.

sententiarum compilationibus atque eclogis, magno ethicorum et gnomicorum Salomonis rum numero prodiissent, a pio et studios cerptam et graeco deinde sermone liberius estam;" quod a Philone presbytero factum, op esse. Ex hac sententia pendens FOUCHERI libro: *Mémoires de l'Academie des Inscriptions et Belles-Lettres* Tom. 38. pag. 433. Judaeum quendam Alex num dicta Salomonis in nostro libello ulterius persecutum, adeoque antiquum fragmentu illo rege profectum (Sap. Cap. VI—IX.) inse pütavit. Cum HUETIO quoque facit GUNDLIN. Vide enim *Obss. Halens.* T. V, 13. — omnium minime probabilis opinione, praeter LAUR. REINHARDUS in *diss. qua librum Sapientiae non esse canonicum neque a Salomone conscripatur*, FABERUS in *proluss. IV. super Sapientiae et EICHHORNIUS in introd.* pag. 16: ita impugnarunt, ut nihil addendum reliqueri FABERUS in *prolusionibus* modo laudatis *Zoroaster et Zoroastre librum chaldaice* scripsisse evincere sti contra quem victricibus armis pugnarunt, SIUS¹⁾ et EICHHORNIUS²⁾. Vix autem mem dignum est, quod AUGUSTINUS de *doctrina Christiana* lib. 2. c. 8. habet: illi duo libri qui *Sapientia*, et *alius*, qui *Ecclesiasticus* inscribitur, quadam similitudine Salomonis esse dicuntur; *Jesus filius Sirach* eos scripsisse consta sime perhibetur. Quod falsum esse ipse profitetur. *Retract.* lib. 2. c. 4.

Denique alii *Philonis* opus esse, arbit tur. Commemorantur autem duo ejusdem non

¹⁾ Praeter ejus versionem supra laudatam cf. ejus *Magazin für die biblisch-orientalische Litteratur* Regiom. et Lipsiae. 1788. Pars I.

²⁾ Vide ejus *Einleitung in die apokryph. Schriften* pag. 186. sqq.

iri; apud Josephum enim c. Apion. lib. I. c. 23. $\beta\lambda\omegaν$ ο $\pi\gamma\epsilon\beta\gamma\tau\epsilon\gamma\sigma$ occurrit, praeter quem notus est Philo, Alexandrinus, cuius adhuc multa scripta supersunt. Hinc in duas quoque partes abierunt, quarum altera *Philonem presbyterum*, altera *Philonem, Alexandrinum*, auctorem habuerunt. Illis aecensendus est DRUSIUS in libro *DE HENOCHO* Cap. XI., his CASTABADIUS ¹), SALTENIUS ²) et, teste HYRONIMO ³), nonnulli scriptorum ecclesiae veterum. Quorum sententiae sunt refutatae ab HASSIO, FABERO et EICHHORNIO in ibris *supra laudatis*.

IV.

De aetate, qua liber scriptus sit.

Excipit alia quaestio, non minoribus involucris obducta, quonam tempore liber scriptus fuerit. Facile quidem id definiverunt, qui aut Salomonem aut Zorobabelem aut alterutrum Philonem haberent auctorem; dissentunt autem, qui Judaeo cuidam ignoto librum tribuunt, fluctuantes intra ducentorum quinquaginta fere annorum spatum. CORNELIUS A LAPIDE Pseudo-Aristeae, tradenti Ptolomeo Philadelpho cuique LXX interpretum quaestiones solvendas propositas fuisse Judaeosque prae reliquis idoneos habitos, qui alias in republica administranda instituerent, nimium fidei habens, bellum sub tempora illius regis (igitur circa

¹) Jo. CASTABADII liber singularis de libro Sepientiae. Bredae. 1648.

²) SALTENII diss. de auctore libri Sap. Philone potius Alexandrino, quam seniore. Regiom. 1739.

³) HIERONIMI praeft. in libros Salomonis.

an. 246.) ab aliquo e LXX interpretibus aut simili Rabbino in usum regii juvenis compositum, dixit in *praefat ad libr. Sap.* Contra Ptolomaeo Philometori (circa an. 180. a Chr. n.) SCHULTHESSIUS dedicatum librum suspicatur, quem HASSIUS aetati Ptolomaei Evergetae II. et Antiochi Epiphanis (mortui an. 163. a Chr. n.), GROTIUS vero temporibus inter vitam Esdrae et Simonis pontificis (mortui an. 135. a Chr. n.) praeterlapsis adsignant, non adlatis tamen idoneis, quibus sententiae istae confirmarentur, argumentis. Ad CALMETT opinionem, opus post Antiochum Epiphanem confessum conjectantis, proxime accedit EICHHORNIUS, vix uno seculo ante Christ. natum compositum, ratus. Denique BRETSCHNEIDERUS primam partem initio regni Antiochi Epiphanis, alteram et tertiam Philonis, Alexandrini, aeo adscripsit. — Ex hac variarum VV. DD. sententiarum brevi enarratione facile concludas, scriptoris aetatem certo definire admodum esse lubricum; etenim paucae illae notae ex ipso libello petendae, quibus solis in hac quaestione dijudicanda niti licet, nimis incertae sunt atque vagae, quam ut seculum, nedum annus, quo liber scriptus fuerit, iis indicetur. Placita platonica adtemperata ad philosophiam Chaldaeo-persicam atque conjuncta cum religione judaica hoc cert manifestant, non ante Ptolomaeorum tempora auctorem scripsisse. Constat quoque, Judaeos de artium et disciplinarum inventione cum Graecis concertassem, idque omne ope egisse, ut docerent, veteres Hebraeos eas vel invenisse vel saltem cognitas habuisse, inter quos quum Moses et Salomo eminenter, his quoque suminam rerum humanarum divinarumque cognitionem tribuerunt. Sic Philo de Vita Mosis Vol. I. pag. 83. §. 35. contendit, doctores alium aliunde statim praesto fuisse, qui Mosen puerum, in aula regis instituerent, partim

ex vicinis populis Aegyptiorumque praefecturis voluntarios, partim ex Graecia magnis emolumentis evocatos, quorum facultatem brevi tempore superavisset, cum et ingenii felicitate doctrinam interverteret et de suo multa perspectu obscura ingeniose excogitaret. Et pag. 84. §. 10. sic pergit: *Αριθμοὺς μὲν οὐν καὶ γεωμετρίαν καὶ τὴν τε ἱνδικὴν καὶ αρμονικὴν καὶ μετρικὴν θεωρίαν εἰσὶ μουσικὴν τὴν σύμπασαν — Αἰγυπτίων οἱ λόγιοι παρέδοσαν, καὶ προσέτι τὴν διὰ συμβόλων διλογοφίαν — τὴν δὲ ἄλλην ἐγκύκλιον παιδείαν Ελληνες ἐδίδασκον, οἱ δὲ ἐκ τῶν πλησιοχώρων, ἀ τε Ἀσσύρια γράμματα καὶ τὴν τῶν οὐρανίων Καλδαικὴν ἐπισήμην κ. τ. λ.* Et Josephus non oculum libris sacris philosophiam contineri adfirmat, ed etiam sapientiam Salomonis summis laudibus effert, Antiqq. VIII. C. 2. p. 419. ex ed. Haverk. tantam „narrans” fuisse, qua deus illum donasset, ut priscae aetatis hominibus praestitisset, nec solum Aegyptios vicisset, sed etiam, eos ab ipsius apientia longissime abfuisse, demonstrasset. Eum nim de quavis arboris specie parabolam dixisse b hyssopo usque ad cedrum etc.” Haud absimilia eriorum Judaeorum commenta de sapientia Salomonis collegerunt EISENMEGERUS ¹⁾ et CORRIUS ²⁾. Hac Judaeorum sententia nititur quoque ictio Nostri, omnium disciplinarum artium et prudentiae ambitu Salomonem ornantis (cf. Cap. II.). Non autem dubitari potest, quin unum alterum seculum a translata Alexandriam philosophia graeca prius praeterlapsum fuerit, quam certamen illud oriretur, persuasio de Salomonis cognitione implissima paeneque infinita radices ageret et ita

¹⁾ Entdecktes Judenthum. Tom. II. pag. 440.

²⁾ Kritische Geschichte des Chiliasmus. Vol. I. pag. 48. sqq.

divulgaretur, ut ea Noster sine haesitatione fictionis suae quasi fundamento uteretur. Sed, quae similitudo ³⁾ intercedit inter libellum nostrum et scripta Philonis, Alexandrini, quamquam magna est cum in singulis rebus tum dictione, tamen veremur, ut tantum ad definiendam aetatem faciat, quantum nonnullos VV. DD. tribuisse ei video, qui vel maxime propter hunc consensum, Philonis aetate vixisse Nostrum, arbitrantur. Namque duo viri, eadem natione oriundi atque in eadem regione viventes, etiamsi seculis distant, tamen, si eadem usi fuerint a pueritia disciplinarum morumque institutione, non fieri potest, quin in multis non conspirent. Hinc, missis dubiis si verosimilia sequimilimus, hoc tantum statuendum erit, librum tempore post primum saltem seculum a divulgata Alexandriae philosophia graeca usque ad Christum natum praeterlapso exaratum esse; nam ante Christum jam exstitisse, satis elucet ex magna auctoritate, qua in antiquissima ecclesia Christiana est gavisus.

³⁾ Vide Eichhornii Einleit. in d. ap. B. pag. 169. sqq. ubi ambo inter se comparantur, et, qui pauca adjecit, Bretschneideri diss. P. III. pag. 18.

C A P. I.

A r g u m e n t u m.

dmonentur reges, ut deo cognoscendo et virtuti
ram dent sincero animo, quo opus sit, cum
ientia malos vitet, nec vitiis interitum sibi
ent.

V. 1 et 2. Auctor adhortatur reges, ut vir-
i et deo cognoscendo studeant.

Αγαπήσατε. Non adfectum tantum animi
stulat Sapiens, verum etiam studium ex amore
ens; hinc pro **ζητήσατε**, 1 Petr. 3, 10. **Δικαιο-**
η, **ψι**, **Prov. 14, 2.** **প্রকার**, Deut. 24, 10. **vir-**
es omnes, quibus boni reges excellunt. Alii de
justitia intelligunt, quae quidem virtus prae-
ue requiritur in regibus, ita tamen, ut reliquae
esse non debeant, v. c. aequitas. **Κοίνοιτε**,
iecdochice pro **κρατήσαντες**, **Θασιλεύοντες** cf.
1. 9, 7. **Γῆν** h. l. **eos**, qui in terra vivunt;
que **οἱ κρ.** — **γῆν**, vos, qui hominum imperium
etis i. e. **reges**. Lectores regum nomine auctor
iat, quia regem, cuius personam induit, decet
hortari reges. **NACHTIGALIUS** in vers. **veros**
iovae cultores vertit, quos quam parum Noster
uerit, -satis liquet e Cap. 6. v. 1 sqq. Ex **BRET-**
INEIDERI et, qui nunquam non ab ejus partibus
, **ENGELBRETHI** sententia auctor invehitur in

reges et satrapes (C. 1, 1. et C. 6, 1 sqq.), qui
quavis luxuria diffuant (C. 2, 6—9), pauperes et
inferiores opprimant, et torqueant (C. 2, 10.), pri-
h. e. Judaeos fidos mortis suppicio adficiant, de
sua ipsorum vero potentia, divitias et splendor
gloriantur seque superbos jacent (C. 5, 8. 9.), deum
animaque immortalitatem derideant, voluptatibus
dediti et in republica administranda injustissimi
(C. 2, 12. C. 6, 4.). Quibus omnibus *Antiochus*
Epiphanem, ejus aulam eosque proceres Judaeos
carpi illi putant, qui regis consilio faverent, popu-
lum Israeliticum, quavis adhibita crudelitate, ad
cultum ethnicum perducendi. Hinc concludunt
scriptam hanc esse libri partem (C. 1 — 5.) a
tempore, quo Antiochi in aula deliberatio adhuc
esset ea de re et nefandum illud consilium per-
crebesceret. At maxime eo peccant, quod, qui
C. 1 et 6. reges compelluntur, eosdem esse yelimi,
qui C. 2. impii in scenam producuntur. Diversu-
esse, monstrat et ipsa materies et oratio. Illi
Judaei sua sorte haud contenti, mussitantes et diffi-
dentes (v. 6 — 11.) compelluntur et admonentur
ne in perniciem ruant; hic describuntur, qui
magis illa admonitio animos tangat, perversi, qui
immortalitatem negantes, vita scelestia, ad quae
ejusmodi diffidentia et mussitatio facile perduci
perniciem sibi vere parent. Nec consilii vel com-
itus ad cultum Ethnicorum Judaeos pertrahendi in
C. 2. ullum prostat vestigium. Contra, qui adver-
sarii τῷ δίκαιῳ ibi in scenam producuntur, in-
pinguntur, ut potius Judaei, qui, reicta paternae
cultu vel saltem ejus severitate, ad materialismum
quem dicunt, deflectentes odio habeant et perse-
quantur populares avitae religioni tenaciter adha-
rentes, animo tibi obversentur. Namque v. 12. i-
sic: οἱ εἰδίζει (οἱ δίκαιοι) ημῖν (impiis) ἀμαρτήματα
νόμου, καὶ ἐπιφημίζει ημῖν ἀμαρτήματα παιδείων

ἥμῶν. Quomodo autem Judaei Ethnicis exprobare poterunt, quod legem mosaicam violarent, cui sese ratione obstrinxerant, aut eos in lege institutos dicere? Νόμος enim et παιδεία ἥμῶν nil significat nisi legem mosaicam ejusque institutionem. Hinc multo est probabilius, perstringi C. 2. eam Judaeorum partem, quae ad Sadducaeorum vel Epicureorum placita deflecteret. — Φρονήσατε - κυρίου, deo vere cognoscendo operam date, veram dei, ejus Sapientiae, benignitatis, potentiae etc. notitiam inimico informate. Haec enim cum virtute ita phaeret, ut ambae praecipuas sapientiae partes constituant, nec esse altera sine altera possit. Qui reverentiam erga deum vel pietatem huc inferunt, i. neque verba parall. Σητήσατε etc. neque C. 14, 10. κακῶς — Σεοῦ, falsas animo dei sententias nformarunt satis curant. 'Εν ἀγαθ. h. l. respondet τῷ: ἐν ἀπλοτ. καρδ. et explicatur v. 2. Σητεῖν κυρίον i. q. Φρονεῖν περὶ τ. κ. 'Εν ἀπλ. καρδ. בְּבִישָׁר לְבָבָ, Ps. 25, 21. Job. 33, 7. cum animi incertitate, ita ut audacia absit et diffidentia.

V. 2. Εὐρίσκεται, se cognoscendum praebet. Τοῖς — αὐτόν, iis, qui eum non explorant. Ubi homo deum explorare dicitur, ibi non nisi malo ensu accipias. Est enim deum quasi provocare, ut rebus mirandis potentiam exserat et benignitatem communstret. Itaque οἱ μὴ πειράζοντες h. l. esse possunt qui non exposcentes miracula sine illis de dei benignitate et potentia, de ejus providentia sibi persuasissimum habent. At quia is autum ea ratione deum explorat, cuius animus Iubius haeret, deus benignus potensve sit necne, propterea verbo πειράζειν adjuncta est notio dubitandi de dei pot. et benign., deinde incredulitas, diffidentiae et müssitationis. Hoc magis quadrat ad nostr. loc. propter anteced. ἀπλ. καρδ. et seq. τοῖς μ. ἀ. αὐτῷ.

V. 3—5. Animi autem sinceritate et fidu
opus est. Perversitas enim ad dei cognition
perveniri non sinit, cum Sapientia, quae eam i
pertit, malos fugiat, nec eorum animos occupet

Σκολ. λογισμ. cogitationes perversae, q
sunt *τῶν πειραζόντων* et *ἀπισούντων*; hoc ei
membrum opponitur superiori. *Δοκιμαζομένη*
ἀργον. Hasse in versione: *gloratio nost
ipsorum potentiae arguit nos stultitiae*. At
modo sententiarum nexus hanc interpretation
respuit, verum etiam ipsa vox *δοκιμαζομένη* g
riationis notione non gaudet. Nos igitur *δύνα*
ad deum referimus, *δοκιμαζ*. eodem sensu dict
rati, quo *πειράζεθαι* usurpatur. Hebr. 3,
Malach. 3, 15. Sensus itaque hic est: potentia
h. e. deus potens, cum tentatur ab hominibus
cum animo dubii illi haerent, eis stultitiae c
vincit, dum cogitationum perversitati et insci
inhaerere eos sinit, nec, ut Sapientia veriora
edoceat, patitur, atque sic eos punit.

V. 4. *ὅτι* etc. arcte cohaeret cum prae
commate; namque infert caussam, cur, quomodo
deus cognoscatur, perversitas impedit; Sapientia
enim, quae dei notitia vera homines imbuuit, p
catores, inter quos *οἱ τοὺς σκολιοὺς λογιστ
ἔχοντες* referendi sunt, vitat. *Ψυχ. πακότ.* a
mus mala machinans, moliens eorum est,
deum tentant, qui dubitant et diffidunt. *Σοφ*
num auctor eam *ὑπόσασιν*, an vim divinam
buerit, de hoc vide C. 8. *Εἰσελεύσεται* et q
v. 4 et 5. sequuntur tempora futura sunt pro pra
vel aorr. ex Hebr. dicendi ratione. *Σωμ. κατ.*
in corpore peccato obnoxio. Sumta est metaph
aπὸ τῶν χρεωφειλετῶν a debitoribus oppre
aere alieno. *Ψυχ. πακότ.* et *σῶμ. κατ.* *ἀμ*
auctor poetice dixit pro peccatore, homine m

per partes descripto, quales sunt οἱ πνεούσοις.
De sententia vide 7, 27. 8, 19. 20.

V. 5. Πνεῦμα παιδείας = πν. παιδεύον; sic
οὐς ζηλάσσως 1, 10. πνεῦμα δυνάμεως v. 23. *Spiri-*
ritus, qui nos dōcet h. e. vera dei cognitione nos
imbuit, est sapientia, utpote quae a deo promeat
cuique nihil cum malo commercii; quapropter ἄγ.
dicitur, C. 9, 17. Quoniam Noster ad sapientiam
ea quoque, quae in Vet. Test. de spiritu S. praed-
dicantur, refert (cf. Jes. 11, 2. cum 7, 7. 1 Sam.
14, 15. cum 7, 23. Joel. 3, 1. Zach. 7, 12. cum
7, 27. et 8, 2. etc.), propterea hujus nomine pro
illa uti ei licet. Δόλος, λογισμ. ἀσύνετος et ἀδίκια
illustrant ἀμαρτίαν v. 4. Ἀσυνέτων sive habeas
pro subst. sive pro adject. sensus haud mutatur.
Rom. 1, 21.

Kai ἐλεγχθήσεται - ἀδίκιας. Ad hunc
locum quo sunt interpretes, tot fere interpretationes,
quarum una altera est infelicior. Qui
ἐλεγχθήσεται passiva significatione positum ab
auctore putant, eorum una pars subiectum πνεῦμα
statuunt, altera hominem scelestum. Illorum multi
hunc in modum: *Spiritus sanctus demonstratur,*
exhibitetur magnus, praestans, irruente poena.
Sed ἐλέγχεται, nulla re adjecta, numquam est
magnum sese praestare; deinde vero ἀδίκια pro
δίκῃ (poena) nusquam occurrit; egregie enim erra-
ret, qui (cum Schleusnero Lex. Nov. Test. sub h.
voce) 1 Joh. 1, 9. testimonio esse contenderet;
postremo sententiarum nexus aliud flagitat. KLEU-
KERUS: *Spiritus divinus sese praestat judicem*
severum, ubi iniqua perpetrantur. At vero neque
haec interpretatio admitti potest et quia novi
aliquid infert, puta judicem severum, et a sen-
tentiarum nexu recedere videtur. *Versio italica:*
ed allora è conosciuto, quando viene l'iniquità.
MALDONATUS hominem stultum subaudit, qui de-

clarabitur a superveniente iniquitate i. e. cum inique-
egerit, manifestum erit, eum non esse sapientem
sed stultum. Altera interpretum pars activa verbi
ἀλεγχθῆσται si quificatione sumta, spiritum sub-
jectum, malos objecti loco esse arbitrantur, itaque
hunc sensum extorquent: *Spiritus divinus con-
vincet malos nequitiae, irruente poena.* In qui-
bus interpretamentis hoc tantum laudo, quod re-
futatione non egeant. Ἐλεγχθῆσται si sanum
est, nihil restat, quam ut caussam pro effectu ita
positam mecum putes, ut ἐλεγχθῆναι confundi-
acciendum sit pro *abire*, quod confusione effici-
tur. Confunditur autem Sapientia adpropinquante
perversitate, adeoque abit, aufugit, quia nihil est
illi cum hac commercii.

V. 6 et 7. Non tantum, qui vitiis inquinan-
tur, eos Sapientia fugit, verum etiam isti ob eam
neglectam punientur; nam deus ope illius cum
tota rerum universitate conjunctae et factorum hu-
manorum conscientiae vitiorum testis est.

Φιλάνθρωπον — σοφία, amat enim *Sapien-
tia homines* et quidem bonos, id, quod prodit ex
seq. membro: καὶ — αὐτοῦ. Καὶ idcirco. Nisi
forte mecum hanc interpretationem praeferas:
Φιλ. γαρ. — σοφία. Nam amat quidem *Sap. homi-
nes* (Prov. 8, 31.) indeque quaecunque bona ei
sunt, cum iis communicat, et intelligentiores red-
dit et sapientiores. Καὶ tamen, ut Act. 11, 28.
Apud genuinos Graecos interdum hanc potestatem
habet, praecedente μέν, ubi pro δέ adhibetur.
Pindar. Pyth. II, 106. Καὶ οὐκ — αὐτοῦ; αὐτὸ^ν
χειλέων vel construi licet cum Βλάσφημον ma-
ledicūm labiis vel cum ἀθωσει, ut χείλη, tan-
quam causa pro effectu, teneat locum τῶν ἐμα-
των verborum, quae a maledico labiis proferun-
tur. Hac significatione apud genuinos Graecos
ἀθωοῦν solum genitivum adjunctum habet, pree-

positione ἀπό neglecta. Uti Noster, ita Phatus apud Matth. 27, 27. ἀθώος εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος ο. τ. λ. Cujus constructionis fons est lingua Hebreorum. Cf. VORSTIUS de Hebr. Sapientia autem ipsa facere dicitur (οὐκ ἀθωστε), quia propter eam sunt idque a deo v. 9. C. 5, 16. Βλάσφημον, maledicuum. Auctor haud dubie eos Judaeos carpit, qui sua sorte haud contenti aliosque beatiores praedicantes, de dei, qui omnia fausta Judaeis promisisset, benignitate dubitabant. Idcirco in seqq. potissimum de murmuratione fit sermo. Quorum non pauci esse videntur maxime Alexandriae, ubi Judaei contemti erant et ab omnibus eorum saepe seclusi. Cf. Philo adv. Flacc. p. 517. 521. 523. Tom. II. De Virtut. p. 564. De Poenit. p. 406. ex edit. Mang. "Οτι etc. Sequitur caussa, cur tales homines puniri possint. Νεφροί, בְּלִיּוֹת, τενες affectuum et cupiditatum sedes putabantur ab antiquis. Καρδία sedes non tam sensuum est apud Hebr., quam cogitationum, Job. 12, 3. Νεφροί et καρδία eodem modo eodemque sensu juncta sunt Apoc. 2, 3. Ἀληθής, vel qui non fallitur, qui semper verum videt, vel justus. Vid. Hesych. ub h. v.

V. 7. "Οτι etc. Hic versus declarat rationem, qua deus conviciorum testis sit; utitur enim Sapientia tanquam ministra. Πνεῦμα κυρίου = σοφία. Πεπλήρωκε non est pro praes. sed praet. implevit τὴν οἰκ. ut jam ea sit plena. Οίκουμ. scil. γῆν; nisi propter sequentia τὰ πάντα, rerum universitatem, intelligere malueris, quae vis alias vocabulo non inest. Τὸ συνέχον — Φωνής. KLEUKERUS ad h. l. ita: *rerum universitas eum* (spirit. div.) *audit*, *ejus sonum percipit, eum agentem sentit*. Quae explicatio quomodo placere possit, non video. Nam praeterquam quod parallelismo membrorum repugnat, duraque est omissio pron. αὐτοῦ, quo

tandem modo τὸ σύν. τὰ π. significat rerum universitatem? Potius rem ita sibi finxisse philosophus noster videtur: Deus Sapientiae s. spiritus operis qui cum rerum universitate conjunctus est, eam continet et conservat, certior fit eorum, quaecunque ab hominibus ore proferuntur. Quae de ritu h. l. praedicantur, mire conspirare cum in quae Plato de anima mundi statuat, evicimus in Prolegg. Lectionem autem ὁ συνέχων, a nonnulli Cod. exhibita in, inde ortam puta, quod deus plerumque, non sapientia omnia continere et regere dicatur.

V. 8—11. Itaque cum nemo latere, nec, si meruerit, poenas vitare possit, a murmuratione, pravis consiliis et machinationibus abstinendum est.

Διὰ τοῦτο, quia spiritus omnia audit et deo quasi refert. Φεγγ. = Βλάσφημος, v. 6. Pro ὃνδε μῆν, quae est lectio Cd. Vat., lege οὐδὲ μὲν Alex. Complut. Ald. etc. Δίκη (τιμωρία) ἐλέγχουσα. Poenas luens convincitur malus peccati.

V. 9. Ἐν γὰρ — ἔσαι, consilia enim inimicorum explorabuntur in judicio extremo. C. 3, 13 ἐπισκοπὴν Ψυχῶν, v. 18. ἡμέρας διαγνώσεως, C. 4, 6. ἔξετασμόν dixit. Judicii notio ex Vet. Test. derivanda. In Psalmis et Prophetarum scriptis miseria malis hominibus instans, ruina Paganorum, qui populum judaicum vel oppresserant, vel subjecerant, atque bonorum felicitas futura Israelitarum libertas describuntur quasi tempus a judicii, quod de malis hominibus sive Paganis atque de bonis sive Judaeis Deus latus, quoque illis ad miseriam et ruinam, hos ad felicitatem et libertatem destinatus sit. Quod tempus appellatur ἡμέρα ἐπισκοπῆς Jes. 10, 3. Locos, ubi judicium adumbratur, vide in Ps. IX. X. et XXXVII. Dan. 7, 9. 10. Joel 4, 2—12. Mich. 4, 12. At vero notionem solum judicii Noster ex Vet. Test. haustus,

rum etiam colores inde sumsit ei exornando; 5, 16—23. cf. c. Jes. 57, 7. Intercedit tamen c. discriminis inter Vet. Test. et Librum nostrum, od in illo salus aut̄ pernicies judicium secuturae inc. vitam spectant, in hoc futurum. Λόγων — et. Vid. v. 6. sub finem et v. 7. Eis aut̄, eum (deus) peccatorum convincat, ut puniat opter peccata, Job. 13, 10.

V. 10. οὐς — πάντα, scil. per spiritum suum per rerum universitatem; οὐς γηλώσεως, ωρή γένετος τοῦ γηλωτοῦ auris irascentis pro o irascente violatis legibus, Exod. 20, 5. Kai tens. adeoque. Θροῦς Hesych. per ψιθυρισμόν ponit; plerumque est magnus strepitus e. gr. aris; hic contra solennem usum de leni murmuratione, müssitatione adhibetur.

V. 11. Λαθραῖον = καίπερ λαθραῖον. Κεν h. l. impunitum. Impii sermonis comes poena it.

V. 12—16. Nec peccando interitum vobis si parate. Interitus enim caussa non deus est, u. nihil nisi bonum efficit, sed hominum pravitas.

Ζηλοῦν h. l. = ἐπισπάθαι et προκαλεῖσθαι 16. ne interitum nobis pareatis vita impia, scesta; ad quod exprimendum duobus membris tripiens utitur. Πλάνη γωῆς, vita a virtutis et iri tramite aberrans. Tangit eos, qui cultum aeternum relinquere parati erant, vel, eo relicto, tae sclestae sese dederant, ad quam ipsa diffentia via paratur. Interitu autem, non sola iseria, quod interpp. arbitrantur, conspicitur, poena alorum. Cf. v. 13. 14. C. 2, 23. 24.

V. 14. Ἐκτισε — πάντα. Hoc loco utun- r ad probandam creationem, quam dicunt, im- ediatam s. primam, quo fit, ut singulae hujus ori partes inter se minus convenient; conser enim 11, 17. ubi aeterna materies statuitur, ex qua

mundum deus creaverit. Nos igitur non possumus, quin accuratius rem examineamus. Praeter hoc locos de mundi creatione sermo est apud Nostrum C. 9, 1. Θεὸς πατέρων, ὁ ποιῆσας τὰ πάντα ἐλόγω σου, et C. 9, 19. μετὰ σοῦ η σοφία, η εὐδαία τὰ ἔργα σου, καὶ παροῦσα, ὅτε ἐποίεις τὸ κόσμον. Jam vero quaeritur, quō significatu auctor κτίζειν et ποιεῖν usurpaverit. Verbum κτίζειν per se spectatum apud Nostrum non esse *ex nihilo creare*, aliis locis in primis capitibus obviis satis demonstrari licet. C. 2, 23. auctor ita: ἔκτισεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἐπ' αὐθαρσίᾳ. C. 10, 1. αὐτη (scil. η σοφία) πρωτόπλαστον πατέρα κόσμον μόνον κτισθέντα διεφύλαξε. Solam *formulationem* accipiendam esse his in locis, nisi narrata in Genesi hominis creatio, quae Nostro ob oculos versabatur, adfatum probaret, certe eo, quod adjectum est: πρωτόπλαστον et, quod C. 9, 2. sequitur: καὶ τῇ σοφίᾳ κατεσκευάσας ἄνθρωπον, luculenter evinceretur. Cum verbo κτίζειν prima creatio non efficiatur, multoque minus verbo ποιεῖν (vide enim, quae infra e Platone adlata sunt,) restaret, ut vel ex adjunctis verbis vel e nexu totius enunciationis cum praecedentibus et sequentibus, id, quod sibi voluerint, adversarii evincerent. Utrumque dispiciamus. Verba seqq.: εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα aequi contrarium sensum admittunt, neque enim τῷ: εἶναι ubique innuitur essentia, quae dicitur, metaphysica, nec τῷ: μὴ εἶναι omnes, quas dicunt, realites negantur. *Philo*, qui, praeeunte *Platone*, materiem aeternam statuit, de vita Mosis pag. 693. ita habet: ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὸ τελείωταν ἔργον, τὸν κόσμον, ἀνέφηνε. Idem de creat. princ. pag. 728. τὰ γὰρ μὴ ὄντα ἐκάλεσεν εἰς τὸ εἶναι. H. l. καλεῖν εἰς τὸ εἶναι nihil est, nisi materiae formam induere et ad certum motum ordinemque redigere, ut

undus (*κόσμος*) existat; estque adeo *Platoni* οὐκ, μὴ ἔν saepe id, cui ante aliquid non adtribendum erat, quod postea ei tribuitur, seu quod, tale postea factum est, tale antea non erat. ensu igitur privativo, ut loquuntur, non negativo surpat μὴ εἶναι, μὴ ὄν, οὐκ ὄν. Quo pertinent, iae in Soph. leguntur pag. 219. b.: πῶν ὅπερ ἄν ἐπότερον τὸς ὄντερον εἰς οὐσίαν ἄγοι, τὸν ἐν ἄγοντα ποιεῖν, τὸ δὲ ἀγόμενον ποιεῖσθαι που καμέν, et pag. 265. b. ποιητικῆς δὴ πρῶτον δύο ὡ μέρη. P. ποίω; P. τὸ μὲν Θεῖον, τὸ δὲ ἀνθρώπων. — ποιητικὴν πάσαν ἔφαμεν εἶναι δύγαμιν, τις ἀν αἰτίᾳ γίγνεται τοῖς μὴ πρότερον οὐσίων ερον γίγνεσθαι. Nisi exemplis, quibus ad rem opositam illustrandam *Plato* in seqq. utitur, de multis ex animalium, plantarum aliarumque rerum ocreatione, commonstraretur, quo sensu οὐκ ὄν, οὐσίαν ἄγειν scripscerit, vetus illa Sententia: *nihilo nihil fit*, quae etiam *Platoni* placebat, non cogeret, ut sensu privativo acciperemus. Qui cum sit loquendi usus, nollo pacto certum est, nostrum sola voluntate divina voluisse omnia esse eata et alio sensu dixisse *κτίζειν εἰς τὸ εἶναι τὰ ἄντα* atque a *Philone* dictum est *ἀναφαίνειν εἰς εἶναι τὸν κόσμον* et a *Platone* ἄγειν εἰς οὐσίαν. estat, ut de nexu totius sententiae pauca dicamus. V. 13. Sapiens contenderat, a deo mortem non esse factam, neque numen supremum delectari ventium ἀπωλείᾳ. Jam vero liquet *morti* (*Θάντω*) opponi v. seq. τὸ εἶναι et τῇ ἀπωλείᾳ, οὐτησιοι αἱ γενέσεις τοῦ κόσμου. Quae mors, re partium dissolutione ex auctoris opinione concret sive earum interitu, cum cessationem vitae significet, ubi est locus essentiae metaphysicae, tove modo τὸ εἶναι aliud esse potest, quam *natura in vita, pergere?* Eodem sensu εἶναι obvium est Matth. 2, 18. Genes. 42, 36. Eurip. Hip. v. 357.

Alcest. v. 270. Hesychius: ἔσόμεθα = θιώσομεν. Nos itaque vertimus: deus omnia ita efformavit, ut constarent, ut sub forma, quam eis induit, manerent. Τὰ πάντα, aut i. q. κόσμος; igitur deus voluit, ut homines quoque in vita manerent, non prorsus interirent (C. 2, 13. ὁ θεὸς ἔκτισε τὰ πάντα ἐπ' ἀρχαρσίᾳ), aut pro πάντας scil. αὐτῷ πάντας. Ob seqq. praestat prior ratio. Αἱ γενέσεις τοῦ κόσμου = τὰ γενόμενα ἐν τῷ κόσμῳ, quiaecunque a Deo procreata sunt, sunt salutifera, h. e. ad salutem hominum spectant. HASSIUS comparatione facta cum סְלִילְיָה תְּהִלָּה vertit: Zum Glück schuf er die Weltgeschlechter. Cui versioni cum significatio τοῦ: σωτήριος, quae activa tantum est, adversatur, tum id, quod in seqq. dicitur, non esse in iis Φάρμακον ὀλέθρου = Φάρμακον τοῦ νενεύματος pestiferum, quo homines plane intereant. Βασιλ. scil. δόμα s. οἰκημα. "Αἰδηνος, rex mortis, qua homines esse desinunt; opponitur enim verbis: ἔκτισε etc. Sensus: nec a deo constitutum est, ut homines penitus pereant. De morte sola corporali noluit intelligi auctor, quod eluet e seq. δικαιοσύνη γάρ etc.

V. 15. Δικαιοσύνη — ἐσιν, virtute enim immortalitas paratur; metonymice dictum justi non intereunt, igitur deus totalem interitum non efformavit. Sic quoque Maccab. 3, 14. bonorum tantum resurrectionem futuram esse docetur. Ab omnibus fere interpp. alterum membrum desideratur, quod latine versum in Cod. latinis adhuc exstare opinantur quodque ita sonat: *injustitia autem mortis est acquisitio*. Sine dubio est glossa; sequente enim commate part. δέ vix sententiatarum nexui conveniret.

V. 16. Ταῖς χερσὶ — αὐτόν, nutu et voce *injusti interitum provocarunt et adhuc provocant*. Exprimitur ardentissimum mortis ad se invitandae

judium. Reliqui interpp.: *male agendo et male inquendo*, quod minus placet ob neglectam metaphoram. Nam vitam scelestam in caussa esse, ut homines ita moriantur, ut funditus percant, oetice Sapiens expressit, desumtis imaginibus a ege, qui, ad foedus faciendum vel ab aliis regibus vel populis invitatus, societatem init, postea vero os ipsos opprimit. *Φίλον γῆγησάμενον*. Incisum onas ante ἐτάκησαν et *Φίλον γῆγον*. construas cum ἐρεκαλέσαντο. *ἐτάκησαν*, *contabuerunt*, *conveniunt* sunt, h. e. oppressi sunt; magis respergit ictor rem imagine repraesentatam (mortem et iorientes), quam imaginem (foedere junctos), quod itum ab optimis scriptoribus graecis haud raro committitur, ab hebraicis fere semper; *ἐτάκησαν οὐτι συν. ἔθ. πρ. αὐτὸν*, est *υσερον πρότερον*. aeterum Jes. C. 28. v. 14 et 15. Noster ante oculos abuisse videtur.

Ἄξ. μερ. ἐκ. εἶναι, vel *sorte*, *quae eis a rege obtingit*, *digni sunt* (scil. propter perversitatem) vel ironice, quod praestat propter adjectum infinitivum, *ab ejus partibus qui sint, digni*. Cf. C. 2. in fine.

At quibus propter *υσερον πρότερον* et neglectam metaphoram haec explicatio non arridet, et imaginis colores sumtos malint ab hominum amicitia et amore (cf. Prov. 8, 36.), ii sic locum intelligent: *ἐτάκησαν* perdite mortem amabant, ita ut amore contabescerent Theocrit. Id. II, 28. sq.

Ως τούτον τὸν κάρον ἐγώ σὺν δάίμονι τάκω
Ως τάκοιτ' ὑπ' ἔρωτος ὁ Μύνδιος αὐτίκα Δέλφις.

Tum *ὅτι* etc. sarcasmum continet et *μέροις* pro consortio, *μετοχή* accipiendum. 2 Cor. 6, 15. 1 Regg. 12, 16. *Scilicet digni sunt, qui in ejus consoritio vivant*. BRETSCHNEIDERO, cui vis graeca v. *τήκειν* non in promtu fuit, hic locus non levem erroris ab interprete graeco commissi, suspicionem

movit. Putat enim in textu hebr. fuisse נסכוּ (לִבְרָעַנְתָּ) a rad. נסכוּ, quod proprie sit *effudit*, *perfudit*, quam significationem auctor secutus esse, sed eo errasse ei videtur, quod verbum *ipassive* acceperit.

C A P. II.

A r g u m e n t u m.

Jam, ut lectores deterreat a vitiis, et ad virtutem impellat, auctor commemorat impios, qui negantes animorum immortalitatem curamque rerum humanarum divinam, omnia ad vitae jucunditatem pertrahunt maximisque sceleribus commissi in perniciem ruunt.

V. 1—5. Auctor ipsos malos inducit dicentes: vita nostra brevis est, cuius nec averti terminus potest, nec qui semel mortuus in vitam revocari; nec ullum ejus vestigium manebit.

Ἐαυτοῖς omnes interpp. cum εἰπον conjungunt, ut sit *sibi*, excepto *Grotio*, qui cum λόγῳ σάμενοι construit. Neutrum placet. Cogites potius societatem malorum inter se colloquentium (v. 9) et ἐαυτοῖς sumas pro ἀλλήλοις 1 Thess. 5, 13 Sophocl. Antig. v. 153. ibique Scholion. Sic λαγίζεται, omisso pronomine, exstat C. 15, 12. 15 et adjecto pronomine cum praepositione C. 8, 18. — Λυπηρός, *tristis* scil. propter brevitatem; vel supple è sequentibus: nisi omnia moliamur ad ea nobis comparanda, quae ad ejus jucunditatem conferunt (6—10.) et si virtuti vivere velimus (v. 10.) Kai — ἀνθρώπου 1) *hominis mortui non est sanatio = liberatio = redditus ex inferis.* 2) *lacrima* Ezech. 30, 21. *medicamentum, remedium;* ἐν pro περός *contra*, Hebr. more, qui בְּ construunt

Hinc sententia: mors vitari nequit, nihil est, quod mortem a nobis amovere valeat. Notus est versiculus: contra vim mortis non est medicamen in hortis. Haec ratio praeferenda videtur. Οὐκ ἔγγως θη ὁ ἀναλύσας, non cognitus est, qui liberet, pro οὐκ ἔστι. Utuntur autem impii voce γνῶνται ad eos deridendos, qui dei benignitatem et potentiam cognitam habere se professi, id sibi persuasissimum habent, deum se in vitam reducturum esse. Vel sic, si ἀναλύσας sensu activo sumamus, isti impii deum existere non negant, quod slerique interpp. invenisse sibi videntur, sed tantum eius curam circa mortuos sive consilium eius lefunctos immortalitate beandi. Adeoque e v. 18. ἀροδιε videtur, istos dei existentiam credidisse, uamquam talis, quales Epicureorum grec animo ibi informaverant. Licet vero etiam cum interpp. Arab. et Syr. ἀναλύσας sensu neutro accipere.

V. 2. Ὁτι etc. Duas rationes adscrunt, cur immortalitatis haud participes simus futuri, alteram defectu consilii alicuius repetitam, alteram a natura humana. Αὐτοσχεδίως casu, fortuito, in e dei moderamine et consilio h. e. cum nascetur, deo non erat consilium nos vita aeterna eandi. Glossa Hesych. αὐτοσχεδίως αὐτομάτως ad hunc locum pertinere videtur. Quamquam verba iniant, tamen αὐτοσχεδίως non referam ad parentes, quorum magna pars absque consilio liberorum procreandorum coeunt; neque enim esset caussa, ut non immortales essemus; sed si in procreandis dominibus deus nullum plane consilium adsequi voluit, recte concluditur, eos aeterna vita non beatumiri. Μετά τοῦτο, scil. τοῦ χρόνου μέρος h. e. post vitam terrestrem. Ὁτι etc., nam in nobis nihil est, quod immortalitatem spondeat; quod ut nonstrent, provocant ad animum, qui nullus sit, cuius immortalitem solent homines exspectare. Πν.

τὸν δὲ spiritus, quem per nares emittimus, spir.
vitalis Gen. 2, 5. *Καπνός, fumus*, qui quasi
ascendit a scintilla motu cordis effecta; itaque sta-
tim diffunditur, evanescit instar fumi, nec est
perpetui aliquid, quod esse posset, si penderet ab
animo per se existente. 'Ο λόγος, cogitandi facul-
tas, qua hominum animus sese exserere putatur,
vel potius ipsa *cogitatio* = λογισμός. Vid. PLATON.
Phaedon. p. 66. b. ibique HEINDÖRFIUM.

'Εν κινήσει arctissime junge cum σπ. *scintilla*
exoriens e cordis motu. Ut conterendis lapidibus
aliisve rebus solidis scintillae eliduntur, ita motus
cordis efficit, ut cogitemus; non igitur ex animo
per se existente alienoque a corpore cogitationes
tanquam e fonte derivari licet, verum tantum effi-
ciuntur s. efformantur cordis motu. Hoc fere
modo materialistae, qui dicuntur, animum effa-
runt. Dignus est locus, in Cic. Disputt. Tusc. lib.
I. c. 9. obvius, qui transcribatur: „Aliis cor ipsum
„animus videtur, ex quo excordes, vecordes cor-
„cordesque diduntur” et paulo inferius „aliis nec
„cor ipsum placet nec cerebri quandam partem esse
„animum sed alii in corde, alii in cerebro dixe-
„runt animi esse sedem et locum.” Istud autem
statuebant cum aliis philosophis Epicureorum *gpx*
Vide Aeg. Menagium ad Laertii VII. 159. et ipsum
Laertium VIII. 30. Athenaeum lib. II. p. 65.

Alii λόγον sermonem esse opinantur; sed
nemo unquam homines nec corde statuit neque ejus
motu loqui; at *καρδίαν* sedem cogitationum antiquis
fuisse, supra jam monuimus 1, 6. Praeterea isti
videant, quomodo auctorem defendant, cum v. seq.
malos ita loquentes induxisset, ut a sermonis fine
animi quoque interitus penderet.

V. 3. Οὐ σβ. Exstinguitur scintilla desinente
cordis motu, in morte. Πν. *animus*. Non hoc
perversi dicunt, quasi crediderint, esse animum

alienum a corpore, sed utuntur hac voce ad eos deridendos, qui, quod motu cordis tantum efficaciter, animo adscribant. Nos diceremus: und euer Geist, s. und das, was ihr Geist nennt. Διαχ. — αήρ. Seneca, excitante Grotio,

— cum profugo spiritus halitu

Permistus nebulis cessit in aëra.

PLATO in Paedon. p. 70. a. τὰ δὲ περὶ τῆς ψυχῆς πολλὴν ἀπισίαν παρέχει τοῖς ἀνθρώποις, μὴ, ἐπειδὰν ἀπαλλαγῇ τοῦ σώματος, οὐδαμοῦ ἔτι οὐ, ἀλλ᾽ ἐκεῖνῃ τῇ ημέρᾳ διαφθείρηται τε καὶ ἀπολύηται, οὐ ἀν ὁ ἀνθρώπος ἀποθάνῃ, εὐθὺς ἀπαλλαττομένῃ τοῦ σώματος καὶ ἐκβαιωοῦσα ὥσπερ πνεῦμα οὐ καπνὸς διασκεδαζεῖται οὐχηται διαπτομένῃ καὶ οὐδὲν ἔτι οὐδαμοῦ οὐ. Tractata est haec animi cum fumo vel aëre comparatio a WYTTEBACHIO ad Plutarch. De Sera Num. Vind. p. 560. C. Edit. Vet. p. 80. Vetustissima comparatio in Homer II. Ψ. 100. Adde Epicur. in epist. ad Herodot. apud Diog. Laert. X, 165.

V. 4. Ἔργων, sive mala fuerint, sive bona. Παρελεύσεται — v. 5. ἀνασρέφει. His imaginibus depingitur more poetico vitae humanae brevitas et interitus. Auctor paullo diutius nonnumquam sententiis explanandis et decorandis immoratur. Ἰχνη νεφέλης poetice sumi potest pro πορείᾳ, ὅδος νεφέλης i. e. νεφέλη παροδεύουσα, vel Ἰχνη νεφ. sunt parvae nubeculae, quas major nubes procedens relinquere solet. Βαρυθείσα, aggravaτa; nebula vi caloris pressa reddit in aquam et decidit.

V. 5. Σκιᾶς πάροδος = σκιὰ παροδεύουσα. Cohel 7, 1. Pindar. Pyth. Od. 8. σκιᾶς ὄναρ ἀνθρώποι. — Ἀναποδισμὸς τῆς τελευτῆς pro ἐκ τῆς τελ.; τελευτῇ autem vel diverso sensu ita accipias, ut junctum cum verbis οὐκ ἔστιν mors sit, nam ημῶν adjectum est, et, dum id suppleas ante

κατασφραγίδη, *locum* intelligas, in quem mortui transire putantur (cujus dilogiae exempla vide apud Cic. de Div. I. 4. *Chaldae. II. 64. testudo*); vel quod praestat, supple *ἀναποδημός* ante *κατεσφραγίδη*. Ex antiqua opinione loca infera munita atque clausa finguntur porta ferrea, qua opinione declaratur, redditum inde ad superos non dari. Et quia, quod cladebant veteres, id insuper obsignari sigillo impresso solebant, ut et fraudi locus interciperetur, propterea *κατεσφραγίδη* fortius est, quam *πατεκλείσθη*. Hom. II. Θ. 15 sqq. Horatii Od. 1. 24. non lenis precibus fata recludere. Apoc. 20, 3.

V. 6—11. Quoniam vita, qua fruimur, brevis est, nec ulla alia post mortem exspectanda, adeoque nostri memoria interibit, id, quod vitae conceditur, voluptati impendamus, vitae oblectamenta sectemur, nihil veriti. *Οὐτων ἀγαθῶν, bonorum, quae prostant*, sive alienorum sive nostrorum. *Κτίσις, omnis res creata*, Rom. 1. 25. h. l. omnes res, quibus per sensus frui licet. Respondet *τῶν οὐτων ἀγαθῶν* in priore membro i. c. bonis, quae sunt in promptu, quaeque opponuntur felicitati futurae praemissque alterius vitae, quorum spe delectantur pii. Cf. c. 9, 16. Cod. Alex. et ed. Complut. habent *κτήσει*, quam lectionem praefert GROTIUS; sed verba *καὶ μὴ — παροδευσάτω* prius tuentur. *Ως νεότητι*. Versiones veteres *Vulg.* Syr. Arab. habent *in juventute*, omisso *ως*, Athanas. et ed. Complut. *ως ἐν νεότητι*, edd. Rom. et Ald. *ως νεότητι*, cod. Alex. *ως νεότητος*. Versiones particulam *ως* non intellexisse videntur, quocirca vertendo omiserunt. Lectionem ed. Complut. glosatoris esse crediderim, insolentiorem scripturam in solenniorem mutantis et quod cod. Alex. habet *ως νεότητος*, id facile inde oriri potuit, quod sigma e vocula *σπουδαῖς* a librario, oculorum errore lapso,

ad antecedens retractum vel bis scriptum et deinde pro νεότητι repositum sit νεότητος. Praeferendum sicutur est *ως νεότητι*, utpote ex quo reliquae lectio-nes facile originem traxerunt. Hoc autem dupli-
modo explicari potest, vel ut sit: *quia juvenes sumus* vel *quasi juvenes simus*. Prius praefero, quoniam verba μηδὲ — πολυχρονίους magis con-
veniunt scelestis juvenibus, quam aetate multum proiectis. Ad sensum fere Horat. Od. lib. 1. carm. 4.

Huc vina et unguenta et nimium breves
Flores amoena ferri jube rosac,
Dum res et aetas et sororum
Filatrum patiuntur atra. Cf. quoque Od.
lib. 1. carm. 9.

*Σπουδαίως, omne ad id (τὸ χρήσασθαι) in-
tentio studio, avide.*

V. 7. *Μύρων.* Solebant veteres corpus bene uncti et caput coronati epulis delectari et commis-sationibus. Vide locos modo laudd. Adde Horatii Od. lib. 3. c. 17.

— pete unguentum, puer, et coronas
Et cadum Marsi memorem duelli.

Kai — ἄερος. Flos aëris quid sibi velit, haud credo esse, qui explicet; neque enim aër suavis-simus huic loco convenit, ubi de commessionibus sermo est, et flos aëris h. e. qui nutritur, crescit in aëre, aëre flante, ridiculous est. Nullus ergo dubito, quin ἄερος ab autore scriptum sit, quod librarius verbo παραδένειν minus convenire ratus in ἄερος mutaverit. *Verni flores*, utpote amo-e-nissimi, suavissimi, *ne nos praetereant*; inversa dicendi ratione pro: ne praetereamus. Quod Sa-piens vel tropice intellexit, ut sit sententia: omnes omnino voluptates percipiamus, vel, quod magis placet, de colligendis floribus, quibus commessan-tes coronarentur; quod versu seq. clarius exprimi-

tur. 'Ρόδων κάλνξι, rosarum calycibus exquisite pro rosis omnino. Rosae Veneri dicatae erant et amorem gratiamque conciliare putabantur. PLIN. lib. XVI. c. 1. Vers. Lat. addit: nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra. Cui additamento genuitatis species conciliatur, quod Lexicon Cod. Coisl. CCCXCIV. vocem λειμών exhibet, quam in textu Sapientiae graeco, quo jam utimur, frustra quaeras.

V. 9. Μηδεὶς ημῶν, h. e. nemo eorum, qui idem sentiunt et sibi propositum habent. Αγερωχία (derives ab ἀγείρειν ὄχην) = εὐωχία commessatio, luxuria. Apud alios est insolentia, quae comes esse solet luxuriae. Hoc autem hominibus vitae molli et voluptuosae deditis proprium est, ut et alios, dummodo unanimes sint et concordes, in commercia sua pertrahant itaque oblectationum participes reddant. Σύμβολα τῆς εὐφ. qualia sunt discissae coronae, disjecti fractique cyathi etc. Μεγίς et κλῆρος syn. Sic SARDANAPALLUS (excitante GROTIO)

τόσσον ἔχω, ὅσσον ἔπιον καὶ ἐδήτυα καὶ μετ' ἔρωτος τερπνού ἐδάην. τὰ δὲ πολλὰ καὶ ὄλβια κεῖνα λέλειπται.

V. 10. Καταδυναστεύωμεν. A talibus hominibus, qui esse vitam futuram negantes, omnia ad vitae oblectationes pertinere arbitrantur, maxime nefaria et scelestissima perpetrari, tribus exemplis ostenditur, injuria pauperibus illata, oppressione viduarum et senectutis venerandae contemtu. Hoc modo et loquebantur et agebant, qui, male intellecta Epicuri doctrina, in vitandis doloribus soler- tiam totiusque voluptatum summae qualicunque ratione percipiendae prudentiam virtutem credebant, quibusque dux vitae dia voluptas. Non multum dissimiles erant Sadducae. — Δίκαιον, καίπερ δίκαιον. Ea, quae hoc capite de δίκαιω sive

δίκαιοις dicuntur, ita sunt comparata, ut, quod recte vidit BRETSCHNEIDERUS, ad quemlibet virum probum cuiusque gentis referri commode non possint, sed tantum ad eam Judaeorum partem, quae tenacissima paternae religionis ad legem Mos. vitam accommodaret. Jam inde, quod *δίκαιος* v. 12. impensis peccata contra legem Mosaicam exprobrat, verosimile fit, *δίκαιοις* esse Judaeum probum; adeoque v. 13. is ipse dicitur ἐπαγγέλλειν. ηνῶσιν Θεοῦ et παῖδα κυρίου ἐαυτὸν ὄνομάζειν. Sola autem gens Judaica deum novisse, ejus esse peculium et filium gloriabatur C. 16, 16. 26. c. 18, 4. Huc quoque pertinet v. 16. ἀλαζονεύεται πατέρα Θεόν. Quibus verbis Judaei tanguntur, legis tenaces, singularemque dei, qua ipsos tueretur, curam jactantes. Cf. Jcs. 63, 16. Judaeus autem scriptor eximiae suae gentis praestantiae non ita unquam oblitus est, ut deum cuiuslibet pii patrem diceret. Πολυχρ. adposite dictum; auget enim vim τῶν πολιών.

V. 11. *Ἐσω — δίκαιοσύνης, justum et aequum nobis habeatur non, quod ratio suadet aut lex, sed quod potentia valeat.* Iordanus: mensuraque juris vis erat. Τὸ ἀσθενέστερον πρὸ τοῦ ἀσθενεστέρου. Quia imbecillitas injuriis maxime patet, propterea impedimento est, quominus jucunde vivatur atque ad alienas voluptates conseratur.

V. 12 — 16. Opprimamus etiam probos, qui nobis adversantur, quique de providentia divina persuasi facta retributum iri sperant et nos nostramque sentiendi agendique rationem detestantur.

Δίκαιοις. Ironice dictum. — *Δύσχρηστος, inutilis;* quia fugit malorum vivendi rationem, commissationum non particeps esse vult, contra vitia malis exprobrat. C. 3, 10.

Νόμου, contra legem. Judaeus, si non addit quidquam, quo vocabuli νόμος ratio plenius descri-

batur, haud dubie legem Mosaicam in animo habet. Ita etiam h. l. est lex s. religio Mosaica.

‘Αμαρτηματα παιδειας respondent αμαρτηματα ρομου. Παιδεια lex ipsa, quatenus ad vitae institutionem pertinet, vel institutio in lege Mos.

V. 13. Ἐπαγγελλεται etc. Haec quia non nullis v. c. GROTIUS in Jesum Christum directe esse videntur, propterea opinantur, Sapientiae librum a Christiano quodam interpolatum esse. Cf. Matth. 27, 43. Joh. 19, 7. Quae cum ad plurimos viros δικαιου spectent, quid mirum, si ad Jesum quoque τον πάντων δικαιότατον quadrent? Atque si quis Christianus Jesum huc inferre voluisse, certa non abstinuisse, quo minus ipsa Nov. Test. verba, vt fit in interpolationibus, inseruisse. — Γνῶσιν ἔχειν Θεοῦ, non, ut HASSIUS male veritatem, sapientiam tenere aequalem divinae, sed cognitioνem dei habere, γνῶναι Θεόν; quod non cadit in paganos nec infidos Judaeos. Ex sequentibus autem satis appareat, quid h. l. γνῶσις Θεοῦ potissimum in se contineat, nimurum notitiam benignitatis, sapientiae et omnipotentiae divinae, ut verbo dicam, providentiae. Justus scire se gloriatur, deum in omnibus rebus optima consilia exsequi presumma sapientia, et probos remuneraturum, hujus vitae aerumnas cum patientia tulerint, omnique ab illo imperata executi fuerint v. 22. Hinc etiam beata praedicantur ἔσχατα δικαιών v. 16. et se a deo amari credit justus v. eodem. — Παιδειας ρομου. Παιδειας ρομου et ριος Θεοῦ v. 18. non differunt. Judaei filii dei dicuntur, quod ei sunt addicti, ejus cultores, ab eo diliguntur et beneficis ornantur praesertim gentibus, Exod. 4, 22. Deut. 16, 1. Jes. 93, 6. H. l. intelligas probos Jehovae cultores, qui ejus favore gaudent.

V. 14. Ἐγένετο — ημῶν = ἐλέγχει τὰς ἀροιας ημῶν, redarguit et damnat.

V. 15. *Kai βλεπόμενος, vel visus.* Solus ex ejus adspectus molestiam creat. — *Tois ἄλις pro τῷ τῷ ἀλλων.* Morat. Od. lib. 1. c. 1.
— litua tubao
permixtus sonitus.

V. 16. *Eis κίβδ. scil. νόμισμα, habemur ab pro pecunia adulterina h. c. contemnit nos;* imagine nihil convenientius Judaeo scriptori. *χατα, sive ultima fatu sive alii exitus.* *Kai — ον.* Bonus gloriantur, quod deus sit pater, qui *us saluti semper prospiciat, favore prosequatur emuneretur;* vid. v. 13. Quae sententia a malis idetur.

V. 17 — 20. Adeoque gravissimis cruciatisbus queamus eos, ut videamus, an deus, cuius eos esse gloriantur, iis opem sit latus.

Idem etc. Ille Grotius, citatis Matth. 27, sqq. Marc. 15, 31. sqq. Iuc. 23, 35. sqq., cert, quae Jesus passus est, sed vide, quae ad 13. monuimus. AUGUSTINUS h. l. vaticinium, Jesu tormenta et mors praesagiantur, sibi inesse videtur, Civit. dei lib. 17. c. 20. At auctor vaticinatur, sed de sui aevi hominibus eorumque ausis loquitur. Fons hujus ludibrii videtur e Ps. 22, 8. — *Tὰ δν δκβ. = τὰ ἔσχατα,* h. c. leamus, quomodo exitus eorum dictis sit responsum. Post δκβ. αὐτοῦ versio latina addit: *et iemus, quae erunt novissima illius;* quod commiclo loco convenientissimum gracie non amplius ostendit.

V. 19. *Ἐπιεικ. lenitas in perseverendis malis q. ἀνεξικαία.* Probus, qui bene deum novit, sed ignorat, cum in omnibus rebus consilia summae sapientiae convenientia exequi, itaque leni etienti fert animo; qui contra non fert, deum non novit. Ille doloribus premendo atque patien-

tiām ejus explorando, quae dē γνάσει τοῦ Γενει
gloriatus bonus sit, exquirere mali conantur.

V. 20. Ἐσαι — αὐτοῦ ironice proloquendū
sunt. Ἐπισκοπ. etc. h. e. nam a deo adjuvabitur
periculo liberabitur, prout gloriatur. Alii: dum
adfligetur a nobis, conspiciemus ex verbis, qualis
sit. Non placet, cum praecesserit v. 19. ἴνα —
αὐτοῦ.

V. 21—24. Jam auctor respondet suaque
argumenta illorum rationibus sic opponere incipit:
improbi valde errant, obcoecati malitia; bonos
enim deus remuneratur; cuius felicitatis fundamen-
tum est immortalitas, qua quidem omnes, beare
deus voluit, sed privant sese hoc beneficio, qui
malo genio adhaerent.

V. 22. Μυσήγια, dei *arcana consilia*, quae
in educandis probis et beandis exsequitur. Ea
tantum impii accipiunt, quae in superficie conspi-
ciuntur. Οὐδε — ἀμώμων, *judicium non ferebant*
dē praemio animorum inculpatorum h. e. nullum
praemium statuentes esse animorum inculp. Prae-
mium autem constat immortalitate cum felicitate
conjuncta.

V. 23. Ἐπ' ἀΦΘΑΡΣ. Hujus immortalitatis
participes fiunt ii, quorum vita virtuti erat dedit,
C. 1, 15. 6, 18. Εἰκόνα — αὐτού commate praeced.
explicantur. Constat enim imago divina h. l. im-
mortalitate. Αἰδιότητος videtur esse glossema ut
δύμοιότητος, namque utraque lectio explicat voc.
ἰδιότητος, quam tuentur Cdd. Alex., Parisienses
quatuor, Clemens Alex. et M. Cantacuzenus.

V. 24. Φθόνω — κόσμον. Ne huc inferas ea,
quae docentur in Genesi, nec, diabolum sub ser-
pentis specie latuisse, opineris, auctorem nostrum
statuere; nam C. 1, 16. e vita hominum flagitiosa
ortam scribit mortem, praeterea C. 10, 1. conten-
dit, Sapientiam Adamum custodivisse, ne peccaret,

Genique ex adjunctis verbis *πειράζονται* — *οὐτε* prodit, non omnes hanc mortem experiri. Lucegitur clarius est, h. l. Sapientem non loqui de morte, quam dicunt corporalem, cuius fontem seniorum theologi judaici Adamum et diabolum docebant esse cuique ad unum omnes sumus obnoxii. Hac imagine judaica exprimitur quod C. 1, 16. spertius declaratum fuit, mortem h. e. interitum ob hominum facinora, quae a diabolo secundum Ju-daeorum opinionem derivanda sunt, irruisse. Is felicitati hominum, utpote ad immortalitatem creatorum, si quidem virtuti adhaerere pergerent, invidebat atque idcirco permovit homines, ut peccata committerent, quo ita morerentur, ut penitus perirent. SCHULTHESSIUS in libro inscripto: Exegetisch-theologische Forschungen diaboli nomine CAINUM innui putans ABELIS caedem h. l. commemorari contendit. Sed de corporali morte omnino non est sermo, quod vv. seqq. satis docent, ut faceam alias rationes, cur istud admitti nequeat. *Πειράζειν* i. q. *πειράζω*, experiri, Sir. 39, 5.; quo sensu apud genuinos Graecos haud occurrit. *Ἐκσίνον*, intell. diabolum. *Οἱ* — *οὐτε*, qui sub ejus vexillo militant = mali.

C A P. III.

A r g u m e n t u m.

In continuanda refutatione profanarum futu-
liumque sententiarum cap. praeced. expositarum
auctor in hoc cap. bonorum felicitatem et malorum
impotentem malitiam vividis coloribus depingit.
Nam quamvis deus, optimis consiliis ductus, bonos
interdum aerumnis adfici et cruciari sinat, adeoque,
severa persequente pravorum malitia, mori, tamen

non ita eos obire, ut funditus intereant; etenim statim post mortem in dei tutelam recipi, et post judicium summa felicitate gavisuros esse. Sed malos infelices esse et in hac vita et futura.

V. 1 — 3. Contra boni non intereunt, statim post mortem sunt in tutela dei, qui eos tueruntur omnibus calamitatibus.

'Εν χειρὶ Θεοῦ h. e. in securitate Ps. 79, 18 et referas ad vitam post mortem; cf. Matth. 23, 46.
"Αρρόνες = ἄδικοι, αἰσθετέσι 1, 3.

V. 2. Τεθύναται, h. e. plane interiisse, penitus extinti esse videntur. Καὶ — αὐτῶν pro miseria habetur a malis eorum mors. Voluptatibus dediti sive mali pro calamitate mortem habent, quia excessu vitae plane deleri hominem putant. Atque maxime tristem justorum mortem existimant, quia quod vitae concessum fuerit, ne id quidem ad voluptates percipientes justi impenderint, contra doloribus adflicti fuerint. Apposite autem bonorum mors ξέδοσι et v. seq. πονεία dicitur.

V. 3. Αριμάνη, a nobis viventibus. Σύν τριμμα, translatum a vasis testaceis, quae eme comminuta nulla ratione refici possunt, inde con tritio, interitus. 'Εν εἰρήνῃ. HEZELIUS: non turbantur morte, non angore premuntur ad propinquente morte. Male. Sensus enim hic: futos esse a calamitatibus terrestris vitae in statu quodam medio.

V. 4 — 8. Etiamsi in hac vita malis vexantur, tamen non infelices sunt, nam calamitatum, quibus ad virtutem explorandam et perfectiorem redendam premuntur, eximia reportabunt praemia.

Καὶ — καλαῶ. 1) etiamsi funditus interiisse videntur hominibus (stultis). Sic interitus diceretur poena divina, ut mors aliaeque calamitates. Ή πληρής. Αθανασίας si pendet a voce ἐλπίς, πληρής dictum puta pro πεπληρωμένη, ut sit sensus:

en immortalitatis spei exitus respondit; nam
epti sunt in dei tutelam v. 3. 2) *χολαθῆναι*
erri licet ad calamitates, quas pii in hac vita
iuntur, quarum caussam Judaei iram dei puta-
nt. Cujus opinionis omnia in Vet. Test. ita
nā sunt, ut adferre locos supersedeamus. Hanc
dicationem si sequeris, ἐν ὄψει sume vel pro
ἴφιαλμοῖς, ut sententia totius commatis sit:
iussi hominibus (stultis) videntur puniri a deo
missis calamitatibus, vel ἐν ὄψει tibi sit: *in*
spectu hominum, dum conspiciuntur ab homi-
nus h. e. dum in hac terra degunt. Posterius
estat. *Ἄθανατος* jung. cum *πληρός* tamen
um spes est plena immortalitatis h. e. sperant
en firmo animo immortalitatem et sic solatii
em sibi aperiunt. Quam rationem preefero
iter seqq.

V. 5. *Ολίγα παιδευθ. paucis calamitatibus*
si. Stultis calamitas videtur esse *χόλασις*,
enti est *παιδεία*. 2 Cor. 4, 9. GROTIUS ὄλιγ.
impose intellexit. Male; opponitur enim *μεγαλ.*

¶. Cf. 2 Cor. 4, 17.

V. 6. *Ως χρυσ. vide* Zacch. 13, 9. Malach. 3, 3.
τείρητωμα θυσίας; unum vocabulum sufficeret.
Haepius vel emphaseos vel explicationis gratia
ulantur verba ejusdem fere potestatis. Homeri

γ. 152. *πῆμα κακοῖο*. Clemens Rom. in
t. II. *μίσθιος ἀντιμεθίας*. Constit. Apost. p. 204.
τρίχα τῆς κόμης. Prae omnibus cf. epist.
JLI ad Ephes.

V. 7. *Ἐν — αὐτῶν*, h. e. quando facta bono-
i et malorum deus explorabit et judicium feret.
n demum summa felicitate fruentur. Patet igitur
re eos, qui v. 1. *οὐμὴ* — *βάσανος* et v. 3.
i. é. §. de summa beatitudine scriptum arbitran-

Potius hoc statuit philosophus noster, animos
orum statim post mortem a deo recipi, ubi a

calamitatibus eos tueatur, summa autem felicitatum demum gavisuros esse, quando omnium hominum facta deus judicaverit. Cf. v. 13. 18. c. 4, 6. At quod MESSIAE regnum in hoc et aliis Sapientia locis (v. c. C. 5, 23.) ENGELBRETHUS sibi indagat videtur, hujus ne incertissima quidem vestigia in toto libello nos deprehendisse confitemur. — Felicitas judicium secutura imaginibus adumbratur: 1) splendore v. 7. ut Matth. 13, 43. 2) imperio, quo boni recturi sint populos v. 8. ut Matth. 19, 29. Apoc. 11, 26. quarum imaginum fons est Dan. 7, 18 et 22. C. 12, 3. Ps. 149, 4 — 9. 3) quod a nemine nisi a deo in ipsos imperium exerceatur v. 8. ut 1 Cor. 15, 24. Apoc. 19, 6.

Kai — διαδραμοῦνται. GROTIUS: „velocitatem habebant majorem, quam ignis in stipula; corpora enim eorum erunt coelestia, qualia quae sunt ecclerrime moventur.” In quibus nescio, an sit ignis in stipula summae velocitatis imago commoda, et qui laudatur a GROTIО Zacc. locus C. 12, 6. de velocitate non agit. Huc accedit, quod corporum coelestium, qualia a GROTIО ex Nov. Test. inferuntur, vestigia aperta in nostro l. non deprehenduntur, nec auctor noster, utrum praediti aliquo corpore an sine eo boni vivere pergent, ubi alio loco clare explicuit. Dubium igitur est, utrum sententiam philosophorum orientalium et rabbinorum, quibus lucida corpora post mortem placebant, an Platonem sit secutus. Cf. MORI dissert. supra 1 Cor. 15, 35 — 55. in ejus dissert. theoll. p. 206 sqq. Denique illo ipso, quod ad velocitatem corporum designandam scriptum sit, *bonos circum cursitare*, nos offendimur; saltem huic l. indignum est. KLEUKERUS aliique: „cum purefacti et quasi perfectissimam lucis naturam adepti fuerint, tanquam dei ignis perstringent ea, quae hujus mundi sunt stipula et palea.” At hoc longius petitum

deinde voci *καλάμη* significatus *hujus mundi ulas* quasi obtruditur. — Nobis praecedentia: — *ἀναλάμψουσι* et haec *ἐκ παραλλήλου* vitur posita. Imago autem felicitatis tanquam ūndoris corusci lateque fulgebris petita est ab stipulam corriente citoque sese spargente; quia hoc peccavit auctor, quod conjuncto cum significata eo, quod ad metaphoram pertinet, eam confudit, ut ignis loco boni currant. Cuius fusionis egregia exempla prostant Marc. 3, 16. Proprie igitur dicendum erat: *καὶ σίλφουσι σπινθῆρες ἐν καλάμῃ διαδραμόντες.* HASSIUS interpretet Syrum, quod διαδραμοῦνται ad δικαίουs ilerit, vituperans, verbum cum σπινθ. jungit, admittente verborum positione.

V. 8. *Κρινοῦσι.* Judicium pars est officiorum im, inde pro *regnabunt* C. 1, 1. Hoc ad citatem spectat, quam hucusque judaicis utens ionibus depinxit. Versu seq. vergit ad Platonis tentiam.

V. 9. Et vero etiam id, quod verum est, in ira vita, qua dei consortio utentur, perspicient.

Οἱ — αὐτῷ, qui fiduciam posuerunt in deo, ante vita terrestri; qui ei adhaerebant et quaque praeceperat, exsequebantur, vel qui credebat, deum promissa servaturum et imperititum citatem atque idcirco legibus divinis obtemperavit. *Ἀλήθειαν = τὸ ἀληθές.* Liberatus enim poris vinculo animus, veri specie haud elusus, am veritatem intuebitur. PLATO in Phaed. p. 81. a. οὖν οὗτω μὲν ἔχοντα (ἢ Ψυχὴ) εἰς τὸ ὅμοιον τῇ, τὸ αἰδοῦς, ἀπέρχεται, τὸ Θεόν τε καὶ ἀνατον καὶ Φρόνιμον. οἱ αὐθικομένη ὑπάρχει τῇ εὐδαιμονι εἶναι, πλάνης καὶ ἀγροίας καὶ θων καὶ ἀγρίων ἔρωτῶν καὶ τῶν ἄλλων κακῶν ἢ ἀνθρωπίνων ἀπηλλαγμένη. ὡσπερ δὲ λέγεται κατὰ τῶν μεμυημένων, ὡς ἀληθῶς τὸν

λοιπὸν χρόνον μετὰ Θεῶν διαγούσῃ. Alii δὲ Θειαν dei veracitatem significare arbitrantur. αὐτοῦ desideraretur. — 'Εν ἀγάπῃ, scil. τῷ Θεῷ, ergo: qui dicitur amore erga deum ejus legibus obtemperantur virtutem colunt. Προσμενοῦ h. e. dei consortis utentur, quo felicissimi erunt Plato in Phaed. p. 69. e. δὲ πενταθάρμενος τοὶ τετελεσμένος ἔκειται (εἰς τὸν) αὐτοῦ μενός μετὰ Θεῶν οἰκήσει. Cf. praeterea PLAT. Phaedrum. — Εὐλεκτρ. Hoc nomine Judaei se ornabant, utpote qui a deo ex omnibus populis selectos se credebant, inde amati.

V. 10 — 14. Contra impii, virtutis derisores nec fidem servantes, miserrimi sunt, nam in vita futura punientur et in hac variis malis vexantur et ipsi et eorum progenies (qua parentum miseri augetur), ut praestet, sine liberis esse.

Καθὰ ἐλογίσαντο. Si cum AUGUSTO καὶ scribis, sententia emergit a toto libro aliena; mali nihil post mortem fore, arbitrantur, cf. C Igitur mecum legas καθ' αὐτόν; praep. enim κατὰ imitationem praep. λύτρου usurpat, Ezech. 36, 1 — 8. vertas: propter ea, quae cogitarunt. Facta memorantur, quia cogitatio (λογισμός) factum credit idque vel bonum vel malum reddit. Rom. 2, 5. Phil. 2, 11. — Επιτιμ. Poenam Iud potissimum in judicio extremo.

Αμελ. τοῦ δικαίου 1) pro τῷ δικαίῳ, qui curam non gerunt justorum, eos nihil faciunt inde spernunt. Vide, quae in superioribus de ratione tradita sunt, qua iniqua bonos tractent. 2) τοῦ δικαίου pro τῆς δικαιοσύνης, qui nihil curant virtutem, eam derident. Καὶ τοῦ κυρίου αἰποσάρτες. Ex hoc loco satis appareat, auctorem Judaeos infidos intelligere, cum de malis loquuntur.

V. 11. Σοφίαν γὰρ — ταλαιπωρος. Dicitur οὐ φίαν, utpote quae semper conjuncta est cum

te, τῇ δικαιοσύνῃ, ut qui hanc adspernetur, possit, quin illam contemnat. Παιδείαν scil. is ea, quae Sapientia docet, puta virtutem et cognitionem. Ταλαιπ. Partim enim felicitatis rae non eis est exspectatio, partim jam in hac consiliis pravis infelix eventus respondet. ὡν pro αὐτοῦ scil. ταλαιπώρου. Sic numerus atus est in LIV. libr. XXI. c. 11. Κενή — αὐτοῦ 1) vana, h. e. nulla est bonorum futurorum spes exspectatio; omnia enim arctis huius vitae limites circumscrubunt (vid. C. 2.), quod ipsum ad unum miseriam multum facit, cum non habeant, consolentur acerum animum, labantem erigant, tem exhilarent (C. 3. v. 4.). Haec spes bonis tio. 2) At qui κενός pro οὐδείς a nemine facile tur et κενή ἐλπίς proprie est ea spes, cuius itus non respondet, praestat ἐλπίδα perversa — ad hauc vitam referre, et quo facilius oratio edat, σοφίαν — ταλαιπώρος uncis includere, ὡν spectet ad αὐτοῖς v. 10. Sic vero post αἴτιος supplex es et intelligas de miseria terra, reliqua vero καὶ κενή etc. de miseria terrae. Καὶ οἱ κόποι — αὐτῶν explicant speci κεντρα. Κοπ. ἀνον. = ἄχρηστα ἔργα labores fū, inutiles; omnia, quae suscipiunt, fructum ferunt. Ανόητος lectio est merum mendum.

V. 12. Aliud gentis miseriae terrestris. ¹Αφο-
desipientes propter maritorum flagitia, quae
es imitantur; potissimum de impudicitia cogi-
um. Cf. hebr. חַנְכָּה Jud. 20, 10. Πονηρα
a mali liberi, utpote qui ipsorum parentum
depraventur.

V. 13. Ἐπιτατάρατος — αὐτῶν, exsecrabilis
eorum progenies. Hoc non ad solos liberos
tat, verum etiam ad nepotes. Respexisse vi-
r auctor sententiam, improborum progeniei

perferendas esse, quas parentes meruerint, poenitentia. Exod. 34, 7. Cum vero tam multus sit in descensu benda miseria progeniei hominum impiorum (v. 16—19. C. 4, 3—6.) et in comparanda sorte eorum, qui liberis carent (C. 3, 13. 14. C. 4, 1. 7. etc.), verosimile est, impios C. 2. descriptos, vero quia tale argumentum ibi non tangitur, potius ea qui C. 1. admonentur, ut sibi caveant a murmurazione v. 8. 10. 11. dei providam curam circa bonos sic impugnasse, ut dogmatibus judaicis uterentur. Constat enim, esse a Judaeis numerosam prolem et longaevam vitam pro documento divini favoris plerumque habitam. Qua sententia arrepta, hunc in modum ratiocinati sunt: numerosa prolem et senectus in bonis censenda, sed experientia docet, pios saepe carere liberis, dum impii iis abundant, saepeque praematura morte fungi; patet igitur, deum non esse providum. Contra cuius argumentationis priorem partem providentiam divinam et favorem erga pios sic defendit, ut, numerosam prolem per se spectatam non esse expectandam, respondeat; impiorum enim progenies etiamsi per tempus floreat, tamen perituram, pie vero, si vel nullos eis liberos deus donet, alterius vitae praemia esse reportaturos. Cap. demum 4, ad alteram partem respondeatur. — *Ori*, 1 Sam. 2, 25. i. q. διό προπτερα, ideo. Cf. SCHWAB ad Olear. de stylo Nov. Test. Quia pessima progenies ad parentum calamitatem plurimum confort, propterea praestat, *uxor si sine tale sobol vivat*. Instituitur h. l. comparatio inter conjugium castum, prole carens et connubium, in quo prout liberi gignantur; qua comparatione satis apparet, non quodque matrimonium quasi polluens ab auctore damnari aut vituperari. Nihil vult, nisi hoc satius est sine liberis esse, quam malos habere, nam progenies per se spectata ad parentum sortem

turam nihil confert. — *Μακαρία felix tum in c. vita, quoniam propter progeniei pravitatem in moerore adficitur, tum in futura, quoniam, mod liberos non peccerit, ei vitio non vertetur, etum potius sola eius vita pura et casta in cenu- um veniet, nec proles ejus pravitatis testis erit.*
4. v. 6. *Στεῖρα, quamvis viro nupta, tamen ibole carens; nam στεῖρα opponitur uxoribus v. 12.* tymol. Mag. καὶ τὴν μὴ τετοκυῖαν γυναῖκα τεῖραν λέγουσιν. — *Ἡ αἱμάντος, dummodo ne sciva fuerit, sed casta.* *Ἡτις — παραπτώμαν* explicant τὸ αἱμάντος. — *Ἐξει καρπόν,* *αεμίο adficietur,* Phil. 4, 17. Jacob. 3, 18. *aud temere auctor καρπὸν ἔχειν* dixit; latet enim logia in voce καρπός, quac uteri etiam fructum signat, τὸν γάρ Thren. 2, 20. Ps. 132, 11. Hesych. ιρπός = τὰ τέκνα.

V. 14. *Εὐνοῦχος* scil. *μακάρος ἐστίν.* *Εὐνοῦχ.* st is, qui liberis caret, sive quia est spado sive in ratione procreandis liberis impar. CLEM. ALEX. tron. 3. p. 426. Colon. explicat εὐν., αὐγαμον, si sponte sua matrimonio abstinet; sed perperam. οὐ, sic mere positum isto significatu caret; catastice ita usurpare licet, quod factum esse nexus intentiarum monstrare debet, ut Matth. 19, 12. *aque nullo modo abstinentia a matrimonio h. l. iudatur, sed consolatur tantum auctor eos, qui ibole parent, aut comparat eorum sortem cum parentibus, qui malam progeniem procrearunt.* μὴ — *πονηρά, dum, modo ne quid fecerit nec gitaverit alieni a legibus divinis.* *Ἐν χειρὶ ne emas, namque ἔργα ἐν χειρὶ, cum opponantur ci ἐνθυμηθῆναι, nihil est nisi facere.* Μηδὲ — *νηρόι, h. e. cujus tanta erga Deum reverentia*, ut ne consilium quidem ejus voluntati contrarium ineat, Matth. 5, 28. *Πίσις, fides in ser-ndis legibus divinis.* — *Καὶ κλῆρος.* Quae

modo sine imagine dicta erant, haec jam imagine ostenduntur, in qua, ut in v. 13. ἔξει καρπόν iacet dilia. Nam Deut. 23, 1. vetitum erat, ne eunuchus Israelitis adnumeraretur, nec ejus nomen libris censualibus inscriberetur. Nostro loco externa hujus conditionis respectum deus tam parum habet, ut adeo sacerdotum, qui omni labe expertes esse debebant, numero eum adscribat; *κλήρος* enim est *munus sacerdotale*. Sacerdotes munera sortiebantur, quorum aliud alio erat magis honorificum ideoque gratius, (inde *κλήρος Θυμηρέστερος*). Act. 1, 17. 25. Luc. 1, 9. ibique interpretes, potissimum PAULUM. Adplicatur a Sapiente locus Jes. 56, 4. 5. ad vitam futuram, in qua templum dei sit coelum, sacerdotes, pii et felices.

V. 15. Virtus enim et recta intelligentia fontes sunt felicitatis.

Αγαθῶν cum emphasi dictum, quod praeter sententiarum nexum collocatio etiam verborum docet. BRETSCHNEIDERO ἀγαθοί πόνοι non virtus est, sed concubitus legitimus. Sic enim ille „πόνος πρudice de re venerea sive concubitu dicitur, ut et κοίνη. Sensus: liberi e legitimo concubitu felices erunt, florebit semper progenies castitatis.” At verba καὶ ἀδιάπτωτος — Φρονήσεως me movent, ut de virtute omnino intelligam. *Άδιάπτωτος* active sumas; ἀδ. *ῥίζα, radix, quae non deficit unquam*, quae semper succum suppeditat felicitatis arbori.

V. 16—19. Neque adeo ex prole, cui nihil in hac vita neque in futura fayet, felicitatem ullam malis repetere licet.

Μοιχῶν, adulterorum omninoque malorum. Ulterius auctor prosecutur sententiam v. 12. paucis verbis expressam. — *Άτέλεστα ἔσαι, non ad finem* (neque in hac vita neque futura) *pervenient;*

in hac enim immortalitate privabuntur, in illa gloria carebunt. **BADUELIUS**, adprobante **KLEUKERO** mavult ἀτέλεστα dictum esse pro βέβηλα, profuna, quo opponatur verbis: κλῆρος — θυμητέσερος. Sed mysteriis hic non est locus, tum inepit sacerdotum munera ad mysteria trahuntur, denique pravi bonis, non boni pravorum proli sunt oppositi. — **Ἐκ παραρόμου κοίτης σπέρμα = τέκνα μοιχῶν.** — **Αφανιδήσεται.** Διλόχως dictum; est enim *delebuntur et inglorii, infames erunt. Cujus dilogiae rationem habeas vers. seq.*

V. 17. Μακρόβιοι. **GROTIUS** cum aliis μοιχῶν subjectum esse putat, nos contra eorum progeniem; μακρόβιοι enim, ex constructione non grammatica, sed ad sensum accommodata, positum est pro μακρόβια. — **Eis** οὐθὲν λογιθήσονται, **pro nihilo habebuntur**, non magni aestimabuntur, quo parentes gaudere possint. **KLEUKERUS**, obniente parallelismo, de praemiis futuris explicuit, quorum progenies ista non particeps redderetur. Dignus Plutarchi locus, qui transscribatur: **τοῖς μακρόθεν ἢ πατρόθεν οὐκ εὖ γεγονόσιν ἀνεξάλειπτα παρακολουθεῖ τὰ τῆς δυσγενείας ὄντιδη παρὰ πάντα τὸν βίον, καὶ πρόχειρα τοῖς ἐλέγχειν καὶ λοιδορεῖσθαι βαυλαμένοις.** Καὶ σοφὸς ήν ἄρα ὁ ποντῆς, ὃς Φησιν.

**Οταν δὲ κρηπὶς μὴ καταβληθῇ γένους
Ορθῶς, ανάγκη δυστυχεῖν τοὺς ἐκγόνους.**
(De puer. inst. C. 2.).

V. 18. Ἐλπίδα scil. melioris conditionis in vita, futura vel immortalitatis. Non tam propter parentum pravitatem, quam quod ipsi virtutem non colebant, omni spe destituti sunt.

C A P. IV.

A r g u m e n t u m.

Fundamentum felicitatis est virtus.

V. 1 et 2. Probi, quamvis sint sine prole, tamen felices erunt.

Κρείσσων — ἀρετῆς, scil. quam πολυτελεία cum scelestā vita. *Ἐν μνήμῃ αὐτῆς* pro solenniore τῇ μν. ἀ.; αὐτῆς vero refer ad ἀρετῆς, h. l. abst. pro concret. vid. v. 2.

V. 2. *Bonorum immortalis est memoria*; quam sententiam auctor verbis ὅτι — ἀνθρώποις prosequitur. *Αἰων* scil. μέλλων, *vita post mortem futura* cf. 3, 14. — *Τῶν ἀμιάντων ἀθλῶν*. 1) (*ἀθλος*) *certaminum in quibus nihil spurcium contrahitur*, quod plerumque fit in ἀθλοῖς solennibus. Eadem comparatio studii virtutis cum certamine squalore certantes obtegente instituitur. Jo. Chrysost. in priore Homil. a me edita p. 7 §. 6. *Ἀγῶνα* vero et *ἀθλούς* juncta, ne mireris. Vid. C. 3, 6. 2) (*ἀθλον*) *ἀγῶνα τῶν αἱμ. ἀθ. certamen*, *in quo praemia impolluta* h. e. *praemia purae sceleris vitae constituta sunt*. Sensus: boni vicerunt omnes difficultates virtuti contrarias, quae propter deus eos remunerabitur. Plato in Phaed. p. 62. c. *καλον γὰρ τὸ ἀθλον καὶ οὐ ἐλπίς μεγάλη*. Oium pro *ἀμιάντων* conjecti *ἀμαράντων*, quam conjecturam nunc non necessariam judico. Parum quoque commendabilis est ARNALDI conjectura locum sic mutantis: *ἐν τῷ αἰῶνι σεφανοφόροῦσα πομπεύει*, *τὸ τῶν ἀμιάντων ἀθλον, ἀγῶνα νικήσασα*.

V. 3. Proles autem impiorum, quamvis multa, nec parentibus utilitatem adfert, neque ipsa diu manet.

Πολ. — πλῆθος pro πλῆθος καίπερ πολύ-
ον h. e. πολὺ ὄν. Ἐκ νοθ. μοσχ. non pro-
τα μοσχεύματα. Quamvis enim Hebrei praep.
ita utuntur saepius, ut *nonnulli* ante sit sup-
ndum, Exod. 17, 5. tamen periphrasi nominativi
i inservit. Supple igitur πλῆθος ante ἐκ νόθων
χ. Νόθα μοσχ. autem dicuntur *parentes adul-*
i, igitur mali. — Οὐ δ. ἢ ε. βαθος, non alte-
lices aget, h. e. non stabiles sunt, non manent.
δέ — ἐδράσι. Eadem sententia.

V. 4—6. Etiamsi ad maturitatem pervenire
entur, tamen mox intereunt, neque ejus ulla
litas est exspectanda.

V. 6. Τέκνα ἐξ ἀν. ὑπ.. pro ἐξ ὑπν. τῶν
μων. — Κατὰ γονέων; nam pravorum paren-
i proles etiam prava est.

V. 7—9. Summa sententiae hucusque exposi-
erat haec: Bonus tantum felix erit, nec proles,
statuunt, per se spectata ad id confert. Jam
tor in eo est, ut alteram argumentationis par-
a refutet. (Vide C. 3, 13. et quae ibi monui-
ss.) Sic igitur pergit: Boni, quamquam brevis
i eis concedatur, tamen beatitudine fruuntur,
us non in senectute ratio est, sed in sapientia
integris moribus. Τελευτῆσαι vice partic. τε-
νήσας, etiamsi prior, quam injustus, moriatur.
ἀν. ἔξαι; opponitur aerumnis et calamitatibus
io in hac vita ferendis. Cf. 3, 1. Syrus addit:
ve in longitudine dierum inveniatur, in honore
.” Quod additamentum falsum esse, arguunt
i. γῆρας γάρ etc.

V. 9. Πολιά etc. MENANDER (laudatus a
ετίο.)

οὐχ αἱ τρίχες ποιοῦσιν αἱ λευκαὶ Φρονεῖν,
ἀλλ' ὁ τρόπος ἐνίων ἐσὶ τῇ Φύσει γέρων.

Philo de Abrahamo. Tom. II. p. 89. ed. Mang.
οὐ γὰρ ἀληθείᾳ πρεσβύτερος οὐκ ἐν μήκει χρόνῳ
ἀλλ᾽ ἐν ἐπαινετῷ βίῳ θεωρεῖται.

V. 10 — 13. Deo quia accepta est eorum
vita, propterea non diu inter pravos vivere ed
sinit, ne quid labis accipiat virtus.

Εὐάρεσος et ηγαπήθη HASSIO miseram tan
tologiam continere videntur suspicantι, scribae vi
tium hic latere, adeoque reponendum esse ve
γέπάγη vel ηγαγήθη vel ἀπήχθη. At ηράν
illico sequitur, ηγαγήθη est forma prorsus soloē
et ἀπήχθη nimis recedit a literarum ductu. No
nihil mutamus; εναρ. γεν. enim si sensu medio ac
cicias, sententia est: ita vivens ut dei favorem
sibi conciliaret, vere amatus est. Μετετέλε
nempe ab hac terra. Ζῶν junge cum μεταξύ λα
γάν μέσον. KLEUKERUS cum ARNALDO suspicat
auctorem respexit ad Henochi sortem, vivi
coelum sublati, ideoque hanc interpretationem
cum habere posse: talis adeoque vivus e corrupto
genere adsumitur, in meliores regiones transferri.
Ne ita vertamus; vetat μεταξύ, quod nequit con
strui cum verbo motu designante; taceo ali
rationes.

V. 14. Σύνεσιν, rationem, i. q. Φρόνησιν.

V. 12. Βασκ. Φ. improbitas, quae homini
mentem fascinat; cui periculo boni, dum in ter
vivunt, sunt expositi. Αμ. τ. χαλα, candidi
mores, virtutem, nigrat, corrumpit. Homini
pravi honesta et inhonesta non qualia sunt,
vitium virtutis specie repraesentantes, vitii con
specie virtutem, morum integritatem corrumpit.
Ρεμβ. ἐπιθ. cupiditas circa varia errans, at
tempore ad aliud impellens.

V. 13. Τελειωθείσ. KLEUKERUS cum GROTI
verit: „qui se totum dedit virtuti, exutis vitiis
vocabulo a mysteriis repetito, quod eum designat

omnibus examinis gradibus superatis ad aucto-
rum pervenisset. Evidem, quia verba ἐπλήρωσε
νους μακρούς et διὰ τοῦτο ἐσπευσεν subsequi-
propterea τελειωθείσι ἐν ὀλίγῳ de matura-
itate accipere malum. *Luc. 13, 32.*

V. 14. Vita et illa quidem brevis multum
est, ut calamitatis sit indicium, ut ea dei erga
nos amor demonstretur.

Ἄρεσκεν etc. Tritum est dictum: ὅν οἱ Θεοὶ^{λούσκεν} αἰποθνήσκει νεώς. Non longe abit Jesaiae
1. Cf. quoque Homer. *Od. O. 245.*

V. 15, 16. Reliqui autem homines haec dei
plentia et benigni consilia ignorant praetor justos,
i de malis judicium olim ferent.

Οἱ λαοὶ i. q. in Nov. Test. saepissime ὁ κόσμος.
ἵντες — αὐτοῦ. Hic pauca e textu excidisse
lentur, nam participiis uti pro verbis finitis sal-
u Nostri non est. Μηδὲ — διανοίᾳ neque secum
υιταντ; hebr. בְּלֹא מִשְׁׁאָל. Ἐν τοῖς ἐκλ. et ἐντοῖς
ις ex hebraismo pro genitivo; electi autem et
icti sunt boni. Ἐπισκοπή cura, quam mani-
lat pii praematura mors.

V. 16. Κατακρινεῖ (cf. C. 3, 8.) nempe in aero-
tro. Τοὺς δῶντας ἀσεβεῖς. *Vel* δῶντας abso-
lute dictum est pro μακρούς δῶντας h. e. malos,
unsi longissima vita fruantur; ex quo apparet,
i brevi concessa non constare poenam nec lon-
ga favorem divinum; *vel* δῶντας positum est
καίπερ δῶντας hoc sensu: adeoque eos homi-
malos, qui vivunt, cum judicium habebitur,
probantur a justo, quamvis mortuo, utpote in-
ernum vivente. *Τελεθεῖσα.* Grotius explicat
supra v. 13.

V. 17 — 19. Jam prophetarum more auctor
urgens sonanti ore pronunciat miserum malorum
lum.

"Οψονται et νοήσονται atque v. 18. ὄψονται
ἔξουθενήσονται et ἐκγελάσονται pro temporibus
praess., haec enim ad hanc vitam referas; se
poëtico furore auctor correptus vaticinatur. Ε
τί ησθαλίσατο, cur eum in tutum receperit
Caussa nota est ex antecedentibus VV. 11 et 12.

V. 18. Ἐν νεκροῖς, inter bonos mortuos
cum meminerint malorum, qui in Orco miser
versabuntur usque ad judicium extremum et deinceps
plane interibunt.

V. 19. Οτι ἐγένετο — πρηνεῖς. Metaphorae
ratio est in eo, qui e praerupto loco subito detur-
batus tanto terrore corripitur, ut ne clamare qui-
dem possit. Σαλ. — Θεμελίων. Arbor radicibus
evulsa hanc imaginem suppeditavit. Ήως ἐν
χερσ. ad extremum vastabuntur. Tria haec
aut. αὐθών. πρηνεῖς et σαλ. α. ἐν Θεμελίων
ἕως ἐσ. χερ. vitae intermediae miserum statu
exprimunt; qua propter ἔσονται ἐν ἐδύνῃ.

V. 20 — C. 5, 23.

Nunc exponitur malorum et bonorum statu
post statum intermedium et post judicium.

Ἐλεύσονται — δειλ. prodibunt (scil. in ju-
dicium) computatione peccatorum pavidi, per-
riti, vel ἐν συλ. pro eis συλ. — ἐξετάσμον
ἔργων h. e. in judicium. BRETSCHNEIDERUS
Spic. ad Lex.: ἐλεύσονται δειλοί timebunt ἔργα
sumto pro γίγνεσθαι, qui usus neque in Sacri
scriptis obtinet neque in profanis. Εξεναντία
scil. κείμενα vel θέντα. Ελεγχέ. nempe impro-
bitatis.

C A P. V.

Argumentum vide Cap. praec. v. 20.

V. 1. Τότε, in judicio. Ἐν παρέησίς π.
confidentia multa, cum bono animo, non pertur-

mali conscientia, Ἀθετούντων pro aor.
vili pendebant et spernebant ea, quae fecit;
uqd ex diverso studio consequebatur; etenim
mū sectabantur, quae sensibus grata sunt et
inda, voluptates, opes, honores; contra justus
qui Dei voluntatem exequi conatur, in iis
iū et operam collocat, quae illis sunt con-
ia. Hinc studium justi injustis *μανία* videtur
, v. 4.

V. 3 — 13. Querentes mali inducuntur, ut
or addatur dictis.

Διὰ στενοχωρίαν πνεύματος, per angustiam
ritus h. e. angore pressi. Πλαθόλ. ὄνειδ. fa-
la contumeliosa; fabulac nobis crant; contume-
e de iis in circulis dicēbamus Cf. 1. Reg. 9, 7.
n conjeci ὑπερβολήν; sed vulgaris lectio bene
cedit. Οὐτος ήν per attractionem pro οὐτος
iv.

V. 4. Την — ἄτιμον vel ἄτιμον mortem ejus
ebamus pro ignominiosa h. e. pro morte stulti-
nientis; quod justus, voluptatibus spretis, se
in virtuti dederat, aliamque vitam fore spera-
at, quae malis nulla videbatur esse. Vel ἄτιμον
pertinet ad id solum, quod nihil boni, honoris aut
emii justum post mortem nacturum, mali op-
bantur.

V. 5. Πᾶς admirantis est h. l. Optime auctor
mirationem parvis verbis absolvit. Τοι Θεοῦ et
τα syn. *deo consecrati* ideoque dilecti. Jam
oscunt mali, quod C. 2, 18. ridebant, bonos
esse dilectos.

V. 6. Ο ἥλιος scil. τῆς σοφίας vel Φρονήσεως
ex membro anteced. supple δικαιοσύνης. Prius
dd. latt. additur.

V. 7. Ἐνεπλήσθημεν. Parum concinne pro
ρεύθημεν. Auctoris menti vox conjuncta *av-
os* obversabatur magis, quam *τρίβοι*. ARNALDUS

ex conjectura scribere mavult ἐνεπλάγχθ.
BRETSCHNEIDERUS ad Sirac. II. 16. ἐνεπλέχθ.
quibus conjecturis non opus est. Aliud eidem p
in dissert. I. vide prolegomena nostra. Διώδε
μεν — ἀβάτους, invias peragracimus solitu
h. e. vera ad virtutem et felicitatem via non
cedebamus. Τὴν ἑδὸν χρόνιν, viam, quam in
deus homines voluit quaeque ad veram felicit
ducit.

V. 8. Πλοῦτος μετά ἀλαζονείας, divi
quibus adeo superbiebamus.

V. 9. Παρῆλθεν — v. 12. αὐτοῦ. Hae i
gines, quibus caduca malorum voluptas in his t
percepta depingitur, quamquam suum cuique
tium et honor stat, tamen nimis adcumulatae n
seam creant, serioremque auctoris aetatem prod
in qua, gustu depravato deque simplicitate pa
solliciti, ornamentis undequaque arreptis pla
lectoribus studebant. Ἀγγελία παρ. abstr.
concret. KLEUKERUS: nuncius, qui postquam
venit, statim reddit. Evidem de cursore intell
citissime agros, pagos, urbes percurrente.

V. 12. Ἀνελύθη. Vix dubito, cum Gr
scribendum esse ἀνελύθε, vel, quod in
accedit ad ἀνελύθη pari literarum numero, ἀ
λυθε; tempore aor. in antecedentibus etiam
est auctor. Vulgatam lectionem defendit Th
sic: „Bene dicitur aér, qui sagitta divisa cond
satur postea solvi, et in se quasi solutus red
Sed aér sagitta divisus eoque condensatus est
tem, imago insolentissima et portentosa, ne di
ridicula, nec Sapiens dixit de aëre condens
sed sagitta diviso, (τυπθείσ) qui igitur, si in
stinum statum restituitur, reddit in se, non sol
Accedit, quod verbi ἀναλύειν forma tantum ac
cum de nautis illud propriè dicatur, qui disce
naves adligatas solvunt, potestate discedendi,

undi gaudet, at ἀναλυθῆναι forma passiva hoc su adhiberi nequit. Ὡς ἀγνοῆσαι pro ὥστε pone ἀγνοῆσαι suple τινά.

V. 13. Οὐτω κ. ἥ. γ. ἔξελιπομεν. Posito iso post ἡμεῖς ita vertas: idem nobis evenit, ti sumus et perimus. Ἐν δὲ τῇ κ. ἡμῶν κατεπανθίζομεν, provitate nostra in perniciem, initum ruimus. Aor. pro praes. Alii: vitam consumimus in pravitate; quae versio si vera esset, item ἡμῶν e textu removendum foret. Non arum voce καταδαπανηθῆναι et sqq. nostra sentia, qua mortem malorum interitum statuimus esse, commendatur. Addit versio latina: „Talia luxerunt in inferno hi, qui peccaverunt”; quae ethae aegre cum v. 1. concilianda explicationis graria adjecta esse videntur.

V. 14 et 15. Incipiunt verba auctoris, confirmantis, quae mali conquesti sint, opponentisque sua bonorum. Ἐλπίς, spes felicitatis cum ipso ipso. Χοῦς, pulvis. Cd. Alex. exhibit χροῦς augo. Prius praeferendum esse videtur. Ὡς αἰχνη ὑπὸ λ. δ. λεπτή. Insolentia hujus imaginis fudit VV. DD. KREISSIGIUS in Symb. P. VI. 14. reponi vult ex Syro ἄχυη. Idem BRETHNERERUS in Diss. I. p. 34. Quae conjectura confirmatur duobus Cdd. Parisiennss. Vid. THILO in pecim. Exeroit. etc. p. 10. Διεχύθη et παράδευσε autata ab auctore construct. pro participiis.

V. 15. Φροντίς αὐτῶν. KLEUKERUS: „ea, enixe curabant et suscipiebant cum cura.” Aucto, cui nos quoque adstipulamur, sic vertenti: „cordi s. curae justi sunt deo” parallelismus membrorum favet.

V. 16 — Καὶ ἐρημ. v. 23: His imaginibus, maximam partem e prophetarum scriptis haustis, raelitis tutelam et victoriam, internecium hostibus inuariantium, hoc declarat auctor, deum bonos

felices redditurum (ληψ. — κυρίου v. 16.) tutos
omni injuria (τῇ δεξιᾷ — αὐτῶν v. 16.) con-
iratum malis (ληψ. — αὐτοῦ v. 17. et ὁἘννει-
χομφ. v. 20.), qua est justitia et sanctitate (ἐνδυσ-
δικαιοσ. v. 18. et ληψ — ὁσιοτ. v. 19.), judicii
exercebit in eos (περιθησ. — ἀνυπόκρ. v. 18.), q
dimicante contra eos tota natura, peribunt (οἵλαι
— ἔχθρ. v. 17. et συνεκπολ. — ἐκλικμήσει αὐτο-
v. 20. 22. 23.).

V. 16. Βασιλείου scil. σέμμα. 2. Macc. 11, 1
Genuinis Graecis βασιλ. foret regia, qua potesta
HASSIUS vocem sumsit, adversante membrorū
concinnitate.

V. 20. Repetitur v. 17. Ἀπότομος, epithetū
parum aptum irae locum habet propter sequens
ὅρμαίαν. Inest severitatis notio.

V. 21. Naturae contra injustos cum deo dimicant
singulæ partes enumerantur, fulmina, grandis
aqua, ventus. Καὶ ὡς ἀπὸ εὐκ. τ. τ. νεφῶν
construas: καὶ ἀπὸ τῶν νεφῶν ὡς εὐκύκλου τόξου
Ubì imago praecedit, genuini Graeci praepositum
nem repetunt. Plat. Phaed. p. 67. c. Ψυχὴν
μόνην καθ' αὐτὴν ἐκλυομένην ὥσπερ ἐκ δεσμῶν
ἐκ τοῦ σώματος et p. 82. e. ὥσπερ δὲ εἰργμοῦ
τούτου (scil. σώματος) σκοπεῖδαι τὰ ὄντα. —

V. 22. Καὶ ἐκ — χάλαναι obscura sum
Gaabius post Θυμοῦ suppleas τοῦ Θεοῦ hunc
modum interpretatur: „ab ira (dei) saxa emittent
grando plenissima, frequentissima feretur.“
πετρόβολον h. l. est substantivum et ex antecedendo
vel ὡς ante ἐκ πετροβόλου, vel verba τῶν νεφῶν
pone id supplenda. Illud foret: „quasi e balis
grandines irae (vehementiae) plenae ferentur.“ Quod
praefero.

V. 23. Καὶ ἐρημώσει — ἀγριμία h. e. pravitia
in caussa erit, cur solitudo futura sit hominum
Nam boni tantum superstites erunt. Πᾶσαν τὴν

non urgenda sunt. Cum auctor exitum malorum depingens, colores hausisset ex iis rebus, quae in rerum natura, in terra maximus terror initur, maxima et pulcherrima foedantur et astantur, terram fingere locum, ubi judicium sibi exerceret, aptissimum fuit. Sed uti grandia aquam, ventum, ita etiam illum ipsum locum imaginibus habcas, nec ex h. l. conclusas, nos in hanc terram reversuros esse, Nostrum uisse.

Kai η κακοπραγία — δυνατῶν h. e. adeoque qui in hac terra imperio potiti erant, eo primitur propter vitia; quia desinent esse, at si ni sunt, regnabunt C. 3, 8. et sempiternum eorum imperium 6, 21. h. e. felices in aeternum int. Alii verba καὶ ἐρημώσει — δυνατῶν judicio tremo non convenire rati, nec conciliari cum eo esse, discissa ea ab hoc capite, insequentis initium se statuant, itaque ad hanc vitam referunt. Sed is non videt, quam arcte καὶ ἐρημώσει — δυνατῶν in superioribus cohaercent, quam parum apta descriptionem novam et illam quidem a praedente abhorrentem exordiatur, adeoque capitis xii argumentum interpretationi, quam proferunt, versetur.

C A P. VI.

A r g u m e n t u m.

Redit auctor ad eos, quos erat Cap. I. adiutatus, sibique ad uberiorem sapientiae ejusque electuum descriptionem viam parat. Ita autem sum sententiarum animo informa: Vita scelosita mmae calamitatis est fons, virtus contra maximis nis nos beat. — C. 5. Hinc, si effugere mala

velitis et compotes fieri felicitatis, agite, sapientia studeatis, ad quam aditus non est difficilis. Quali vero ea sit, deinde se expositurum, pollicetur.

V. 1 — 11. Vos igitur, reges, audite admonitiones meas, nec credite, vos nimis elatos esse quam ut in poenas divinas, officiis neglectis incurritatis, sed scitote, iudicium magnorum quam pavorum severius esse. Vos itaque sapientiam colatis et edoceri patiamini. — In Vers. lat. capituli initium hoc: „Melior est sapientia, quam vires et vir prudens, quam fortis.” Prov. 24, 6. Eccl 9, 16. Quae sententia, vera illa quidem, adeo abhorret a sententiarum tenore, ut, esse eam hoc aliunde intrusam, satis pateat.

V. 2. Γεγανδρωμένοι — ἐθνῶν. Est glossa Ma Voss. ad h. l. γεγανδρ. χαίροντες, αὐγαλλιώμενοι, σύκανχώμενοι. Profanis quoque scriptoribus notum vocab. Batrachom. v. 258. a cognato γαῦρος, γαύρα. Vid. Hesych. Hinc sensus: multitudo gentium superbientes. Attamen non vituperant h. l. est γεγανδρ. quod e commate ἐκ παραλλήλῳ posito prodit.

V. 3. Ὁτι junge cum ἐνωτισασθε, ut adferre caussam, cur adeo reges, quamquam potenti magna praeditos, audire sapientem fas sit. Ne enim sibi debent potentiam.

V. 4. Ὁτι p̄pendet ab eodem verbo. Vt perstringuntur ab injustis regibus committi soli, quamquam non hos, sed populares minus, quam par est, fidos, intelligat.

V. 5. Κρίσις — γίνεται. In potentiores sev. rius iudicium deus exercebit, partim quoniam melius vel edocti sunt vel saltem esse possunt ea, quae sint agenda quaeque omittenda et fugienda, quam inferioris sortis homines (ελάχιστοι), partim quia regum peccata auctoritate valent, ut multi emittentur, adeoque aliis beneficiendi saepius occa-

ε γαudent. Γίνεται pro ful. ut v. seq. ἐσίν
ξεῖαι.

V. 7. Οὐ γὰρ ὑποσελεῖται, non enim sub-
jet se h. e. non timebit alicujus externam con-
ionem. Non ob potestatem, qua reges gaudent,
us eos timebit; nam haec ipsa a deo concessa
t v. 3. Cf. Deut. 1, 17. νορ quod LXX reddunt.
ψέλλεθαι. Ita respondet verbis οὐδὲ ἐντραπή-
ται μέγεθος. Caeterum de sententia confer-
b. 34, 19 sqq. — Ὁμοίως τε προνοεῖ περὶ πάν-
των. Haec adjecta sunt, ut meminerint, populos
sororum ludibrio non esse commissos, in quos
evire quoque modo liceat. Quorum enim sortem
us haud indignam censet, cui prospiciat, eorum
lutem reges omni modo promovereant, necesse est.

114, 9.

V. 9. Τύραννοι = βασιλεῖς. — Σοφίαν, abs qua
in officiorum (v. 4.) tantum notitia derivatur,
rum etiam ipsa eorum exsecutio (v. 18.). Ιγα
ὶ παραπέσητε, ne peccetis C. 12, 2. HASSIUS:
in perniciem ruatis; quae vis vocabulo sic nude
sito non subest. Sequentia quoque peccandi no-
num postulant.

V. 10. Τὰ ὄσια. HASSIUS σοφίαν intelligit;
ι ea omnia, quae sunt hominibus a deo imperata
ut faciant vel omittant, quorum cognitionem
pertinet sapientia. Patet enim, hoc comma oppo-
sum esse verbis: μὴ παραπέσητε. — Ὁσιωθή-
ται (ῥυθμ. 2 Regg. 22, 26.) = δικαιωθήσονται,
gri cum reperti fuerint, praemiis adficiuntur.
αχθέντες nempe τὰ ὄσια edocti et moribus
vita exprimentes. Διδαχθήναι enim h. l.
est potestas voc. hebr. τοῦ. 1. Chron. 5, 18.
מִילֵי h. e. qui edocti sunt bellum et qui
int. Simile est Homericum illud: λευγαλέοι
ἴσόμεθα καὶ οὐ δεδαηκότες ἀλκήν. Neglecto
en usu hebraico qui ὕσερον πρότερον statuant

et ita ordinanda verba putent: οἱ γὰρ δίδαχθι τὰ ὅσια εὐρήσουσιν ἀπολογίαν καὶ οἱ Φυλάξα ὅσιως τὰ ὅσια ὅσιωθήσονται, iis non oblo mur. — *Eὐρήσουσιν ἀπολογίαν, invenient decisionem.* In judicio de iis habendo excusabu justificabuntur adeoque praemiis digni habebu. *Ex eo, quod poenis non adficiuntur, consequentur felicitas; itaque εὐήσ. ἀπολ. auctor μείωσιν dixit pro: felices erunt.*

V. 12 — 17. Sapientia est bonum praeclarum utpote quae ad felicitatem sempiternam hominum ducat, et facilis inventu. (De facilitate Cf. F. 9.). — Qua quidem laude ejus studium in hominibus auctor excitare voluit, et animos ad adeptentibus. *Λαμπρά.* *Lucidam* appellat ait σοφίαν, ut declaret, facilem inventu esse; quae in obscuero sunt, saepe frustra quaeruntur atque ut amabilem eam pingat et praeclaras expetendam. Hoc significans, eam ἀμάραντον ε dicit, non marcescentem, quo epitheto fluxus caducis bonis, puta, divitiis, honoribus oppor

V. 13. *Φθάνει — προγνωσθῆναι, prae eos, qui eam appetunt.* Jungendae amicitiae homines hoc occasionem et ansam praebet, sensim sensimque sese internoscunt. Sapientia non prius terit tempus in disquirendo, examinando et perscrutando homine, quam amicum se eidem statim se appetenti offert. Cf. Prov. 1

V. 14. *Οὐρανο. — αὐτὴν. Οὐρανίζειν mane surgere, mane aliquid agere, denique proficisci.* Aliae significaciones in Lexicis recentibus solitae ab ipsis lexicographis temere sunt inventae. H. l. postremo significatu accipias, Sirach. 4. De sententia vide Prov. 8, 17. Qui mane percussit ad eam, vel qui mane surgit ad perversum ad eam, eoque studium et ardorem amoris que ejus consequendae demonstrat, οὐ κοπι

ion aerumnas fere, non defatigabitur in via longa facienda et difficultatibus plena; nam πάρεδρον πίρητες τῶν πυλῶν αὐτοῦ ante fores domus suaen inveniet eam, h. e. modo eam appetas et mox compos fies. KLEUKERUS non, sicuti nos, τῶν πυλῶν αὐτοῦ ad iter facturi domum refert, sed platum statuit sapientiae, αὐτοῦ vertens ibi. Quod quam sit durum, quisque sentit.

V. 15. Τὸ γάρ — τελειότης sive a sciole quodam scriba, quod suspicor, adjecta sint, sive auctor scripserit, uncis includantur; verba enim καὶ ὁ ἀγ. δ. ἀ. τ. ἀ. ἔσαι respondent commati ὁ ὄφριας — κοπιάσει. — Φρονήσεως τελειότης = φρίνησις τελεία. Prudentissimi est adpetere sapientiam. Γάρ trans. part. Ο αγρυπνήσας, qui vigilarum laborem sapientiae caussa non vitat, ei se non subtrahit, h. e. qui studiose id agit, ut sapiens evadat. Αμερ. ἔσαι is sine cura erit, non diu defatigabitur, non diu anxius erit de ea investiganda, nam etc. vid. v. seq.

V. 16. Τοὺς ἀξίους αὐτῆς, qui digni sunt, quibus se tradat sapientia, sunt amatores ejus, qui eam adpetunt, et hoc studio dignitatis suae documenta dant. Καὶ ἐν ταῖς — εὐμενῶς. Hoc commata et sequens explicant superius. Εὐμενῶς muli hilari et comi, quo invitantur homines, non absterrentur. Εν πάσῃ ἐπ. ὑπ. αὐτοῖς, h. e. modo de ea cogitant, parata est ad eos accedere.

V. 17. Αρχή etc. 1) Cur facile, qui sapientiam adpetant, eam nanciscantur, inde concluditur, quod, qui institutionis ejus amantes sint (οἱ ὄφριντες v. 14. οἱ αγρυπνήσαντες v. 15.) sapientes esse jam cooperunt. Παιδείας scil. τῆς εοφρίας institutionis, quam impertit sapientia. 2) Si γάρ non reddit rationem sententiac praecedentis, sed vel est partic. trans. vel inducit in tractationem insequentem, quale est Platonicum illud ἐγώ γάρ,

εὖ etc. Phaed. p. 63. b. et καθηύνεύοντι γάρ etc. Phaed. p. 64. a. totum hoc ἀρχή — βασιλείαν et v. 21. commendationem continet institutionis sapientiae, cum ad summam felicitatem ea perducat. Qua commendatione, cum summae felicitatis sempiternum etiam regnum pars sit, potissimum reges adli- ciuntur, ut sapientiae παιδεία studeant. Sic παιδεία est *institutio de sapientia*. Φροντίς cum emphasi dictum, oppositum soli desiderio (ἐπιθυμία), unde Φροντίς originem repetit. — Caeterum observan- dum est, auctorem, personificatione neglecta, parum concinne cum superioribus voc. ἀρχήν αὐτῆς co- pulasse.

V. 18. Ἀγάπη scil. εοφίας. Idem supple- pone eandem voc. in seqq. Βεβαίωσις αὐθαρσίας. Ut ex aliis locis, sic etiam ex hoc evincoere licet, immortalitatis non omnes participes fore.

V. 19. Ἐγγὺς εἴναι ποιεῖ Θεοῦ. Boni cum deo erunt ibique regnabunt C. 5, 16. h. e. felices erunt. Propinquitas dei, felicitatis post mortem futurae fundamentum vel potius imago, petita esse videtur ex PLATONIS scriptis. Praeterquam quod in Phaedro, quo dialogo, ingenio quasi luxurianti obsecutus, divus philosophus docet, animum alis instructum cum diis per totum coelum vehi, amissis alis in terram delabi, corpore includi, in deinceps nasci et hanc usque ad redditum ad suos deos migrationem optimos animos tribus, deteriore decem millenorum annorum intervallis absolvere. Phaedo multos locos huc spectantes continet, quibus duos excerpere lubet. Socrates de se profitetur: ὅτι μεντοὶ παρὰ Θεοὺς δεσπότας πάντας ἀγαθοὺς ηὔειν, εὐ ἵσε ὅτι, εἰπέρ τι ἄλλο τῶν τοιούτων, δισχυροσάμην ἀν καὶ τοῦτο pag. 63. c. Ad quem locum Jamblichus addit: οὐ μὲν γὰρ ἀμείνων ψυχὴ μετὰ Θεῶν οἰκεῖ, καὶ περιπορεύεται κατ' οὐρανὸν βελτίονός τε λήξεως (sortis).

*τυγχάνει. Et pag. 69. e. Dictum mysteriorum PLATO suum faciens: ὁ κεκαθαρισμένος τε καὶ τε-
τελεσμένος ἔκειται (eis ἄδον) ἀφικόμενος μετὰ
Θεῶν οἰκήσει.*

V. 20. *Σοφίας*. Exspectaveris *παιδείας*, quo syllogismi forma perfectior foret, sed quia, qui *παιδείας* studiosus est, idem non possit, quin amet sapientiam, permutatae voces excusari possunt. *Βασιλείαν*. Post *βασιλείαν* non Θεοῦ supplendum propter sqq.; *felicitatem* potius, cuius ratio sit in propinquitate dei, *συνονοίᾳ* ejus, intelligas, at r. 21. *regnum*; quae dilogia admodum huic loco convenit.

V. 21. Postquam ita sapientiam commendavit, quae sit ejus natura et origo, se expositurum luentissimo animo, promittit. — Tí δέ — *σοφία*, intelligas naturam et proprietates sapientiae. *Πῶς γένετο*. Quo auctore orta sit. — Quae in seqq. iōe sapientiae *divinae* natura effectibusque disputantur, ea cum ex effatis Vet. Test. placitisque Platonis tum dogmate persico de emanationibus, ix lucis adspectu orto, originem traxerunt. Vide iđnotata ad 7, 26. Ut enim e luce quoquoversus radii, alii aliis clariores, emittuntur, sic isti philosophi orientales ex Oromaze, quem multum abest, ut a materia prorsus secretum sibi finxerint, ut lucis naturam ei tribuerint, varias, quamquam ejusdem *οὐσίας*, naturas, emanasse et adhuc emanare finxerunt. Cujus opinionis summa arrepta coniunctaque iis, quae Platonis de ideis, anima mundi, in iusque formatione placuerant, Judaeorum nonnulli, inter quos Cabballistae, e deo, purissima luce, omnium rerum fonte unico, *ἀπορρόης* prouisse emanationis actu, statuebant i. e. *vires divinas*, *indissolubili vinculo substantiae divinae*, *et radios luci, annexas, minime naturas propria subsistentia utentes*. (Cf. Sohar. Gen. fol. 26.

Sohar. Ex. fol. 49.). Principem autem inter eas lócum obtinet ἁγέργεια, in quam deus totam vim suam substanciali ita transfudit, ut, omnium virtutum divinarum particeps (Sohar. Ex. fol. 21.), numinis supremi sit imago (Sohar. part. 3. fol. 91.). Per eam, continuato emanationis actu, reliqua sunt creata atque omnia reguntur, quod omnia penetrat (Sohar Chadasch fol. 13.). Plura horum philosophorum commenta sciendi cupidum amandamus ad KNORRII Cabbalam denudatam. Simili ratione Noster, utpote iisdem ex fontibus hauriens, sed sine tantae artis et acuminis specie sua proferens, deum dicit Φῶς αἰδίον, e quo vis quaedam divina, sapientia, emanaverit (ἀτμὶς τῆς δύναμεως τοῦ Θεοῦ, απόρροια τῆς δόξης, ἀπαύγασμα Φωτὸς αἰδίον (7, 25 et 26.) divinas in se comprehendens virtutes (πνεῦμα Φιλάγαθον, εὐεργετικόν, Φιλάγαθωπον, ἀμέριμνον, παντοδύναμον etc. v. 23.), per quam deus mundum creaverit (9, 9.), quaeque per omnia ideoque per spiritus penetret subtilissimos (v. 24. 23.) etc. Sicuti autem Cabballistae απόρροια non fuerunt naturae, a deo separatae, propriaque οὐσίᾳ existentes (ὑφιστάμενα, πρόσωπα), sic Nostro quoque sapientia mera est vis divina operans. Quocirca eadem modo deo modo ejus sapientiae tribuuntur v. c. 7, 17—21. cf. cum v. 22. C. 9, 1. cum v. 9. Μυστήρια. Non perstringo eos, qui arcana doctrinas se tenere professi cum aliis communicare eas vel invidia vel contemnit moti nolebant; id' quod KLEUKERUS arbitratur neque enim forma nec ipsa res vituperationis speciem habet. Immo suam ipsius cognitionem potius opinionem de Sapientia, ejus origine, natura et attributis μυστηρίων magnifico nomine ornat. Γενέσεως sc. αὐτῆς. Mundi originem verbo γενέσεως significari maxima interpretum pars perperū statuit; multo durius SCHULTHESSIUS Salomon

iginem, adeoque inter πῶς et ἔγένετο suppletū. — Απ' αρχῆς — ἐξειχνιάσω, in primam us originēm inquiram; omnia enim sibi de Sa- entia docere proposuit, quocirca ejus originem nūl tangit. Τὴν γνῶσιν αὐτῆς, ea, quae cognita illa habeo.

V. 23. et 24. Namque nec invidia moveor et pientum multitudo omnibus est utilitati et sa- entia regis populo.

Φθον. τετηκώς, *invidia tabefacta, macilenta, nguida*, utpote ab effectu ita dicta, cum, qui laborant, tabefiant. Φθόνος h. l. est persona. Ovid Metam. II.

Pallor in ore sedet, macies in corpore toto,
nec fruatur somno, vigilantibus excita curis;
sed videt ingratos, intabescitque videndo
successus hominum.

Συνοδεύσω. Auctor, metaphora sumta ab eis, i ad locum aliquem deducunt, sese representat iacentem ad sapientiam abnegata invidia, itineris imite h. e. sine invidia edocebo vos; αὐθόνως ταδώσω C. 7, 13. — Οὐτος pro τοιοῦτος sc. τῷ Φθόνῳ συνοδεύων. — Οὐ. κοιν. σοφίᾳ, non mpos fiet, non adsequetur sapientiam, quo rca non poterit aliis monstrare illam. Caeterum imadverte κοινωνεῖν hic constructum esse cum su tertio, quem usum imitatus est Paulus 2. Tim. 22. Rom. 15, 27. Contra auctor epist. ad Hebr. cte genitivo utitur C. 2, 14. — At qui σοφίας co σοφίᾳ scribere malint, quia facile fieri potuerit,

ΣΟΦΙΑΣ, cum iota adscriberetur ex veterum ore, mutatum sit in σοφίᾳ, atque verbi κοινωνίσεi tivam significationem urgent, ii me, si unus index lectionem exhiberet, non admodum dissensum sciant. BADUELLUS: „neque enim cum eo, i invidia contabescit, iter faciam h. e. versabor” versante sententiarum nexu. — In vers. latina

additamentum ab h. l. alienissimum prostat hoc:
„diligite lumen sapientiae omnes, qui praeestū
populo.”

C A P. VII. et VIII.

A r g u m e n t u m.

Describuntur sapientiae natura et effectus.

V. 1—6. Ne auctorem (Salomonem) propter regiam dignitatem communi hominum sorte exemptum putent, atque sic altioris tantum conditionis animas ad sapientiam capiendam idoneas esse rati, ab ea discenda et appetenda deterreantur, ipsum communi sorte usum fuisse aperte se profitetur, nec quidquam se habere diversi a reliquorum hominum natura. — Qua professione hoc declarat, communi et debili sorte homines non impediri, quo minus sapientissimi stant, et hominibus, etsi summo loco natis, tamen opus esse sapientia.

Πρωτοπλάστου respicit alteram hominis formati narrationem, in Genesi C. 2. v. 7. traditam.

V. 2. Σάρξ. CARNEM tantum s. corpus repetit a parentibus; anima enim ante exstitit, quam humanum corpus indueret, C. 8, 19. C. 9, 15.; in qua doctrina partim PLATONEM sequitur, partim ZOROASTRUM. Δεκ. χρόνω. Non pleni decem menses intelligendi, sed decimus inchoatus, vid. Virg. Ecl. IV. „Matri longa decem tulerunt fastidia menses.” Ad quem versum SERVIUS: „mares decimo nascuntur mense, foeminae nono.” Totidem menses computant saepe PLAUTUS et TERENTIUS. HIPPOCRATES in libr. de septimestri partu eos, qui decimo mense partu edantur, perfectos esse docet, de quibus magna augurari liceat. Noster certe

Hoc noluit, nam in eo versatur, ut parem se omnibus originem habuisse monstret.

'Εκ σπέρματος ἀ. κ. ηδ. ὑπ. συνελθούσης, effidente semine et voluptate in coitu. Haec enim tria requiruntur, ut infans fiat. Qui ἐξ de tempore interpretantur, non advertunt, neque actionis significatu σπέρμα gaudere neque temporis!

V. 3. *'Ομοιοπαθῆ γῆν, terram, quae omnes similiter excipit = κοινῆν.* Syrus: ut fieri solet in omnibus. Non male; nam ὁμοιοπαθῆ esse potest pro adverbio ὁμοιοπαθῶς s. ὁμοίως: *eodem modo, quo alii, natus sum.* Simili fere ratione Horat. Od. I. c. IV. v. 13.: *aequo* pede regumque turres; pro *vulgi*: *aeque* ac. II. c. XVIII, 32. *aequa* tellus pauperi recluditur regumque pueris. — *Κατέπεσον.* Hebraeos, more Romanorum, infantes recens natos in terra posuisse, itaque communis omnium matri tradidisse, non constat; verbum quoque *καταπίπτειν* minus convenit. Potius *καταπίπτειν*, *εἰς τὴν γῆν* est *nasci*. Sic Hom. Il. 19, 110. *πίπτειν* μετὰ ποσσίν γυναικός. *Κατέπεσον κλαίων* dictum est pro *καταπίπτων* ἔκλαυσα. *Ισα = ἴσως.* H. e. ego quoque lacrymatus sum, eundem clamorem edens. Pro *ἴσα* scribendum ή κα ARNALDUS et GABIUS censem; qua conjectura non opus est. Praeterea *καὶ* desideraretur, nam apud Nostrum tria membra sine tali particula vix occurunt.

V. 6. *Μία = ἴση.*

V. 7—10. Quapropter deum rogavi, ut sapientiam mihi largiretur, cui concessae reliqua omnia posthabui. *Διά τοῦτο*, nempe quia aequo infirmus fui atque reliqui, neque naturale mihi donum erat sapientia. *Ηνέξαμην.* Inveniuntur preces Cap. 9. Vide quoque 1 Reg. 3. 6 sqq.

V. 8. *'Εν συγκρίσει αὐτῆς = ἐναντίον αὐτῆς.*

V. 9. *Ατίμητος.* BIELIUS: non aestimatus. Absurde; potius qui aestimari nequit, hinc λίθος *ατίμητος*, lapis pretiosissimus. "Οτι — αὐτῆς. Judaeum hic facile agnoscas, sapientiam auro et argento aestimantem. Praecivit SALOMO in Proverb. 3, 14. 15. C. 8. 10. 11. C. 16. 16.

V. 10. *Καὶ προειλόμην* — *ἔχειν* h. e. malum carere luce, quam sapientia. Prov. 8, 10. 4, 18. *Ἐχειν* autem quamquam voci *σοφίαν* soli conveniat, tamen ex attractione cum φῶς etiam construendum, ut sit φῶς *ἔχειν* pro φῶς *ἰδεῖν*. Quidquid interpretes moliantur, φῶς *solem* esse vel *diei lumen*, ex oppositione prodit: οτι *ἀκοίμητος* etc. quo exquisito epitheto sophia, solis luci, quae in ejus occasu (*χοιμωμένου*) evanescit, opponitur. "Οτι — *φέγγος.* Sententiarum nexui magis convenit, haec verba metaphorice sumpta de *σοφίας* vi vitae conservandae vel institutione intelligere (*φέγγος*), quae semper efficax sit ad nos beundos semperque utilis (*ἀκοίμητον*), quam cogitare de *σοφίας* lucida natura, de qua sermō fit v. 26.

V. 11 et 12. Quippe quacum omnium bonorum particeps factus sum, quamquam nescius, esse omnia ab ea repetenda. — Haec adduntur, ut et magnum sapientiae pretium extollatur et demonstretur, non propter bona illam ab ipso expetitam fuisse (*ἡγνόουν δὲ αὐτὴν γενέτιν εἶναι τούτων*), sed propter dignitatem per se spectatam et decus.

V. 12. *Ὕγειται σοφία.* *Ὕγειδαι* et *γενέτιν εἶναι* eo differunt, quod *γεν.* *εἶναι* simul amplectitur τὸ *ἥγειδαι*, at non vice versa. Itaque laetitiam de bonis perceptam Noster inde repetit, quod jam ante bona accepta sapientiam coluerit, quo, nisi aliud, hoc certe sibi persuasum habuit, se non insipientia bonorum compotem esse.

V. 13 — 16. Iterum profitetur, quod ante promiserat (C. 6, 22. 23.), se sine invidia eam. esse

descriptorum ejusque bona expositurum, simulque optat, ut deus consilium adjuvet. — Hoc autem est ex vitiis scriptoris nostri, quod, ordine minus servato, repetere easdem res soleat, praesertim quando grave aliquod argumentum pertractatur.

Ἄδολως, non malo censilio h. e. ut artibus, doctrinis a sapientia instructus ita aliis nocerem.
Ἐμαθόν scil. αὐτὴν. *Ἄρθρος τε μεταδίδωμι.* C. 6, 23. *Πλούτον αὐτῆς ea, quae efficit bona.* Γάρ interpreteris sententia omissa: *dolendum esset, si absconderetur*, nam etc. vel γάρ adsert causam, cur sine invidia communicet sapientiam. Qui enim communicat, eo ipso non aliquid amittit, quia ipsa est ἀνεκλιπής Θησαυρός v. 14.

V. 14. "Ον οἱ. Scribe ὡς οἱ. — τὰς ἐκ πατέρεων δῶρας, dona, quae redundant ex institutione sapientiae, quibus deo quasi oblatis amicitiam jungunt.

V. 15. *Κατὰ γνώμην, secundum sententiam, convenienter voluntati et consilio 2. Marc. 9, 20.* *Ἐνθυμηθῆναι, cogitare de sapientia ejusque effectibus.* *Ἄξιος τῶν λεγομένων, convenienter dictis (ἀδόλως ἔμαθόν, ἀρθρός μετ.), h. l. non admixto malo, alios in errorem inducendi et fallaciis ludendi, consilio nec invidia.* Ex his patet, quid sibi velit Θεὸς τῶν σοφῶν διορθωτής scil. qui ita animum sapientum regit, ut, quod velint, vere exsequantur. **KLEUKERUS**, quocum et alii faciunt, εἰπεῖν κατὰ γνώμην intelligit de oratione cognitis convenienti, et ἐνθυμηθῆναι κ. τ. λ. de cognitionibus dono (sapientiae) dignis. Legit enim ille δεδομένων, quam lectionem exhibet Cod. Vatican. **BADUELLUS** contra verba εἰπεῖν κατὰ γνώμην refert ad facultatem orationis, qua concepta animi et cogitata facillime exprimantur, quam facundiam et eloquentiam adpellent, et ἐνθυμηθ. ἀξ. τ. δεδ. accipit de gravitate sententiarum, cui illa orationis

vis respondeat. At BADUELLI interpretatio nimis artificiosa est et quae sit, quam ut vera sit; huc accedit, quod *εἰπεῖν κατὰ γνώμην* eloquentiae potestate subdita Graecis inauditum est. KLEUKERI versionem, etsi a sententiarum nexu non abhorret verbisque convenit, maxime propterea rejicimus, quod non nisi maxima difficultate lectionis *δέδομένων* originem explicet. Nostra autem ratio λεγομένων veram lectionem sistit, quod, dummodo γνώμην interpreteris, ut nos, membra *εἰπεῖν κατὰ γν.* et *ἐν θυμ.* a. τ. λ. sunt parallela. Scriba vero, γνώμην de cognitione male accepto, λεγομένων absonum habuit adeoque, ut membra *ἐκ παραλλήλου* ponerentur, voce *δέδομένων* commutavit. Auctoritates quoque externae suadent, λεγ. ut praeferamus; tuetur enim hoc Cod. Alex., legerunt Syrus et Arabs.

V. 16. Caussam indicat primum, cur deus τῆς σοφίας ὁδηγός sit, dein, cur τῶν σοφῶν διορθωτής.

V. 17—21. Recensentur, quae deo vel Sapientiae (v. 22.) debeat, cognitionem rerum metaphysicarum et physicarum, physiologiam coeli, astronomiam, astrologiam, zoologiam, psychologiam, botanicen, pharmacopoeam, ut verbo dicam, omnia. — Τῶν ὄντων, *omnium rerum*, quae existunt. Γνῶσιν ἀψευδῆ. Haec explicet e Platonismo, secundum quem *δόξα*, in qua acquiescunt philosophiae imperiti, amplectitur fluxa et mutabilia, γνῶσις autem, ad quam, qui philosophiae vivunt, perveniunt, versatur in idearum aeternarum cognitione, illa nec fallaci et opposita τῇ δόξᾳ. Cf. Timaeum p. 48. a. et Phaedonem. Attamen Noster a PLATONE recedit eo, quod γνῶσιν eamque ἀψευδῆ tenere sese profitetur omnium rerum, quae existunt, indeque earum etiam, quarum homini δόξα tantum esse potest v. c. *τῶν στοιχείων* etc.

Quod vero ne mireris, a deo γνῶσιν auctor repetit. Quod minus vero cum BRUCKERO τῶν ὄντων h. l. de solis ideis, quo nomine apud Platonem veniunt, explices, impedit repetitum ἔγνων v. 21., quo elucet, omnia vocibus σύστασιν et ἐμφανῆ interjecta, comprehendi voce τῶν ὄντων. Praeterea si εἰδέναι σύστασιν κόσμου etc. aliud esset ac γνῶσιν τῶν ὄντων, particula conjunct. non omissa foret. Deserto igitur h. l. Platonico usu dicendi tamen in seqq. auctor adeo hujus philosophi placitis adhaeret, ut immemor traditionis Mosaicae creationis mundi ne mentionem quidem faciat. — Σύστασιν κόσμου. Συνιστάναι, σύστασις voces usitatae philosophis, formationem universi qui deo tribuunt. Plat. Tim. p. 36. d. Ἐνέργειαν στοιχείων scil. inditam a numine; nam primitiae vires non insunt elementis. Quae qualiaque elementis effecta sint, exponit PLATO in Timaeo pag. 53. c. — 60.

V. 18. Ἀρχὴν — χρόνων. Physiologiam coeli tenet, ut anni tempestates noverit. Sic μεσότης amplectitur aestatem et autumnum. Licet tamen χρόνον intelligere de mensibus (Sir. 43, 6.), ut hic invenias graecam mensis in tres decades divisionem, quarum prima est μήν ιστάμενος s. ἀρχόμενος, altera μέσων, tertia Φθίνων s. λήγων s. ἀπιών, et cognitio vicissitudinum lunae a Sapientia derivetur.

Τροπῶν (scil. ἥλιον) ἀλλαγάς, solis conversiones, solstitiorum vicissitudines. Sunt autem duo, alterum hibernum, alterum aestivum. Alii, τροπῶν in τρόπων mutato, casum vel morum vicissitudines vertunt. Quod minus ferri posse nobis videtur, quoniam, quascunque cognitiones sapientiae debere se auctor nunc profitetur, eae sunt earum rerum, quas deus ab initio efformavit, puta mundum externum, temporum vicissitudines, astra, animalia. Igitur nosse, quae varia in vita humana accidentunt vel mores, quamquam sapientis sit, tamen a nexu

huj. 1. alienum. **Μεταβολὰς καιρῶν.** Nisi velis idem esse, quod antecedens τρ. ἀλλ., de messis et festorum tempore explices. Sir. 47, 10.

V. 19. **Ἐνιαυτῶν — Θέσεις.** Hic sermo est de astronomia, quae multum colebatur ab Aegyptiis, ut negligebatur a Judaeis Palaestinensibus (Cf. JAHNII biblische Archäol. Tom. 4. Vol. 1. p. 481.), et astrologia, quam omnes populi orientales magni aestimabant praeter Judaeos, quibus, ne colerent, a Mose interdictum erat, Levit. 20, 27. Reges circa Palaestinam regnantes astrologos alebant, quorum consilio et auctoritate omnia gerebant. Jer. 27, 2. Jes. 47, 9. Dan. 2, 2. Daniel quoque cum tribus suis amicis fortasse in ea institutus erat, sed cultor legis Mosaicae in usum non convertit. Sequentibus tamen temporibus, postquam multa Zoroastricae religionis placita cum sua conjunxerunt Judaei extra Palaestinam degentes, harum etiam disciplinarum studio abripi sese passi sunt. Magi, quos Matth. C. 2. Hierosolyma venisse memorat, astrologi forsan judaici erant, adeoque docti Hierosolymitani eorum monita minime neglexerunt. Unde apparet, Jesu temporibus in ipsa Palaestina hanc artem non omnino fuisse spretam. **Ἐνιαυτῶν κύκλους, annorum círculos scil. solarium et lunarium eorumque computationem.**

V. 20. Zoologia, Psychologia, Botanice et Pharmacopoea. **Πνευμάτων βίας.** Plerique ventorum potentiam hic inveniunt, pauci spirituum vel animorum. At ventorum vehementiam huc non inferendam esse cum elementa supra jam memorata arguunt, tunc maxime, quod duobus membris aequalibus eadem disciplina aut similis describitur. Coniuncti autem sunt **πνεύματα** cum **διαλογισμοῖς ἀνθρώπων**. Inde vel **spiritus s. daemones** explicare oportet vel hominum *animos*. **Πνεῦμα** autem apud Nostrum idem saepe velle, quod **ψυχή**, prodit ex C. 15, 11.

C. 16, 14. Hoc si sequeris, psychologia a sapientia derivatur, sin autem illud, theurgia s. magia. ZOROASTER, dum p^{rae}existentiam, quam dicunt, animarum ponebat, simul, quod animis cum superioribus geniis prius intercessisset, quam corporibus includerentur, commercium statuit post conjunctionem etiam cum corpore durare. Quae doctrina uberrimus theurgicarum et magicarum disciplinarum per totum fere Orientem et Aegyptum divulgatarum fons exstitit. Ars haec ne coleretur a Judaeis primis temporibus, a Mose cautum erat Levit. 20, 27. Deut. 8, 10. Sed ut multa alia, sic etiam hoc institutum in oblivionem venit. Confer, quae Rabbini de Salomonis notitia spirituum finxerunt in EISENMENGERI: entdeckt. Ju-denth. Vol. 2. p. 441. *ΔιαΦορὰς Φυτῶν, diversitatem plantarum.* Aegyptii laudantur inventores botanices. Plin. histor. nat. XXV. 2. Plantis autem potissimum veteres utebantur in medendo morbis. Inde Hebraeorum עץ החיים Prov. 3, 18. 11, 30. Pauca tantum medicamenta suppeditabant animalia et fossilia. *Δυνάμ. φιλῶν.* Cum medicis et pharmacopolis Aegyptus abundaret, pharmacopoea facile hic exspectari poterat. Caeterum confer ad h. vers. 1 Regg. 4, 33.

V. 22 — 26. Stans nunc promissis (Cf. 6, 21.) sapientiae naturam uberiorius explicat. — 'H — σοφία Quae modo deo se debere professus fuerat, eorum iam sapientiam fontem nuncupat. Sic saepe computantur in Vet. et Nov. Test. deus et spiritus; cuius mutationis ratio in aprico est. 'Εν αὐτῇ scitio alteri αὐτῇ p^{rae}ferenda. Personae enim speciem induit sapientia. Habes h. l. numerum punctum ter septenarium attributorum sapientiae. EUSEBIUS quidem in Praep. Evang. lib. 11. C. 14. p. 521. et lib. 7. C. 12. p. 321. decem epitheta, οὐδές — αὐτοῖς μνον, omittit, nec versiones antiquae,

utpote plura enumerantes, cum textu graeco sentiunt. At glossis, quibus lectores aut inter verba graeca difficiliora explicuerint, hoc trik dum, neque textui graeco ob solos Eusebii fidem esse denegandam, cum BRETSCHNEI putaverim. Nostrum autem non casu sed coi sanctum illum numerum implevisse, prodire videtur, quod ejusdem fere potestatis verba λεπτόν, τρανόν, εὐχίνητον atque βέβαιον et à λέσ ab ipso sunt cumulata. Νοερόν intelli Vox PLATONI maxime usitata. Sic quoque e philosopho anima mundi est λογισμοῦ μετέχει. Vid. Timaeum p. 36. e. Ἀγιον, purum a σας et Ψυχίκω aut profectum a deo. Ps. 51 Μονογενές, origine simplex vel unicum, omnibus caeteris divinum. Plato in Tim. 31. mundi opificio sic: Ἰνα οὖν τόδε κατὰ τὴν μόνοιον ή τῷ πάντελεῖ ζώῳ, διὰ ταῦτα οὕτε οὐτε ἀπείρους ἐποίησεν ο ποιῶν κόσμον, ἀλλ ὅδε μονογενῆς οὐρανος γεγονώς ἔστι καὶ ἐσ Quocum loco, conferas epitomen hujus dia quae inscribitur: Dialog. Tim. Locri p. 94. ἐποτόνδε τὸν κόσμον — διὰ τὸ πάντα τὸ ἀλλ αὐτῷ περιέχεν ἔνα, μονογενῆ, τέλειον, ἐμψήτε καὶ λογικόν. — Πολυμερές; quia effectus varii, vel quia singuli homines ejus parti fiunt. Forsan hoc epitheton sumtum est e Tim. Locro, ubi anima mundi in 114695 gradus datur. Μονογενές et πολυμερές BADUELLUS mentem (*νοῦν*) et rationem refert, quatènus principia resque simplices et intelligibiles conti haec contra multiplices et compositas, quae ratione comprehendantur. Sed hoc longius tum et ab Auctoris philosophandi ratione abhc Caeterum Cabbalistae quoque illis duobus voca saepissime utuntur. — Λεπτόν, εὐχίνητον, τρα et ἀμόλυντον propter lucis naturam. — Εὐχίν

riter se movens, igitur celeriter et facile aliquid ciens. — *Αμολ. immaculatum* h. e. ejus claritas ut solis et luna maculis imminuitur vel obscuratur interrupitur. Sir. 17, 30. — *Σαφές clarum*, mitur ex epithetis antecc. — *Απήμαντον*. Passa significatione (*cui nihil nocet*) extollitur lux ante semper clarissima, cuius splendor nulla reminuitur. Activa signif. h. l. languida foret. — *ζύντην*. Vel a celeritate, qua lux propagatur vel a mmo acumine sap. hoc epith. ornatur. — *Ακώτον*, *ineluctabile*, efficacissimum, potentissimum.

V. 23. *Βεβ. et ἀσφαλές, non errans*, Jes. 2. *Αμέριμνον, securum*. Ps. 50, 8 — 14.iae de dei beatitudine Judaci praedicant, haec ister de ejus spiritu s. sapientia. Conferre licet, se Plato docet de mundo, quem dicit οὐδενὸς ἔρου προσδεόμενον. Tim. p. 34. b. et statim post i πάντα ταῦτα εὐδαίμονα Θεὸν αὐτὸν (οὐ Θεὸς) ανήσατο. — *Παντοδύναμον*. Est enim πάρεδρος οὐ Θεοῦ C. 9, 4. et mundum creavit C. 9, 9. — *ιντέπισκοπον* C. 1, 7. — *Kai διὰ πάντων — πτοτάτων* et (v. 24.) *διήκει δὲ καὶ χωρεῖ διὰ ιντων* hoc sibi vult: Non solum penetrat in res corporeas, intellige ordinem in mundo conspicuum, rum etiam in puras mentes h. e. adeoque in minum ejus cupidorum animos ita descendit, sapientes evadant. Caeterum ista καὶ διά etc. ducta esse videntur e Platonica animae mundi scriptione. In Tim. p. 34. b. philosophus sic: *χήν δὲ εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ* (scil. mundi) Θεὶς πάντος τε ἔτεινε καὶ ἔτι ἔξω τὸ σῶμα αὐτῷ *εκάλυψε καὶ κύκλῳ, κύκλον στρεφόμενον, ποὺν ἔνα, μόνον, ἔρημον κατέστησε*. Et pag. 1. d. ἐπεὶ δὲ κατὰ νοῦν τῶν ἔνυστάντι πάσας τῆς ψυχῆς ἔνυστασις ἐγεγένητο, μετὰ τοῦτο τὸ σωματοειδὲς ἔντος αὐτῆς ἐτεκταίνετο καὶ τον μέσην ἔνυάγων προσηγρόττεν etc. Idem.

PYTHAGORAS, qui, testante **CICERONE** de nat. Deor., censuit, animum esse per naturam rerum intentum et commeantem, id quod de ἐνέργειᾳ divina Cabalistae praedicarunt.

V. 24. Πάσης γὰρ — σοφία. Motus celerrimi notio sumta est ex lucis natura, quae facilissime propagatur, quamque clarius exprimit v. 26.

V. 25. Monstratur sapientiae puritas ab ejus origine divina. Ἀτμίς. Hesych. ἀπαύγασμα. — Τῆς τοῦ Θ. δυνάμεως = τοῦ Θεοῦ τοῦ δυνατοῦ. — Ἀπόρροια emanatio, id, quod emanavit. Vox alias philosophis usitata, qui atomorum concursu conflatum mundum statuunt et effigies rerum, imagines ab eis discedentes, designant, h. l. aliud sibi vult. Vide 6, 22.

V. 26. ἀπαύγασμα lux eradiata. GROTIUS explicat παρήλιον, collatis verbis Philonis de somniis: καθάπερ γὰρ τὴν ἀνθήλιον αὐγὴν, ὡς ἥλιον, οἱ μὴ δυνάμενοι τὸν ἥλιον αὐτὸν ιδεῖν, δρῶσι, καὶ τὰς περὶ σελήνην ἀλλοιώσεις, ὡς αὐτὴν ἔχειν, οὕτω καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ εἰκόνα, τὸν ἀγγελον αὐτοῦ, Λόγον, ὡς αὐτὸν κατανοοῦσι. Sed docent praecedentia, praesertim ἀπόρροια, voci ἀπαύγασμatis notionem subesse, in qua doctrina Nostrum philosophos graecos secutum esse, multi falso opinantur. Nam ista non ex philosophia graeca ad orientales permanavit, sed contra. Etenim schola Jonica mutatione unius principii, quod dicunt, res diversas fieri statuit. PYTHAGORAS autem, cui τὸ ἐν = μονάς = lux primitiva et τὸ ἀπειρον = ἀόριστος δυάς, duo principia, placuerunt ex quorum conjunctione reliqua oriuntur, ita adhaesit mathematicae cogitandi et exponendi ratione, ut ejus placita mirum quantum ab emanatione abhorreant. Eleatici vero philosophi, τὸ ὄν aeternum esse solumque existere docentes, abstractam hanc, quam dicunt, ideam adeo urserunt, ut mun-

dum, cuius originem explicare conati fuerant, ejusque mutationes prorsus tollerent. Contra, qui atomorum concursu omnia fieri statuebant, non ex emanatione, sed ex illo ipso *concursu* rerum originem derivarunt. Et ANAXAGORAS ejusque adseclae, duo principia, *νοῦν* et *δύναις*, ponentes, harum *mixtione* res oriri docuerunt. At vero PLATO, quem potissimum h. l. lucem Nostro prae-tulisse contendunt, duobus principiis, Θεῷ et νύχι, statutis, ita mundi formationem describit, ut potius de *conjunctione* idearum cum materia cogitandum sit, quam de emanatione. Patet igitur, emanationis dogma a philosophia graeca non inventum esse. Sed, et si non totum, tamen ejus vestigia in quaque fere popolorum orientalium religione facile deprehendas. Judaci autem tum deum id excrucrunt, cum placita Persica cum philosophia graeca copulavissent. Φῶς αἰδίον, deus. Quamvis Vet. Test. scriptores, qui ante exilium babylonicum vixerunt, deo tribuant gloriam בְּבָרֶךְ Exod. 26, 14., halitum ejus lucem esse singant Job. 41, 12., veste lucida ornatum repraesentent Ps. 104, 2. Exod. 15, 13.: tamen ex his attributis non nisi audacter concluditur, veteres Hebraeos lucem deum esse credidisse, cum nullus locus obvius sit, ubi aperte lux appelletur, accepto sensu physico. At vero etiam apud PLATONEM talia frustra quæsiveris, nec nisi falsis rationicationibus ex aliis ejus placitis siisque perperam intellectis haurire licet. Etenim, qui citatur locus ex Alcibiade I. p. 133. c. οὗτοι καὶ οἱ Θεοὶ τοῦ ἐν τῇ ιμερέᾳ ψυχῇ βελτίσσου καθαρότερον τε καὶ λαμπρότερον τυγχάνει ὅν, is ipse non tantum spurius est, et senioribus temporibus interpolatus, postquam lucis theorematum ex Oriente oriunda Platoni quoque obruserunt, verum etiam in spurio legitur dialogo. Nec, quæ τοῦ ἀγαθοῦ (dei) cum sole et luna comparatio a PLATONE in

Republ. VI. p. 506. instituitur, ad dei spectat natu-
ram internam, sed effectum; in cuius compara-
tionis initio disertis verbis haec dixit: *αλλ' αὐτὸ-
μὲν τὶ ποτ' ἐσὶ τὸ ἀγαθὸν, ἐάσωμεν τὸ νῦν
εἰναί.* Omnino vero tale dogma a philosopho
graeco proferri nequivit, cuius placita maxime ab-
horrent ab omnibus, quae materialismum, quem
dicunt, sapiunt. Jam cum Noster disertis verbis
deum *Φῶς αἰδίον* dicat, non errabimus, si, eum
ZOROASTRI de Oromaze idem perhibentis senten-
tiam secutum esse, statuamus. *Ἐσοπτρὸν ἀκηλί-
δωτον, immaculatum speculum.* Speculum, quod
ab omnibus partibus rejicit lumen, et totam
imaginem, qualis est, repreäsentat. *Ἀγαθότητος.*
Non sine consilio dei quatuor attributa *δύναμις,
δόξα, ἐνέργεια, ἀγαθότης* ab auctore recensentur;
quaternus enim numerus sacer. Exod. 22, 25.
26—28. 36—39. Ezech. 1, 10. Zacch. 6, 1—5.
Conferre licet, quae docent Cabballistæ de quatuor
mundis. Vide quoque RELANDII dissert. de Sa-
marit. p. 34.

V. 27 — C. 8, 19. Opera s. effecta Sapientias
celebrantur, immixtis passim de ejus natura placitis.

*Μία οὐσία, quamquam una est. Μένουσα
ἐν αὐτῇ, nulli mutationi subjecta; rebus, quae
efficit, nihil mutationis in ipsa efficitur.* — *Πάντα
καίνισθεi* h. e. efficit in natura vicissitudines v. c.
temporum, prudentiores melioresque reddit homines,
beat eos etc. *Κατὰ γενεάς, quaque hominum aetate*
h. e. semper: *Ψυχ. οὐσίαι* sunt eorum, qui spiritui s.
sapientiae non obluctantur, C. 1, 4. *Καὶ — κατα-
σκεύαζεi adeoque prophetas efformat.* Ultimi
prophetae proprie sic dicti fuerunt Haggaeus,
Zaccharias et Malachias. Spiritus enim, vetere
Test. absoluto, non amplius in hominum animos
quasi descendere plerumque putabatur. Vide 1 Macc.

4, 46. 9, 27. 14, 41. et Gem. Tr. Sanhedr. C. 1. §. 13. Cf. COCCELI: Duo tit. Talm. Sanhedr. et Maccab. p. 63. et CARPZOVII introd. in Vet. Test. P. 3. p. 73. sqq. Igitur non amplius existere temporibus auctoris nostri prophetae proprie sic dicti, sed quia Salomonis personam induit, propterea, recte observato tempore, prophetarum seriem finitam non esse, fingit. Fieri tamen etiam potuit, ut cum JOSEPHO et PHILONI statuerit, post absolutum Vet. Test. donum prophetiae non desuisse. Vide Philonem de Cherub. p. 112. De Migrat. Abrah. p. 393. JOSEPHUS Antiqq. XIII. 10, 7. HYRTACO et de Bello jud. III. 7, 9. sibi prophetiam vindicat. Nullo igitur jure FABER inde argumentum petit, librum nostrum diu ante absolutum Vet. Test. esse exaratum.

V. 28. Οὐδὲν — συνοικοῦντα reddunt rationem, cur deo amici sint. Pro οὐδέν exspectares οὐδένα; tamen il куд ferri potest.

V. 29. 30. Ἄσρων Θεσιν. Exquisite dictum pro ἄσρα τεθειμένα, astra ordine disposita. Φωτί vel diei vel ignis. Προτέρα. Exquisite pro λαμπρότερα, quod unus. Cd. Parisiens. exhibit. Οὐκ — κακία (γά) non excipit malum h. e. nihil tetri et obscuri vim exserit in eam, semper splendet. Qua minus κακίαν de vitiositate morali, quam dicunt, accipias, impediunt verba anteced.

C A P. VIII.

Argumentum, vide Cap. praece.

V. 1. Laudatur sapientia a potentia et providentia. Ut primum hujus Cap. vers. cum anteced. copules, postulat sententiarum tenor. — Διατείνει εὐρ. h. e. efficacem se praebens pertingit. Πέρας scil. τοῦ κόσμου, quem quasi circumdat.

V. 2. Jam auctor exprimit studium, quo flagraverit, sapientiae sibi parandae. — Ἐξήτησα et ἐράσης ἔγενόμην est ὑπερον πρότερον. — Νύμφ. ἀγ. intimum consortium exprimit et coisuetudinem; V. 17. συγγένειαν dixit. Cf. Prov. C. 8.

V. 3 — 7. Atque digna est, quae adpetatur et propter ejus nobilitatem amicitiamque cum dea et utilitales, quas omnibus hominibus adfert, puta divitias et virtutem.

Εὐγένειαν. *Nobilitas*, quam dei consortium (συμβ. Θ. ἔχ.) illustrat, clare commonstrat (δοξάζει), apte laudatur, cum modo de connubio cum sapientia ineundo sermo fuisset. Intimam sap. cum deo conjunctionem PHILo eodem fere modo exprimit: τὸν γοῦν τὸδε τὸ πᾶν ἐργασάμενον δημιουργὸν ὅμοῦ καὶ πατέρα, μητέρα δὲ τὴν τοῦ πεποιηκότος ἐπισήμην. Η συνών ἡ Θεὸς ἐσπειρε γένεσιν. GROTIUS συγγένειαν non ad sapientiam pertinere ratus, verum ad homines, ita vertit: „Sapientia illustrat nobilitatem hominis.“ Sed usque ad v. 5. exponitur, *qualis ipsa sit*, et v. 5. deinde ejus effectus enumerantur.

V. 4. Ἐπισήμην h. l. prudentia dei consilia. Ps. 119, 66. Deus cum ea omnia consilia communicat et ei aperit, id quod inter amicos a recta amicitiae vinculo junctos fieri solet. — Aigeris τ. ἐ. αὐτοῦ h. e. deo suadet et suppeditat id, quod sit perficiendum.

V. 5. Τί σοφίας — ἐργαζομένης. Admodum breviter expressa sunt, quae ita plenius forent dicenda: ἐρωτάω, τί σοφ. — ἐργαζομένης, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιθυμητότερον αὐτῆς, vel ante τί supple: certe est sapientia et γάρ post eand. voc. De sententia vero vide C. 7, 8. Prov. 8, 18. — Τὰ πάντα, bona coelestia et terrestria.

V. 6. Εἰ δὲ φρόνησις ἐργάζεται. In his verbis vitium latere, plures jam ante me suspeiciunt sunt. GRABIUS loco ἐργάζεται scribendum censet ἐργάζε-

ται (amatur), verb. inauditum Graecis et Hellenistis, quod AUGUSTUS in textum recepit, quodque in Cd. Alex. reperiri, nuperrime contendit SCHULTHESSIUS. Ipse vero diffusus voc. ἐργάζεσθαι legere maxvult Φρονήσεως ἐργᾶ τις. Lenior medela nobis videtur esse, si post receptum ἐργάζεται τις suppleatur, quod alias quoque frequenter omittitur (conf. HEINDORF. ad PLATON. Georg. p. 34.), vel rescribatur τις, utpote quod propter sequens τις facile excidit, et Φρόνησις in Φρόνησιν mutetur, ut *sensus* sit hic: si quis studiose adpetit Φρόνησιν. Eodem significatu obvium ἐργαζόμενος vide apud Joh. 6, 27. Φρόνησις h. l. praecipue *cognitio theoretica*, s. *rerum divinarum*; nam de practica v. 7. demum loquitur, et verba τῶν ὄντων τεχνίτης ad theoriam nos ducunt. — *Tiς αὐτῆς*. Ante τις supple: *σοφία γε διὰ ἐργασέα* h. e. certe *sapientia est adpetenda*, nam cui majore jure omnium rerum compages et ordo est adscribendus. (C. 9, 9.). Scit. igitur ea omnia et cum aliis sciendi cupidis communical. Vel sic plenius exprime: εἰ Φρόνησιν ἐργάζεται (τις), ἐρωτάω, τις αὐτῆς — τεχνίτης καὶ τι διὰ τοῦτο μᾶλλον ἐργασέον αὐτῆς. Eadem ratio in eunda in commate inseq.

V. 7. ΣωΦροσύνη, moderationem cupidinum, abstinentiam eorum, quae sunt fugienda. Φρόνησιν, cognitionem eorum, quae sunt facienda aut vitanda, PLATONI plerumque σοφία dictam. *Αὐτοφίαν*, eam virtutem, qua id agimus, quod est agendum. Quibus tribus conjunctis, si nulla virtus illa re delinquit, δικαιοσύνη s. harmonia ethica erit. Hic locus certissimo arguento est, Nostrum in confiendo opusculo Graecorum placita haud neglexisse. Apud populos orientales hanc virtutum divisionem frustra quaesiveris, sed a Socratis temporibus per scholas graecas ad alios

permeavit, aliis aliter philosophis eas exponentibus. Plato de legibus IV. pag. 172. Meno pag. 365.

*Ων χ. ογδ. 8. 8. 3. άνθρώποις. Quia cum virtute summa felicitas conjuncta est.

V. 8. Tum sapientia ea quoque tribuit, quibus prophetae caeterique sapientes inter Judaeos excellebant.

Πολυπειρίαν, proprie cognitionem ortam ab experientia, h. l. simul sagacitatem comprehendit. Vide enim seqq. — Πεθεῖ τις. Supple πεθέτω τὴν σοφίαν. — Τὰ αρχαῖα, praeterita. Οἷς εἰκάζειν. Si hanc lectionem tuemur, voc. εἰκάζειν non subest notio *conjiciendi*, sed *comparandi*. At veremur, ut hoc graece dicatur: τὰ αρχαῖα εἰκάζειν καὶ τὰ μέλλοντα pro τοῖς μελλοντινοῖς. Huc accedit, quod non in comparando res praeteritas cum futuris πολυπειρία cernatur, sed in earum cognitione. Quapropter, praeferre alteram lectionem εἰκάζει (*conjectura adsequitur*) a plurimis auctoritatibus externis exhibitam, non dubito. Στροφὰς — αἰνιγμάτων. Cf. Sir. 39, 2. Prov. 30, 1. sqq. στροφαὶ λογῶν, sermones, qui prima fronte aliud significare videntur aliud vero exprimunt, *metaphorici et parabolici*, breviter et sententiosae dicta et id genus alia, quorum multa exempla obvia in Proverbiis et Ecclesiastico. — Λύσις αἰνιγμάτων. Certum sapientis criterium apud Judaeos 1 Regg. 11, 1. Exempla vide Prov. 30, 18. sqq. Si artem rhetorican στροφ. λογ. GROTIUS esse vult, contra artem disputandi s. dialecticeu αἰνιγ. λύσιν, hoc tantum demonstrat, magnos etiam et sagaces interpres interdum a vero aberrare. — Σημεῖα — χρέων. Omnia, quae sunt eventura, praescit; σημεῖα et τέρατα, *res magnae et mirandae*, quarum caussam ab ipso deo vel alia natura, homine excelsiore, Judaei repetebant; χρόν. et κατ. pro iis, quae tempore fiunt solito ordine.

no praescientiam et divinationem suam prophetae
bent sapientiae. Cf. C. 7, 27.

V. 9—16. Postremo bona sapientiae enumera-
tur potissimum ea, quibus rex sapiens usurus sit.

'Αγαγέω^{ται} scil. uxorem. Matrimonium in-
i consortii h. l. imago. Συμβ. αγαθῶν, me-
ritabitur ad honesta, vel in bonis rebus versanti
hi consulet, quomodo in iis manendum. Hoc
stulare videntur vv. opposita Φροντ. καὶ λύπη. —
ο παραίνεσις in alim legere παραίνετις. Sic v. 7.
sis, αἰρετίς.

V. 10. "Εξω. Supple: ταῦτα ἐλογισάμην ἐν
αὐτῷ. — Νέος = καίπερ νέος ὁν.

V. 11. 'Οξύς — κρίσει. Acutum Salomonis
dicium vide 1 Regg. 3, 16—28. 'Εν ὅψει δυ-
σῶν τοινι τοινι; h. l. praecipue reguli, Salomonis
peria subditū, 1 Regg. 4, 24. vel proceres civi-
tis v. c. duces exercitus, sacerdotes, qui etiam
ισ (ἀρχοντες) audiunt.

V. 12. Χείρα — αὐτῶν, silebunt. De qua pro-
biali locutione vide Prov. 33, 32. — Vers. lat.
bet: „et in conspectu potentium admirabilis ero et
ies principum mirabuntur me.” Qua dupli ratione
καὶ ἐν ὅψει — Θαυμαθήσομαι, versa esse videntur.

V. 13. 'Αθανασίαν, gloriam sempiternam.
οὐ μετ' ἐμέ, vel pro ἐν τοῖς μετ' ἐμέ apud
steros, — nam memoriam etiam Noster inter-
na, quibus virtus ornetur, recenset, C. 6, 1. —
l progeniei relinquam etc.

V. 14. Διοικησω. Hic nihil suppleas; vere
im populos gubernare sapiens tantum rex valet.
ποταγήσεται, non rebelles erunt; quia sapiens
x mitis est et clemens et justus.

V. 15. Τύχαννοι. Aevo Salomonis qui circum-
habitabant reguli, nihil movere ausi sunt. Inde
petitum. — 'Ακούσαντες scil. περὶ ἐμοῦ.
ἢ πλήθει, coram populo, sive in judicio sive in

concone. Ἀγαθὸς — ἀνδρεῖος. HOMERUS de Agamemnon: ἀμφότερον, βασιλέus τ' ἀγαθός, κρατερός τ' αἰχμητής.

V. 16. Εἰς τὸν οἶκον. KLEUKERUS opponit τὸν οἶκον bello; quod vix admittitur propter adjectum. Rectius igitur statuitur, vitam privatam publicae, quam modo pīnixerat, h. l. oppositam esse.

V. 17. et 18. Ut desiderium sapientiae tot rerum laetarum commemoratione excitatum crescat et augeatur, jam brevissimis verbis, quamquam non servato ordine, repetuntur et in uno quasi cumulo exhibentur, quae modo copiosius exposita erant.

Φροντίςας. Graecis Φροντίζειν illi dicuntur, qui in rerum naturam et res coelestes investigant. Xenoph. Mem. 1, 1. 11. unde Φροντισῶν nomen acceperunt Xenoph. Mem. 4, 7, 6. et Iudibrii caussa Φροντισήσιον efformatum. Vide Aristophanem in Nubb. H. l. Φροντίςας omnino est meditans. Συγγένεια; sens. amplissimo; ratio enim habenda matrimonii cum sapientia ineundi, v. 2.

V. 18. Ἀγαθή adjectum vac. τέρψις, quia, quae voluptas de mala quadam re percipitur, ea non honesta est, quod secus se habet, si quis pollet sapientia. Ἐν πόνοις — ἀνεκλ. cf. v. 5. — Ἐν συγγυμνασίᾳ — Φρογῆς cf. v. 7. συγγυμνασ. proprio communis exercitatio, inde commercium, i. q. ὀμιλία explicatiois gratia adpositum. Εὐκλεία — αὐτῆς, cf. v. 10. — Κοινωνία λόγων significat amicitiam cum Sap. junctam, quod amici inter se colloquuntur et sermocinantur. Εἰς ἐμαυτὸν. SCHULTHESSIUS non male conjecit εἰς ἐμαυτοῦ.

V. 19 — 21. Quamquam et corpore et animo valebam, tamen cum suis viribus solis homo sapiens non evadat, deum rogavi, ut sapientiae me participem redderet. (Cf. C. 6, 7.)

Παῖς εὐφυής, puer integer, labe vacuus. H. l. ad solum corpus spectat; vid. v. 20. Olim

jeci πᾶς h. e. et corpore, et animo, sed eo, posse nos ea conjectura commode suscitere. AUGUSTUS in Vers. germanica εὐφυῆς generis nobilitate accepit, quae potestas vocatio non subest. Ἀγαθῆς spectat ad mores, ut ψυχῆς ἀγαθῆς, animi a cupiditatibus aberrantis et sapientiae adpetentis. Animorum in diversa est indoles, alii proni ad voluptates, ad virtutem. PLATO de animorum diversitate d. statuerit, vide ad v. seq.

V. 20. Μᾶλλον δέ est corrigentis, Gal. 4, 9. que auctor jam ordinem corrigit vv. praeced. ἐστι — ἀγαθῆς, quo prodire videri poterat, sumum rei versari in corpore, vel ante animum spus efformatum fuisse. Ἀγαθὸς ὡν scil. τὴν ψυχήν, quia animus meus bonus erat. Ἡλθον — iarror. Cum animus potissimum efficiat hominem et corpus quasi σκεῦος sit vel σκηνή, de se quam homine dixit (ἥλθον) quamquam corpore uno. Negari autem nequit, ZOROASTRI (cf. C. 7, 1) vel PLATONIS placitum accepisse Nostrum, docetur, animos, priusquam corporibus incluentur, in alia quadam vita exstitisse. Phaed. 87. a. Paululum vero a graeco philosopho viens recessit, cum pendere corporis integratatem animi praestantia doceret, qua excelluerit in iore vita. PLATO enim non corporum humanorum, sed studiorum et facultatum animi diversitates cognitione rerum coelestium in pristino statuta oriri statuit. Quo plus rerum coelestium derit animus, eo potiorem in hac vita hominis conditionem. Cui rei optimo arguento est locus Phaedro obvius pag. 248. c. Non animi προύργειν tantum PHILO quoque statuit (de Somniis I. 592. ἀπολιπούσα μὲν γὰρ (η ψυχή) τὸν οὐρανόν (lege οὐρανίον) τόπον — καθάπερ εἰς ξένην οὐρανόν ἥλθε τὰ σῶμα), sed etiam animorum

diversitatem, quae tamen non corporis vel integrum vel labi affecti causa esset, quod Nostro placuit sed quae homines in hac vita ad diversa studia permoveret. De Gigant. T. 1. p. 263. De Confus. lingg. T. 1. p. 416. At alii Platonici, qui in Aegyptium philosophiae habitum se adtempferabant operosissimi fuerunt, ut ostenderent, variam fuisse ante descensum in corpora animorum conditionem variam vivendi rationem, variam quoque inclinationem in deteriorem et corporeum statum; inde factum esse, ut meliores et perfectiores animae in corpora puriora descenderent, magisque lapsu depravatae in deteriora, adeoque brutorum detruderentur. Cf. Plotini Enead. IV. 3, 15. Porphyri Sentent. XXXIII. p. m. 77.

V. 21. Ἐγκρατής scil. τῆς σοφίας, Sir. 4, 28. 15, 1. Malim hoc supplere, quam Ἐγκρατία laudem inferre. Namque primum abstinentiae Salomo non admodum studuit. Deinde quemque mirum habere deberet, quod a sapientiae laude ad solam abstinentiam auctor devergeret. Nexus itaque postulat, ut h. l. Ἐγκρατής sit compos. Auctor enim rationem, qua ipse sibi comparaverit σοφίας, declaraturus, docet simul, quomodo et alii ejus reddi possint participes. Neminem autem sapientiam posse adipisci, nisi a deo edoctum; et eam ob rem, precibus adeundum esse. Subiungit itaque quas ipse miserit, preces. — Καὶ τοῦτο — καὶ uncis includantur. Ἐξ — μον. Propter precium sinceritatem. Deut. 6, 5.

C A P. IX.

A r g u m e n t u m.

Preces, quibus a deo sapientiam sibi expetit factae ad exemplar precum Salomonis, 1 Reg. 3, 6-10.

V. 1—4. Deus potentissime et sapientissime, concede mihi, precor, sapientiam.

Θεός πρὸς Θεός. — Κύριε τοῦ ἑλέοντος σου. Quamquam vertere licet: domine, cui liberum tuae clementiae arbitrium est, tamen σοῦ h. l. est inconvenientissimum. Auctoritates externae fluctuant. Deest quidem sed. Complut. Vulg. Syr. et, teste BADUELLO, in castigationibus codicibus. Contra FLAMINIUS NOBILIUS in Polygl. angl. Tom. 6. adfirmsat, adesse in omnibus fere codicibus graecis. Solis igitur internis argumentis nitimus, σοῦ damnantes, utpote ineptum. Lectionis originem ex eodem pronomine h. l. saepius scripto λόγον σου et σοφίαν σου repetere forsitan liceret; at equidem suspicor, σύ ante ὁ ποιήσας ab auctore scriptum esse pro ἐποίησας, quod pronomen scriba in σοῦ mutaverit. Huic sententiae mire favet, quod v. 2. optimi Codd. non κατασκευάσας exhibant, sed κατεσκεύασας. Finitum autem hoc verbum locum habere non potest, nisi eis (es) ante ὁ ποιήσας suppleatur, id quod tum demum licebit, cum σύ ante ὁ ποιήσας restitueris. Olim conjectram τοῦ λαοῦ σου. Sed partim imitatio precum obviarum 1. Reg. 3, 6., ubi etiam a misericordia deus laudatur, partim alterius lectionis originem e scriptura τοῦ λαοῦ σου explicandi difficultas, ut meae ipse conjecturae minus confidere, effecit. — Εἰ λόγω σου, verbo. Genes. 1. seqq. Sed collato v. sq. et 9. et C. 8. v. 5., ubi sapientia omnia ἐργάζεται dicitur, praefero cum HASSIO, λόγον et σοφίαν pro synon. habere.

V. 2. Ἀνθρώπον. Auctor alterius fragmenti, in quo deo Jehovah Elohim nomen est, sententiam expressit, juxta quod prior vir creatus est, isque ex limo C. 2. v. 7. Plura de his disseram in Commendatione de imagine divina mox proditura. Ἰας δευτέρῳ. De sententia vide praeter Genesin Ps. 8, 7. sq.

V. 3. *Kai διέπη — κρίη, et ut virtutis excoleret.* Cujus partes tantum memorantur, r. potissimum excolendae, puta justitiam in gubernando (*διέπειν*) et judicando (*κρίσιν κρίνειν*). *στιότητι, sancte,* ita ut nec crudelitatis nec injuria crimen committatur; ergo secundum aequalitatem. *Ἐν εὐθύτητι ψυχῆς = καρδίας,* hec *בִּיאתְּךָ בְּבָבָבָךְ* 1 Reg. 3, 6. cf. Ps. 95, 10. *recte et iustitiae*

V. 4. *Πάρεδρον Θρόνων = Θρόνου* h. e. q. suppeditat consilia deo. Prov. 8, 27. *Ἀποδιμάζειν reprobare,* h. l. rejicere. Verbi cum praesertim *ἐκ constructio* haud solennis. Negando expressum quorum sic adfirmativum sensum constituas: recipi me in numerum dilectorum. *Παιδῶν, dilectori* quos sapientia deus imbuit.

V. 5. Nam ego infirmus sum homo et doctus.

Δοῦλος — παιδίσκης σου. Appositio τοῦ: ē supple. Igitur εἰμί ante ἀνθρώπος. *Δοῦλος* יהוָה, est *legatus dei*, is, qui dei voluntat hominibus patefacit; quo nomine Moses saepe natur. Deut. 34, 5. Joh. 1, 1. et prophetae Jer 25, 26, 5. Quae vocabuli vis quia huic loco r. convenit, alteram accipias, ex qua *dei cultor* significat. 1 Reg. 3, 6. Job. 2, 3. Ps. 93, 1. H. facile eruitur sensus vocis *παιδίσκης*. Ps. 86, *Ego cultor tuus natus cultoribus tuis.* Haec gendo studet deum ad exaudiendum permovere. *Ολιγοχρόνιος.* Vox ab autore formata. Ad sensum: Ars longa, vita brevis. — *Ἐλάσσων — νόμος* Dicendi usui magis accommodata foret haec structus *ἐλάσσων* ἢ κατὰ σύνεσιν κρίσεως καὶ νόμων, *nor, infirmior, quam ut intelligam judicii* (exercere) et *leges tuas*, juxta quas judicium rendum est, et quae docent, quid tibi placet quidque displiceat. HASSIUS ratione personae Iomonis non habita nec precum 1. Regg. 3,

occurentium κρίσιν et νόμους ad dei πρόνοιαν re-
tulit, mundi gubernationem hic significari ratus.

V. 6. Et eo magis egeo sapientia, quod adeo
vis, qui scientia polleat, nisi conjuncta sit sapientia,
mihili aestimabitur.

Τέλειος opponitur τῷ: ἐλάσσων ἐν συνέσει,
est igitur *intelligens, doctus*. Simili fere modo
4. Paral. 25, 8. τοῖς τελείοις opponuntur οἱ μαν-
τάνοντες. — Ἀπὸ σοῦ scil. οὐτης vel ἐλθού-
σης. — *Eis* οὐδὲν λογιώθησται. Nam sapientia
demum omnibus virtutibus et facultatibus dignita-
tem et splendorem et pretium tribuit.

V. 7 et 8. Spero autem, mea a te vota be-
nigne iri exceptum, fretus iis, quae gratia tua mihi
jam concessit et quae mihi mandare dignatus es.

Σύ με προ. Βασ. λαοῦ σου. De vaticinio,
quo Jehova per Nathanem prophetam Salomoni
regnum promittit, vide 2. Regg. 7, 13. — Δικαζήν.
Vide C. 1, 1. — Τοιὶ καὶ Θυγατέρες τοῦ Θεοῦ,
populus Israeliticus. Jes. 93, 6. Jer. 31, 9. Hos.
11, 1. Cf. praeterea notata ad C. 2, 13. — Εἴπας
οἰκοδομῆσαι. De hoc jussu templi condendi cf.
2. Regg. 7, 13. cum 2. Paral. 2, 1 sqq., quibus ll.
satis prolixe descriptum est. Ea Salomoni soli de-
se praedicare licuit, utpote cui soli a deo impera-
tum erat, ut templum exstrueret. Errat igitur
FABER, qui, a SERUBABELE librum nostrum com-
positum esse, contendit.

V. 8. Πόλει κατασκηνώσεως. Arca foederis
Hierosolyma transportata, urbi עיר אלדים, עליון
מִצְבֵּחַ nomen erat. Ps. 46, 5. Jes. 48, 2.
Dan. 9, 24. Μίμημα σκ. ἀγ. ad ναόν et Θυσιασήριον
spectat. — Ἡν προετοίμασσας ἀπ' ἀρχῆς. Alii
quoque doctores judaici deum ante mundi initia
cum sex aliis rebus πρωτότυπον tabernaculi sancti
creasse, ad cuius exemplum Moses et Salomo sua
aedificassent, contendunt. Vid. CORRODI Kritische

Gesch. des Chiliasmus Vol. 1. p. 612. Quae opinio ut oriretur, ipsum Vet. Test. ansam dedit. Exod. 25, 9. Cf. Act. 7, 44. PHILO quoque $\tau\alpha\ \alpha\delta\upsilon\tau\alpha$ $\tau\eta\varsigma\ \sigma\kappa\eta\varsigma$ de coelo $\sigma\iota\mu\beta\omega\lambda\iota\kappa\omega\varsigma$ intelligit, quocum consentit JOSEPHUS. Verba igitur $\alpha\pi'\ \alpha\varphi\chi\eta\varsigma$ mundi initia exprimunt; contra HASSIUS ad tempus promulgatae per Mosen legis refert, ut templum a Salomone exstructum $\mu\iota\mu\eta\mu\alpha$ tabernaculi Mosaicum fuisse h. l. dicatur. Perperam; nam quamvis $\alpha\pi'\ \alpha\varphi\chi\eta\varsigma$ initium temporis qualiscunque designet, tamen h. l., ubi de tabernaculo *a deo* non Mose condito agitur, auctorem de mundi initia et tabernaculo coelesti cogitasse, patet.

V. 9—12. Ea utebaris in efformando mundo, gnara eorum, quae tibi placeant; itaque, ut ego quoque sciam nec delinquam, mittas eam a coelis.—

Kai $\pi\alpha\varphi\eta\varsigma\tau\alpha$ explicant $\mu\epsilon\tau\alpha\ \sigma\iota\upsilon$, scil. $\eta\eta$. De sententia confer Prov. 3, 19. — H $\epsilon\iota\delta\upsilon\iota\alpha$ $\tau\alpha\ \xi\varphi\gamma\alpha\ \sigma\iota\upsilon$, gnara operum, quae perficere constituisti. En $\delta\varphi\theta\alpha\lambda\mu\eta\varsigma\ \sigma\iota\upsilon$ pro $\sigma\iota\upsilon$. Eu $\vartheta\eta\varsigma$. Forma vocabuli LXX interpretibus tantum usitata; respondet Hebraeorum טֹב et רֹשֶׁת; quod *rectum, accommodatum est legibus tuis*. En $\epsilon\iota\tau\alpha\lambda\alpha\varsigma$ (אֶת, בָּ), *secundum leges*. Desiderium voluntatis divinae cognoscendae, quam penitus novit sapientia, in caussa est, cur haec ab auctore expetatur.

V. 10. $\mathbf{A}\gamma\iota\omega\ \sigma\iota\varphi\alpha\eta\omega\varsigma$. Judaei tempore Christi tres coelos distinguere solebant. Primi tres sunt regiones, suprema, media et infima; complectitur atmosphaeram et nubes. Alterum est siderium, in quo sol, luna et stellae s. immensum illud expansum, יְרִקָּה, quod omnem mundum ambit. Tertium est sedes dei, angelorum et beatorum in vita futura. 2 Cor. 12, 2. Recentioris aetatis Judaei, alio sacro numero, septenarium dico, adhaerentes, septem solebant caelos distinguere, quorum

nina in scriptis Rabbinicis passim occurunt. *Emoth R. XV.* „Deus S. B. fecit sex coelos et septimo habitat.” *Devarim R. II.* *Midrasch shillim CXIV.* ubi nomina coelorum reperies; cf. que *WETSTENIUM* ad 2. Cor. 2. Attamen nobis verisimile est, auctorem numerum certum, sive ium sive septimum, in animo habuisse, cum rali uteretur; nam *ἄγιον* uni tantum convenit, dico, in quo deus habitat cum sapientia. Quo-*z*a suspicor, pluralem numerum adhibitum esse, niam coelum apud *Hebraeos* non singulari numero signetur, et hic numerus majestati dei et testantiae reliquorum ejus incolarum aptior vide-*ur* esse. Cf. *FISCHER* in prolus. IV. de *vitiis* **xx.** N. T. p. 161. ed. recent. Sic V, 4. et 12. *ἴνων* pro *Ἱερονού* propter dignitatem. — *Θρόνον* *ης* non pro *Ἱερονού* *ἐνδόξου*; *σοῦ* enim impedit; *um in quo sedet majestas tua.* — *Εὐάρεστον* *ρά,* *καὶ λ.* — *Σωφρόνως sapienter.* *MENOCHIUS:* brie, *juxta praeceptum, ne modus excedatur mensura.* Parum apte. — *Φυλάξει με ἐν* *δόξῃ αὐτῆς.* *Δόξα,* כביך tribuitur sapientiae, iuste divinae, et *ἀπαυγάσματι* lucis aeternae. *λ. me custodibit,* curam mei aget, ne errem, ria sua, *illustri potentia.* Sic antiquissimi interpres; et recte. Alii „conservabit me in gloria, am ei debet.” Male, nam nondum nactus erat triam, sed expetivit.

V. 13 — 17. Opus autem est sapientia mortuus, utpote qui propter infirmitates ad divinae luntatis cognitionem pervenire sine ea non sunt.

V. 13. *Γνώσεται* scil. nisi accedat sapientia a missa cf. v. 17. *Tis* — *Ἱεοῦ;* hic locus sentia et quodammodo verbis etiam convenit cum 40, 13. Verba vero *η τις* — *κύριος* parallelismi itia adjecta sunt. Qui igitur Paulum apostolum

in ep. ad Rom. e nostro libro hausisse autumant, istius loci V. T. parum memores fuerunt.

V. 14. *Δειλοί, miseri, debiles*; partim quia cum notionibus nostris res non semper conveniunt, partim si veras cognitiones tenemus, eaedem ad parva tantum adtinent et tenuia, v. 16. — *Ἐπισθαλεῖς, infirmae* sunt cogitationes hominum, utpote qui modo hoc, modo illud pro vero habent, modo vero haesitant et dubitant. At diversis iisque terrenis cogitationibus distracti altius exsurgere et coelestia cogitare nequeunt. Quae cogitandi infirmitas a corpore auctori derivatur (v. 15.), PLATONI ita sese accommodanti, ut ejus adeo verbis utatur. E multis locis in Phaedone obviis, in quibus *corpus* a PLATONE animo ad altiora adspiranti esse oneri docetur, paucos transscribere lubet. Pag. 64. e. Οὐκοῦν ὅλως δοκεῖ σοι η̄ τοῦ τοιούτου (scil. Φιλοσόφου) πραγματεία οὐ περὶ τὸ σῶμα εἶναι, ἀλλὰ, καθ' ὅσον δύναται, ἀφεσάναι αὐτοῦ, πρὸς δὲ τὴν ψυχὴν τετραφθαί; Cf. pag. 65. a. Pag. 66. b. ita: οὐκοῦν ἀνάγκη, ἐκ πάντων τούτων παρίσαδαι δόξαν τοίανδε τινὰ τοῖς γνησίως Φιλοσόφοις — ὅτι κινδυνεύει τις ὥσπερ ἀτροπὸς ἐκφέρειν ημᾶς μετὰ τοῦ λόγου ἐν τῇ σκέψει, ὅτι ἔως ἂν τὸ σῶμα ἔχωμεν καὶ Ἐνυπεφυγμένη η̄ ημῶν η̄ ψυχὴ μετὰ τοῦ τοιούτου κακοῦ, οὐ μήποτε κτησώμεθα ικανῶς, οὐ ἐπιθυμοῦμεν. Φαμὲν δὲ τοῦτο εἶναι τὸ ἀληθές. Pag. 89. c. ubi sermo de animi et corporis separatione: ἐμβριθὲς δέ γε τοῦτο (τὸ σῶμα) οἰεῖται χρὴ εἶναι καὶ βαρὺ καὶ γεῶδες, οὐ δὴ καὶ ἔχοντα η̄ τοιαύτη ψυχὴ βαρύνεται etc. —

V. 15. *Φθαρτόν*, forsitan oppositum aetherio coelestique et puro, quod, in descensu primo gradu, animum nactum fuisse, PLATO voluit. — *Σκῆνος, tentorium* (in quo habitet animus) corpus Pythagorei vocare solebant. Apud STOBAEUM passim; I. 16. OCELLUS LUCANUS: συνέχει

τὰ μὲν σκάνεα, ζῶα. 10. ARISTOXENUS: ὡν τὸ σκῆνος χρήζει, πᾶσι πάρεσιν εὐμαρέως, ἄτερ μόχθου καὶ ταλαιπωρίης ὄντος δὲ μόχθου καὶ ταλαιπωρίης χρήζει καὶ Βίον ἀλγύνει, τούτων οὐχ ἴμείρεται τὸ σκῆνος. In dialogo, qui Axiochus inscribitur, PLATONI falso tributo, cit. Aeschin. Socrat. Dial. III. 5. ἡμεῖς μὲν γάρ ἐσμὲν ψυχή, ζῶον ἀθάνατον ἐν Θνητῷ κατειργόμενον Φρουρίῳ τὸ δὲ σκῆνος πρὸς κακὸν περιημόσεν η Φυσις. Cf. PLATONIS Timaei Epitom. p. 1093. d. p. 1094. e. — Noūν πολυφροντίδα, mulium cogitantem animal. De πολυφροντ. vide C. 8, 17. Noūs PLATONI cogitationum sons, ut nostro quoque. Errant igitur, qui opinantur, nostrum, tenacem locutionis Hebraeorum, ψυχήν, ψῶν, non νοῦν caussam cogitandi dixisse. —

V. 16. Τὰ ἐν χερσίν scil. ὄρτα, 1. Sañ. 21, 14. Latini dicunt: „quae ante pedes sunt.”

V. 18. Itaque, edocti a sapientia magistra homines voluntatem divinam eamque exsecuti felices facti sunt. (Praestat, haec de tempore praeterito quam de praesente explicare, quoniam auctor h. l. rationem habet eorum, quorum vita fataque in capp. seqq. commemorantur. Praeparantur enim lectorum animi ad cupide audienda, quae ex historia antiqua adnectuntur.)

Καὶ οὗτοι — ἀνθρώποι. In horum verbis, positione latet ὑπερον πρότερον. Nam καὶ τὰ ἀρεσά τους ἀδιάχθησαν ἀνθρ. praecedant, necesse est. Διωρθώθησαν αἱ τρίβοι = κατευθύνθησαν rectae factae sunt viæ, in rectis viis incesserunt, h. e. recte egerunt; nam qui male agunt, in obliquis semitis et tortuosis (σκολιαῖς) incedunt. Prov. 2, 15. 22, 5. — Ἀρεσά του. Maluerim legere ἀρεσά του. — Hic precess finitas puta, nam in capp. statim subseqq. oratio non ad deum convertitur (v. 5. ἀμεμπτον Θεῷ. v. 10. βασιλείαν Θεοῦ), quamquam precedente

narratione rerum Israeliticarum interdum Numen supremum compelletur.

C A P. X.

A r g u m e n t u m.

Nunc auctor ex historia biblica probare studet, sapientiam praestare et praestitisse omnia illa, quae Cap. VII. et passim ei tribuerat. In qua re ita versatur, ut oculis nostris subjiciat exempla partim Sanctorum veterum populi Israëlitici, qui sapientiae amantes maxima commoda nacti fuerint, partim eorum, quos ejus contemptus perniciei tradiderit.

V. 1 et 2. Exemplum Adami. Cf. Gen. C. 2. — Πρωτόπλαστον. Cf. C. 9, 2. — Μόνον κτισθέντα vel qui *solus creatus*; Eva enim ex ejus costa est condita, Gen. 2, 22. et reliqui homines nascuntur, ut *creatus esse solus* Adamus jure dicatur, propterea Luc. 3, 38. *filius dei nominatus*; vel *dum solus erat*, *Eva nondum formata ex ejus costa*, necdum sollicitatus ab uxore ad peccandum. Prius placet, quia non *μόνον κτισθέντα* sed *μόνον οὐτα* exspectares. — Διεφύλαξε scil. ne in peccatum incideret, impedivit, ne peccaret. — Ἐξείλατο merum glossema sapit. Praferendum est verb. ἐξέτεινεν, quod v. conferas cum hebr. תָּשַׁׁ (traxit, extraxit) a LXX verso voc. ἐκτείνειν, Hos. 11, 5. Verba autem ἐξέτεινεν — *ἰδίον* vel idem valent, quod διεφύλαξε, ut insons appareat Adamus et, quod peccaverit in edendo fructu, id non ejus, sed Evaē fuerit, vel ita intelligas, ut auctor dicat, post peccatum commissum Adamum a Sapientia in tutelam receptum sique in statum integrum restitutum esse. Hoc praestat, nemo enim e re qualicunque

extrahitur, in qua prius non fuerit. Neutiquam igitur peccati, quod originale dicunt, h. l. mentio fit, immo contrarium docetur. Nonnulli quoque Rabbinorum Adamum etiam post lapsum aequa ac Mosen et Salomonem adeoque plus valuisse statuunt. Cum his, quae auctor habet, conferas C. 7, 17. sqq.

V. 2. *Ἐδωκε — ἀπάντων.* Ordo rerum in libris Mos. expositarum h. l. invertitur, quo clariss sapientiae effectus eluceat; namque jam ante lapsus dominium Adamo erat a deo concessum.

V. 3. Exemplum Caini. Gen. c. 4. — *Αὐτῆς* scil. *σοφίας*; nam ea *σωφροσύνην ἔκδιδάσκει* 8, 7. — *Θυμοῖς ἀδελφοκτόνοις.* Exquisitissima verborum compositio, Aeschyle tragoediis haud indigna. *Συναπώλετο* *periit*, scil. cum fratre, quamquam alia ratione. De morte silent libri Vet. Test. Auctor sequitur Rabbinorum fabulam, Cainum narrantium inter virgulta occultum a Lamecho coeco, cum venaretur, telo esse intererentum. Vide ARNALDUM ad h. l. Vel *συναπώλετο* dupli sensu accipias, ut, cum intelligis Abelem, tibi sit *mori*, ad ipsum vero Cainum si retuleris, significet *interitum sibi parare* aut *infelicem fieri*, cuius usus exempla innumera exhibit lingua hellenistica. Sic ea, quae Noster de ultimis Caini fatis tradit, optime conspirant cum Vet. Test. Confer enim Gen. 4, 11. sqq.

V. 4. Exemplum Noachi. Gen. 6. *Δι ὁν* scil. Cainum. Utrum auctor statuat, propter fratris caedem diluvium irruisse, an potius propter hominis flagitia ab illa caede oriunda, non liquet. *Ον* autem si qui collective, ut loquuntur, sumunt pro *αδίκοις*, ii meminerint, pron. relativum, quando ad certum subjectum qualecunque referatur, sumi collective non posse, nisi subjectum quoque collective sumatur; id quod h. l. fieri nequit. *Δι ὁ per quod* qui legit, is ex *ἀποσάς ἀπ' αὐτῆς* suppleat *ἀποσῆναι*; propter quem defectum a Sa-

pientia. Sic omnes, qui in diluvio perierunt, a Sapientia defecisse dicentur et propter communem defectum diluvium irruisse. Verum pauci tantum Cdd. teste GROTIUS et LUCA BRUGENSI (in Criticis ss.) et Vers. arab. *di ő* tuentur; in pluribus Cdd. iisque melioribus et apud Orig. legitur *di óv*, Vers. lat. habet *propter quem*. Ad haec *di óv* correctio videtur ejus esse, qui scripturam alteram *di óv* niinis contradicere libris sacris ratus, Nostrum cum Vet. et Nov. Test. conciliare voluit. Ideo non dubito *di óv* praeferre. — *Δι εὐτ.* Εὐλογ; intellige naviculam, εὐτελ. vitem recte dictam, si comparaveris cum ingentibus immensi fluctibus diluvii. *Κυβερν.* Ipsa alterius quasi Adami virtus opus erat sapientiae, ut et navigii fabricatio et gubernatio. Confer C. 6, 8. C. 9, 9—11.

V. 5: Exemplum Abrahami. Gen. 12, 1. sqq. Cf. Jos. 20, 1. sqq. *Ἐν ὁμοίᾳ — συγχυθέντων conjunctis gentibus in pravitatis consensu*, quum omnes gentes unanimi consensu se conjunxissent ad pravitatem h. e. cum omnes pravi essent. Auctor respicit ad nefariam complurium deorum colendorum consuetudinem. — *Εὐρε — Θεῶ.* Auctor, non adversantibus libris sacris, contendit, Abrahamum, patria, in qua plures dii colebantur, nondum relicta, veriori unius dei venerationi fuisse deditum atque puram mansisse (*δίκαιον*) a paterno astrorum colendorum ritu. Contrarium docent PHILQ in Vita Abrah. p. 11. CLEMENS Recogn. lib. 1. Cf. Suidas sub voc. *Αβραάμ.* — *Ἐπὶ τέκνου σπλάγχνοις, in amore erga filium Isaacum paterno, quamvis filium amabat.* — *Ισχυρὸν fortem*, ut ad filium dei jussu immolandum paratus esset Gen. 22, 1. SCHULTHESSIUS ita verbis junctis: *Ἐπὶ τέκνου διεφύλαξεν ισχυρὸν σπλάγχνοις, hoc ισχυρ. σπλάγχ.* explicat αὐτελεῖμον, δύσπλαγχνον. At *ισχυρ.* σπλ. foret valde misericors non αὐ-

ελεῖμων. Caeterum ad ea, quae de Abrahamo laudantur, referas C. 7, 27. et C. 9, 17.

V. 6 — 8. Exemplum Loti, ejus civium et uxoris. Gen. 19, 1. sqq. Πενταπόλεως, regionis quinque urbibus celebris. Urbes antem sunt Sodoma, Gomorra, Adama, Zeboim, Zoar. Ultimae quoque comburendae deo consilium erat, servata tamen est, quia Lotus in eam confugit.

V. 7. Καπνιζομένη — χέρσος, fumans constituta est terra. PHILO de Abrahamo Tom. II. p. 21. καὶ μέχρι νῦν καίσται τὸ γάρ κεραίνον πῦρ ἥκισα σθεννύμενον οὐ νέμεται οὐ ἐντυφεται. Πίσις δὲ σαφεσάτη τὰ ὄρώμενα τοῦ γάρ συμβεβηκότες πάθους σημεῖον ἔσιν οὐ τε ἀναδιδόμενος ἀσὶ κακὸς καὶ οὐ μεταλλεύουσι θεῖν. Judae epist. v. 7. Testibus novissimis peregrinatoribus adhuc fumat, alio aliter ejus caussam explicante. Cf. Michaelis Comment. post. recit. in Societ. reg. Scienti. Gott. 1760. — Ἀτελέσιν — Φυτά arbores nondum finitis anni temporibus fructum ferentes. Arborum flores propter ardorem et exhalationes nimis celeriter excrescunt in fructum praematurum ideoque vacuum et inutilem. Tacitus de his locis (excitante Grotio): „cuncta sponte edita aut manu sata, sive herba tenui, aut flore, aut solitam in speciem adolevere, atra et inania velut in cinerem vanescunt.” Confer Solinum Polyhist. C. 37., praesertim Josephum de B. J. V. 8. qui proxime ad Nostrum accedit. At Veterum testimonia ridet MAUNDRELL in libro inscripto: Journey from Aleppo to Jerusalem, qui nullam in ista regione arborem vidit. Απισούσις ψυχῆς nempe uxoris Loti Gen. 19, 17 et 26. quae contra jussum angelorum respexit, visura an id, quod praedixissent, vere eveniret. — Στήλη ἀλός. Hanc salis columnam Josephus ad sua usque tempora mansisse et a se conspectam memorat, Antiqq. I. 11. Mira-

culorum derisores suspicantur, Loti uxorem, dum domum rediret ab aqua maris mortui, multum salis continentis tumque forte imbribus aucti, supra littus effusa absorptam esse, postea vero, aqua relapsa, sale obductam repertam et a Moabitis sepultam esse; tumulum autem, si forte collapsus fuisse, renovatum homines in eum errorem induxisse, ut sibi persuaderent, salis columnam adhuc superesse. Caeterum verba ἀπισούσης — ἀλός tam abrupta sunt, ut excidisse pauca e textu suspicer.

V. 8. Τοῦ μὴ γνῶνται eo, quod ignorant; locutionis forma hellenistis tantum usurpata. Τὸ καλά = τὸ καλύτερον honestum. Τῷ Βίῳ viventibus h. e. generi humano, ut Latini *Vita* utuntur. Μνημόσυνον refer ad fata Πενταπόλεως et uxoris Loti.

V. 10—12. Exemplum Jacobi. Gen. 25, 27. sqq. Δίκαιον, οὐν ων appellatur in Gen. Ωδήγησεν — εὐθείας recta via duxit in Mesopotamiam, vel metaphorice curam ejus gessit, ne delinqueret et ut ad felicitatem perveniret. Huc pertinet, quod a patre monitus feminam Cananiticam ducere non ausus sit Gen. 28, 1. sqq. — "Εδειξεν αὐτῷ Βασιλείαν Θεοῦ καὶ ἔδωκεν αὐτῷ γνῶσιν ἀγίων. Quid hoc sibi velit, non liquet. GROTIUS βασιλ. Θεοῦ accipit de providentia dei circa pios, collato Gen. 28, 12. et γνῶσιν ἀγίων de scientia loci sancti, ubi deus solenniter invocari voluerit illo tempore, unde loco nomen Bethelis, Gen. 28, 17. Sed haec et nimis longe petita et a graeco textu plane abhorrent. HASSIUS, coll. C. 6, 18 et 19., nihil aliud esse autumat, quam Josephi in colendo Jehova constantiam, praemium inde ortum, magnas, quas sibi comparaverit, divitias, denique omnia bona, quibus donet sapientia. At, qui ab HASSIO confertur, locus continet tantum βασιλείαν, omissa Θεοῦ; deinde pro ἔδειξεν jure exspectares ἔδωκεν, tum

bis terve idem repetitum foret (*ἐπλήθ. τ. πόν. et ἐπλούτ. αὐτόν*). Quae omnia me movent, ut *ἔδειξεν — ἀγίων* de somnio interpreter, in quo deum Jacobus vidit et angelos, Gen. 28, 12. 13. cf. v. 17. *Βασιλ. Θεοῦ* igitur *congregati angeli et beati, qui instar aulae dei, regis, sunt.* *Ἄγια* antem dicuntur omnia, quae deo sunt propiora, *omnes res coelestes.* Deut. 31, 2. Dan. 4, 14. Eximia Jacobi cognitio legis divinae rerumque coelestium ab aliis quoque Judaeis celebratur. Vide EISENMENGERI entd. J. T. I. p. 321. T. II. p. 375. Sic historia probat, quae C. 7, 21. auctor de sapientia praedicaverat. — *Ἐν μόχθοις; cum Labani serviret, Gen. 29, 14. Πόνοις res labore partae;* qui usus potissimum apud Hellenistas obtinet (Prov. 3, 9. Sir. 14, 15. 28, 16.), apud Graecos rarus ille quidem, tamen non inauditus, cf. Xenoph. Anab. VII. 6. Mem. II. 5. ubi interpp. male jubent legi *πόρων.* Cf. ABRESCII lectt. Aristaenet. p. 234. Nostro l. servi sunt intelligendi, cameli et asini, praesertim pecudes, quarum numerus Jacobi calliditate mire adiunctus fuit. Sapientia autem divitias nunquam exauriendas tribuit C. 7, 18.

V. 11. *Κατισχύνοντων*, Labanis. Gen. 33, 27.

V. 12. *Ἐχθρῶν*, Labanis cum fratribus, Gen. 31, 23. — *Ἐνεδρ.* Si non eosdem auctor respicit, Esavum taxat, Gen. 32, 6. *Ἀγῶνα ἰσχυρόν* cum deo, Gen 32, 24. Vel, quod seniori aeo placuit, cum angelo.

V. 13 et 14. Exemplum Josephi. Gen. 37, 1. sqq.

Ἀμαρτίας peccati, ad quod frustra incitabatur a Potipharis uxore, Gen. 39, 7. *Λάκκος* fovea, in quam conjectus est a fratribus. Fovae autem et cisternae loco carcerum erant. Vid. Suid. s. h. v.

V. 14. *Ἐν δεσμοῖς* (Gen. 39, 20.), in quo carcere somnia interpretatus est ope sapientiae, utpote gnarae futuri (C. 8, 8.) et obscuri (C. 7, 21.). —

Σκῆπτρα βασιλείας magnos honores, quales
 gum, quos in Aegypto adeptus est; gaudebat e
 eximia potestate et auctoritate, Gen. 40, 41. Pe
 de Josepho pag. 58. sic: εἰτ' αὐτὸν (Josephi
 τῆς βασιλείας καθίσης (scil. Pharaeo) διάδο
 μᾶλλον δ', εἰ χρὴ τ' αληθὲς εἰπεῖν, βασι
 τὸ μὲν ὄνομα τῆς ἀρχῆς ὑπολειπόμενος αι
 τῆς δ' ἐν ἔργοις πήγεμονιας ἐκτὰς ἔκεινω. —
 γαννούντων αὐτῷ, Pharaonis, qui eum in vi
 conjici jussit, et Potipharis. — Μωμησαμένi
 fratres, qui eum ludibrio habebant, postea v
 annonae caritate pressi ab eo frumentum petiver
 et acceperunt. Alii, adversante genere, mal
 h. l. Potipharis uxorem taxari, quod falso e
 criminata sit. — Δόξαν αἰώνιον. Noli cur
 somnia SPENCERI et VOSSII, quorum ille Cherub
 et Arcam, signa Aegyptiorum hieroglyphica, opū
 tur a deo instituta, ut Josephi vitam et mortem
 ab oblivione in aeternum vindicarent (Tom. II.
 Origin. Arcae et Cherub. p. 878.), hic contra A
 Josephi symbolum Aegyptiis fuisse multis conte
 (de Idololatr. 1, 29.). Δόξα αἰών. nihil est,
 honores aequales regiis et famae immortal
 inter homines.

V. 15 — Cap. 11, 4. Exemplum Judaeorum
 Aegypto liberatorum. Cf. Exod. 1, 1. sqq.

Λαὸν ὅσ. κ. σπερ. ἄμ. ISRAELITAS, σπέρ
 ἄμεμπτον dictos, quia veri dei cultui dediti
 majorum verum deum colentium priorumque p
 pago erant; inde etiam ὄργος λαός. Ezechiel (C.
 8. C. 23, 3.) quidem non tales mores tribuit Isr
 litis, ex Aegypto qui migrarunt, sed accusat
 idolatriae et ingrati erga deum animi. Q
 repugnantia quamvis dilui nequit, minus tar
 offendet, si reputaveris, Nostrum non tam histori
 quam philosophi partes agere.

V. 16. Θεράποντος, רְכֻעַ, Mosis. Βασιλεῦς, plur. pro sing., vel βασιλ. sunt *principes civitatis cum rege*, Ps. 105, 30. Ἐν τέρασι καὶ μεσοῖς. Nam sapientia πάντα δύναται, C. 7, 27. Ne inest πνεῦμα παντοδύναμον, C. 7, 23.

V. 17. Μιδόν, vasu aurea et argentea atque aliis, quibus Aegyptios Israelitae spoliaverunt, Exod. 12, 34. Σκέπη tegumen, Sir. 34, 18. Sapientia Judaeos nube de die tuebatur a solis sole et aestu; quod de suis auctor addidit, nihil nisi horum a Mose de nube praedicatur. Cf. Exod. 40, 14. sqq. Φλόξ ἄσρων poetice appellatur his columna, quae iter facientibus praelucebat; sed qua vide interpp. ad Exod. 40, 1. sqq.

V. 19. Καὶ ἐκ — αὐτούς. Omnes fere interpp. haec ad Israclitas referunt, quos sapientia mari eduxerit. Errant; nam primum propter arborum ordinem non possumus, quin αὐτούς ad θρόνος h. e. Aegyptios trahamus, jure enim, si Israelitis dictum esset, αὐτοὺς δέ vel ἐκείνους exspectares; tum quo jure, quave ratione *ex profundo* possunt quasi *ebullientes* dici *ejecti* esse Israelite, qui sicco pede mare transiverunt? nam οὐ βράζω non simpliciter est *educo*, quod interpp. minantur; cf. Exod. 14, 22.; denique διὰ τοῦτο ex cohaereret cum antecedd. Nos itaque Aegyptios intelligimus a mare absorptos (*κατέκλυσ*), qui in undis suffocati in littus *ejecti* sint (*ἀνέβρασεν*) cum mis et curribus, ut spoliarentur ab Israelitis. Cf. Josephi Antiqq. 2, 16. — Αβύσσον. Poetice res amplificata.

V. 20. Τυμησαν. Exstat hymnus Exod. 15, 1. sqq. Τυρέμαχος valde certans, nam ὑπέρ in compositione non semper modi migrationem indicat, sed saepe auget tantum, potissimum apud poetas, s. gr. ὑπέρθυμος, ὑπέρδικος, ὑπέρβιος apud HOMER. Vel ὑπέρμαχος est *defendens*. Hoc placet.

V. 21. "Οτι η σοφία.—τρανάς h.e. haud i deo se tanta beneficia debere, eruperunt animo in ejus laudes, qui ante siluerant. Νηπικωφῶν.

C A P. XI. et XII.

A r g u m e n t u m.

Tradita a sacra historia ulterius perseq fata populi Israelitici cum sorte idolatrarum, gyptiorum et Cananaeorum, comparat. Qua c paratione ostenditur, quanto amore illum semper complexus fuerit, sed quanta seyeritate cum mores haud mutarent, puniverit.

V. 1. Εὐώδωσε nempe η σοφία; *sapie feliciter ad exitum perduxit*, felicem ever largita est, quae suscepérunt Israelitae. — Χειρί, ριβ, per. — Προφήτου. *Propheta*, is vaticinia profert, vel interpretatur, deinde or qui qualicunque ratione conjunctus perhibetur cum deo, sive amicitia sive munere a deo n dato, ut sit *legatus*, sive alia re, Deut. 34, Hos. 12, 14. H. l. MOSES nomine hoc ornatu

V. 2. Εν ἀβάτοις, in locis inviis, inaccessis, ubi alii populi absque dubio perissent.

V. 3. Αντ. πολεμίοις καὶ ἀμ. ἔχθρούς. I et ἔχθρ. h. l. synonyma. Sunt AMORRHEI, I 2, 33. BASANITAE etc. Deut. 3, 3. Possunt ta simul CANANAEI intelligi; non enim necesse post ἀντέσησαν et ἀμύναντο suppleri εν α προφήτου ἀγίου.

V. 4. Εδίψησαν, Exod. 17, 1. Num. 20, 1 Ακροτόμον. Deut. 8, 15. LXX interpp. ψινόνη (e petra silicea) vertunt εν πέτρας ακροτόμον Deut. 23, 15. εκ σερεᾶς πέτρας. Ακρότομος

pr. syn. τῷ: σκληρός, quod HESYCHIUS quoque
et sub h. v.

V. 5 — C. 12, 1. Comparatur sors Aegyptiorum, ut a v. 5 — 14. commemoretur fortuna, quam
versam utraque pars ab una eademque re, aqua,
perturbata sit. Aqua enim Israelitis sitim extinxit,
Aegyptios contra, in sanguinem mutata, vexavit.
Hoc in sinu arabico Aegyptios absorpsit, Israe-
li vero permearunt sicco pede.

Δι' ὧν. Intell. *aquam*, quam in Nilo et rivis va-
que in teturum tabidumque sanguinem mutatam
Aegyptii, quamquam sitientes, tamen bibere nequiver-
unt, itaque vexati et puniti sunt, et in qua, quum
raelitas in terram sanctam fugientes persequeren-
ti, misere perierunt (ἐχθροί ἐκολάσθησαν); quae
intra ē rupe scaturiens Israelitas (*αὐτούς*), siti in
serto pressos, recreavit, nec in sinu Arabico
insitum interclusit (εὐεργῆθησαν). — 'Απορούν-

'Απορεῖν quamvis saepissime de eo usurpatur,
eget rebus ad vitam sustentandam necessariis
enoph. Anab. V. 8. 11.), tamen h. l. ampliore
nificatu est *in rebus angustis versari*; itaque ad
tumque respicias, transitus *difficultatem et sitim*.
siti uberior exponit v. seq. ἀντὶ μὲν πηγῆς
τ. λ. Miseram vero Aegyptiorum mortem paucis
bis commemorat v. 11 et 12. Alii interpretes
nam Aegyptiis aqua inflictam (ἐκολάσθησαν)
sunt de eorum morte sola, quam in sinu Arabico
eram perpessi sint, non simul de siti, quam
tinguere nequiverunt. At seqq. (v. 6. 7. 8.)
ram explicationem efflagitant. — Versio lat.
ibet: „Per quae enim poenas passi sunt inimici
rum, a defectione potus sui et in eis cum
indarent filii Israel laetati sunt.” Lectio nullius
igit. Verba enim *a defectione potus sui* expli-
cationis gratia primum in margine scripta esse
lentur, unde alias addita part. *et in textum ea*

suscepit. Commutatum autem αποροῦντες εὐποροῦντες versum est cum abundarent.

V. 6 et 7. Μέν opponitur part. δέ v. 1. Αεννάου ποταμοῦ, Nili, cuius semper fontes sriunt, nec unquam deficiunt. — Λυθρώδει. Θρον apud HOMER. est *sanguis coagulatus*; sychius explicat: τὸ τάπο Φόνου καὶ τὸ ἔξ αἱ καὶ κόνεως μόλυσμα. Inde αἷμα λυθρώδεις *pulvere permixtus*, sanguis teter et foedus, si **Tarachθέντες**. Vitiosa scriptura eaque vetus, antiquos interpp. syrum, latinum arab. ita contut versiones aequa turbatas, atque olim Nili fuit, nobis exhiberent. Graeci codd. omnes pr. Alex. exhibentem **ταραχθέντος**, tueruntur **ταραχθέντες**, lectionem futilem. Recipienda ergo script. cod. Alex., quae textum planum reddit et per tuum. Facillime autem a negligentia scriba (ε) poterat mutare. Jam verba ita constr. Αντὶ μὲν πηγῆς ποταμοῦ ἀεννάου ταραχθέντος (turbati) αἷματι λυθρώδεις εἰς ἔλεγχον (in nam, πόντον, Jes. 27, 3.). — **Νηπιοκτένουν ταγμάτος**, decreti Pharaonis de infantibus dendis, Exod. 1, 16. — **Αὐτοῖς**, Israelitis.

V. 8 et 9. Caussa, cur Israelitas sitire ad tpus deus passus sit. — **Διὰ δύναος** scil. Israelium in deserto. Voluit enim deus Israelitas perientia edocere, quam gravibus poenis Aeg. afflicti fuissent, cum esset Nilus sanguine turb. Πῶς. Addit vers. lat. ante πῶς verba „quem modum tuos exaltares et“ huic loco non quidem incongrua, illata tamen videntur e C. 8. — **Ἐκδλασσας**. Sive de praes. tempore il ligas sive de praeterito, utrumque bene pro

V. 9. **Οτε γὰρ ἐπειράθησαν**, cum Israe a deo tentarentur nempe siti. — **Καίπερ** — ε μενοι, quamquam in misericordia punieban h. e. quamquam poena (dolor) lenis erat. —

γῆ κοινόμενοι, cf. 1 Cor. 11, 31. Quando de Israelitarum aerumnis verba facit sapiens, vocabulis titur leniorem sensum fundentibus; sic πειράζειται παιδεύειται, Aegyptii contra κρίνονται et βασιζονται.

V. 10. Adfirmsat lenitatem mali immissi Israelitum et asperitatem poenarum, quas Aegyptii luerunt. — *Tούτους*, Israelitas. *Νοιθετῶν* adjectivi *πο* cum *πατήρ* jungas, *ut pater exhortans*, inter corrigens. — *Καταδικάζων* oppos. *τῶν θετῶν*. — *Ἐξέτασας, torsisti*, Act. 22, 24.

V. 11. Commemoratur altera Aegyptiorum calamitas, quam ab aqua sint passi. *Ἀπόντες δὲ καὶ παρόντες, absentes et praesentes* h. e. cum persequerentur Judaeos et cum domi essent. *Ἐτρύχορο, adfligebantur, conterebantur*; Hesychius: *σπανῶντο*. Domi enim cruciabantur malis per Mosen a deo immissis, foris autem perierunt in mari. *Ομοίως* ne jungas cum verbo, calamitatum enim maxima erat diversitas, sed cum *ἀπόντες* et *παρόντες*; pariter atque, Xenoph. Encom. Ages.

V. 1. —

V. 12. *Λύπη*, metaphorice *res dolorem aderens*, calamitas, Cf. Hesych. sub. h. v. Quibus ebus duplex *λύπη* constet, liquet e versu praeced.; *imirum et absentes et praesentes* malis circumventi sunt, sive domi pressi sunt plagis a deo injectis, extra patriam perierunt in mari. — *Kαὶ παγυμός*. Aute supple *διπλοῦς*; *duplex moeror* empe de suis aerumnis et Israelitarum prospero ccessu. Hoc enim membrum referendum est eos, qui superstites e tantis malis fuere. — *μνημῶν*. *Μνήμη recordatio* h. l. res adversa, jus aliquis facile recordetur. Simile est nostrum: habe ihm ein kleines Andenken auf den Weg geben. Hinc *σεναγμός μνημῶν παρελθούσων* moeror de rebus adversis, quibus circumventi

erant et meminerunt. At quia hic voc. *μνήμη* usus neque hebraica lingua nec greca comprobatur, dein maxima exemplarium graecorum partueantur *τῶν παρελθόντων*, quam lectionem interpretis quoque latinus prae oculis habuisse videtur vertens: „cum memoria praeteritorum”, pauci contra *μνημῶν παρελθόντων*, nullum, quantum scio, *μνημῶν τῶν παρελθόντων*, quod AUGUSTUS in textum recepit; propterea nullus dubito, quin pro substantivo *μνημῶν* scribendum sit adject. *μνήμων* et cum *σεναγμός* jungendum; *moestitia memor* *praeteritorum* h. e. *moestitia animum occupans recordantium res praeteritas, damna sua et beneficia collata a deo in Israelitas.*

V. 13. Brevius et obscurius exprimitur sententia v. 5. exposita.

Διὰ τῶν ἴδιων κολάσσων h. e. per id, quod ipsos poena, calamitate adfecit, nempe aquam. — *Ἡδούντο τοῦ κυρίου, senserunt dominum*, perspexerunt in dei tutela Israelitas esse.

V. 14. *Τὸν — ἐθαύμασαν.* Persuasos fuisse Aegyptios, Israelitas deum tuitum esse, hoc demonstrat, quod Mosen ante contemtum postea admirati sint. ARNALDI conjectura ὅν pro *τόν* legendis, quam GAABIUS repetiit, admissa, oratio melius quidem procedit, sed *τόν* defendi potest, nam oratio est ἀσύνδετος. — *Ἐν ἐκθέσει ἐφέρται* *olim expositum*, Exod. 2, 1. sqq. *Ἀπεῖπον* plusquamperf. *rejecerant.* Adludit ad asperum modum, quo tractatus est a Pharaone, cum ducendis in sanctam terram Israelitas consilium aperuisset. — *Οὐχ ὅμ. δικ. διψαστες, cum non eadem ratione, qua Israelitae sitivissent.* Sitis enim Israelitarum partim non aequa dira fuit, neque continua atque Aegyptiorum, partim Mosis miraculo finita, quod deum Israelitis favere elucebat.

V. 15 — C. 12, 1. Hactenus contulit Sapiens neficium, in Judaeos a deo per aquas collatum, a poena, quam in aquis dederunt Aegypti. a vero de ea agit calamitate, qua, immisstiis, hi vexati fuerint. Bestiae autem fuerunt ae, ciniphes, muscae, locustae, Exod. 8, 1. et 5. Illustratur quasi proverbium: per quod s peccat, per idem punitur et idem.

Ἄντι, οὐν, propter Jes. 60, 15. Hebr. 12, 2. *τείχια, οὐρα, iniquitatis* h. l. spectatur idololatria. *οὐδὲ magis paleat sententia, ita solve: ἀντὶ τῶν* *μισμῶν τῶν αἰσυνέτων et αδίκων.* Λογισμοί *ὑπέτοι* sunt iidem, qui *ἄδικοι.* — "Αλογα ἐρπετά, *ποτε, Herodot. 2, 47.; praeterea Cnephum, aga-* *daemonem, serpentis symbolo represeantabant,* MPRID. de Heliogabal. Imp. C. 28. De anima apud Aegyptios cultu, ejusque inter ipsos eruditate vide JUVENAL. Sat. 15. ibique RUPER-. — *Κυνόδαλα.* Lex. Cyrill. Ms. Bremense: *δαλα, θηρία κυρίως μὲν θαλάσσια, τότε δὲ* *χερσαῖα.* Posteriorem significatum potissimum poetarum ei tribuit. HESIODUS: *κυνόδαλα,* *α περ ἅπειρος τρέφει ἡδὲ θάλασση.* In ISCHYLI Prometh. vinct. *boves κυνόδαλα* dicuntur, *οι, quamquam Aegyptii venerati sunt, tamen* inter h. l. non significavit, cum tali animalium *ere nec Aegyptii vexati sint, nec ipsum εὐτε-*, *vile, dici possit, utpote inter ipsos Hebraeos* oratum. Apud NICANDRUM in Ther. v. 98. *tilia* quoque hoc nomine et *τὰ μικρὰ γῶα* inguntur. Inter haec jure recensetur *mus araneus*, in Aegyptii divino honore prosecuti sunt. PLUT. Symp. Libr. 4. quaest. 5. p. 670. Apud dem NICANDRUM in Ther. v. 759. *insecta quo-* *noxia et venenata isto nomine veniunt. Talia* *parva et vilia animalia omnino Noster intel-*

lexisse videtur; cf. enim C. 12, 24. *τὰ καὶ ἵνα*
ζῷοις τῶν εχθρῶν ἄτιμα et C. 16, 1.

V. 17. *Οὐ γάρ* etc. Talia animalium genera, quae Aegyptios cruciarent, immisisti, qualia venabantur, ut punirentur eodem, quo peccavissent *nam* etc. — *Ἐξ ἀμόρφου ὑλῆς, εἰς μεταῖα nullā* *forma praedita.* Hic vocabb. usus post PLATONIS tempora potissimum invaluit in philosophorum scholis. PLATO quidem, quamquam ad rerum materiem designandam voce *ὑλῆς* nunquam usus sit, quod etiam testantur veteres (PLUTARCH. de Oraculorum defectu, pag. 414. SIMPLICIUS in Aristotel. Physic. pag. 2.), tamen, proprio ejus significatu servato, ita usurpavit, ut facillime a sectatoribus improprius derivari potuerit, et ipse pro inventore haberet. Locum vid. in Tim. p. 305. *Οτί οὐν δὴ τὰ νῦν οἰδα τέκτοσιν ἡμῖν ὑλῆς.* Inde jam epitomator ejus dialogi impropria significationem hausit, Tim. p. 346. *ἀμορφος* *ὑλῆς.* Hoc vero auctoris nostri philosophema aliis ejus dictis non modo non repugnare, verum optime congruere, monstratum est a nobis ad C. 1, 14. — *Ἡ Θρασεῖς λέοντας.* Cum Sapiens narret, per quae animalia cultu divino exhibendo Aegyptii peccassent, per ea a deo esse vexatos, quamquam ferociora animalia e. gr. leones, qui eos perderentur immitti potuissent, simul hoc contendit, leones Aegyptiis divino honore non esse affectos. Cf. rei plane contrarium a STRABONE Geogr. lib. 18 p. 787. narratur: *αιετὸν Θηβαῖον (τίμωσι), λέοντα* *δὲ Λεοντοπόλιτα.* Cf. AELIAN. de animal. lib. 12 c. 7. Quam difficultatem ut diluas, statuendum est, vel Sapientem eorum venerationem ignorasse, quod facile fieri poterat in ea terra, cuius alium cultum regio (*νόμος*) servabat, vel leones tempore coli Jain desiisse, quod, teste PLUTARCHO canibus, quia Apidis a Cambyse necati cadaver

stavissent, accidit (PLUTARCH. de Iside et Osiride 368.), vel denique historicam fidem et ἀκριβειαν hoc philosopho ne requiras.

V. 18. Θυμοῦ πλήρεις, irae plenos. Alii: *neni pl.* Minus placet, quinque, quo necent, id quatur. — Ἡτοι πυρπνόν — ἀσράπτοντας. in designatur novum genus animantium, sed stiae ignotae modo memoratae (Θῆρ νεοκτ. αγ.), as deus creare potuisset, istis verbis describuntur. πυρπνόν ἀθμα, spiritus igneus, qui homines mbreret. Λιχμωμένους scil. Θῆρας. Βρόμους epitus. Ubi foetor est, Graecis litera ω scribitur. Alexandrini vero istas vocc. confudisse videntur, ut βρόμον etiam de gravi orentia usurparent, b. 6, 7. Joël. 2, 20. Inde HESYCHIUS inter alias ὡμον significationes ὄσμήν quoque adfert. Igitur ομ. παπνοῦ lh. l. fumus male olens.

V. 19. Βλάβη impetus dannosi, qui vel igne vel fumo foetido fieret. Voc. βλαβ. enim contra unum solennem h. l. activa est significatio. Συκτρίψαι, simul omnes plane conterere. Οψις — ολέσαι. Tale quid narrant de ZERASTE.

V. 20. Ενὶ πνεύματι pro νῷ ἐνὸς πν. non in vento sed uno halitu s. spiritu. — Δικῆς il. σου, tua vindicta. Δυνάμεως σου = σου, του νατοῦ. — Αλλὰ πάντα — διέταξα i. e. non mere, neque crudeliter et immodice homines mis, verum poenae sunt accommodatae delictis.

V. 21. Τὸ γὰρ — αὐτισθέται. Hoc commam membrum modo praegressum: „ἀλλὰ — διέταξι commode refertur, ut sit sententiarum nexus: poenas ad modum peccatorum constituisti, nam omnipotens es, igitur justum modum etiam servare puniendo potes”, quod non aequa cadit in omnes, quippe saepissime contra voluntatem et nsilium modum excedentes. Vel trahitur ad embrum: καὶ χωρὶς — δυνάμεως σου, alia ratione

eos perdere potuisses, nam omnipotens es, nec quidquam tibi potest comparari.

V. 22. 'Ροπή, inclinatio lancis, tum *id*, *quod momentum adfert*, igitur *res minima*. LXX interpp. מַזְנִים שָׁמֶן (pulvis in statera) vertunt ροπή γύρου. — 'Εx πλασίγγων scil. pendens. De sentent, vide Jes. 40, 12. — 'Παύις ὀρόσου ὁρθοί pro ραύις ὀρόσου ὁρθοίντις. Sic HORATIUS: stratus nunc ad aquae lene caput sacrae.

V. 23. "Οτι πάντα δύναται. Omnipotentia enim impedimento est, quo minus deus, dum hominum peccatis indulget, sibi noceat, cum omnia ab eo pendeant. — Παρορᾶς, connives, h. l. non statim vel minus severe punis, C. 12, 2.

V. 24 et 25. Cur minus severe deus puniat, amor in caussa est, elucens ex creatione et gubernatione. Μισῶν h. e. nisi amares, proprie si odisses.

C A P. XII.

Argumentum vide in fronte Cap. praec.

Versus primus hujus cap. tam arcte cum anteced. cohaeret, ut perquam incommode ante τὸ γάρ novi cap. initium factum sit.

Τὸ γάρ — ἐν πᾶσιν. Cf. 1, 7. ubi de sapientia idem praedicatur, et C. 8, 1 et 6. Hoc comma ita cum praeced. v. jungunt, ut clementias (τοῦ Φείδεθαι) altera caussa adferatur; quae ratio nobis non arridet, nam particula ὅτι (C. 11, 26.) usurpata priorem caussam inferre, particula autem γάρ alteram, omissa conjunctione, Nostri saltem non est. Igitur vel referas ad τὰ σά ἐσιν; ἀμορ φος enim ὕλη non dei erat, sed aequa aeterna atque ipse, at postquam deus sapienter eam efformavit, s. spiritum, quo res existerent, cum ea

njunxit, omnia in ejus possessionem cesserunt; respiciendum ad Φιλόψυχε, vitaē amator, quo mine jure ornaris, cuī spiritus tuus immor-
lis, qui vitam largitur, in omnibus rebus insit.

V. 2. Quia deus omnibus parcit, propterea ecclares leniter punit. — Hac sententia transi-
n. sibi parat auctor ad exponendam sortem Cana-
naeorum. Διό, ob clementiam erga omnes,
11, 26, vel, qua es lepitate in peccatores.
ττ' ἐλίγον, modice, nempe ut revocentur, qui liquerunt, ad poenitentiam. Alii: breve tempus. —
υἱετεῖς, leniter castigas. Τπομ. monens (poe-
t) peccatores de peccatis, quorum saepe consci-
entia non habent. Πισεύσωσι ἐπὶ σέ, tibi fidem
beant, ideoque morem gerant.

V. 3 — 8. Id quod ex Cananaeorum vicina-
mque gentium exemplo prodit, a quibus, cum
lestis et nefariis facinoribus odium tuum in se
nvertisse, non statim acerbas poenas sumsistis,
amsi, qua es potentia, omnes una delere potuisses. —

Καὶ γάρ etc. ἀλλά v. 8. format apodosin.
ιλαιοὺς οἰκητορας, Cananaeos, Amorrhaeos vi-
tasque alias gentes.

V. 4. Φαρμακεία, *incantationes, artes magi-
e.* Sic LXX מִטְבָּה (Exod. 7, 22.) Φαρμακεία
rtunt. Vel *veneficia*, Jes. 47, 9. — Τελετὰς
οσίους. Homines enim sacrificabantur. Infra
κνοφόρους dicit, C. 14, 23. De quo nefario-
u vide SELDENUM de diis Syris, Syntagm. I. C. 6.

V. 5 et 6. Clare nefarios homines depingit,
o sympli ab factis eos designans, quae
faria perpetrabant. In textu vero, qualis nuper-
ne excusus est, non unum tantum scribae vitium
et, sed plura. Primum enim quisque offenditur,
od bis infantum caedes commemoretur, τέκ.
ν. ἀν. et αὐθ. γον. Ψυχ. ἀβογθ., quae membra
terpositis multis verbis parallelismum non for-

mant. Deinde *σπλαγχνοφάγων* sic scriptum superfluum est. Denique *μυσαθεία* nusquam nisi occurrit, et sic formatum, ut nemo intelligat. Versiones auxilii nihil suppeditant. Exemplaria graeca tam MSS. quam prelo excusa varie locum exhibent, neque unum est, quod omni ex parte incorrupte scribat. 1) Vaticanum exemplar, teste LUCA BRUGENSI, legit: *Θοίναν καὶ αἴματος ἐκ μύσου μύσας τε θιάσου.* 2) Codex Alex. *αἴματος ἐκ μέσου μύσας θιάσου.* 3) Editio Complut. *σπλαγχνοφάγους ἀνθρωπίνων σαρκῶν καὶ Θοίναν αἴματος ἐκ μέσου μύσας θείας σου.* 4) Editio Basiliens. an. 1545. a Melanthone edita: *ἐκ μέσου μύσας τε θείας σου.* 5) Editio Basiliens. an. 1550 edita: *Θοίναν καὶ αἴματος ἐκ μύσου μύσας τε θείασμοῦ*, id quod ibi versum est: *dapes et sanguinis ex fastidio et fanaticos sacerdotes.* 6) Editio Aldina: *Θοίναν αἴματος ἐκ μύσου.* Jam, cum nullum exemplar genuinum textum praebeat, ex singulis diversitatibus eam lectionem effingemus, quae verissima nobis videtur esse. Pro *σπλαγχνοφάγων* ex edit. Complut. receptum *σπλαγχνοφάγους* cum *Θοίναν* constructione jungimus; *σπλαγχνοφάγους* autem dictum est pro simplici *φάγοντας*, neque enim quis facile in conjuncta voce *σπλάγχνον* haeserit; vide enim Sophoc. Trach. v. 821. Ajacs v. 221. ibique HERMANNUM. Reliqua purissime servavit Cod. Alex. peccans in solo *ἐκ μέσου*, pro quo lege *ἐκμύσου*, ad quam lectionem Cod. Vat. cum Edit. Bas. altera proxime accedit, adeoque Aldina, quamvis male distracta voce, vere expressit; etenim *ἐκμύσου* est adjективum formatum ut *ἐκδίκος*, *ἐκνομος*, *ἐκμιθός* et sexcenta alia. *Αἴμα ἐκμυσον = αἴμα ἀθώον = יקם* רם 2 Sam. 3, 28. *Sanguis innocens* est infantum, misere parentibus immolatorum, quem consumi cum carne a sacerdotibus auctor contendit (*Θοίναν σαρκῶν*

Θρ. καὶ αἵματος ἔκμυσον). Quod eo magis fandum videri debebat Sapienti, quod ne animalium quidem carne cum sanguine vesci Israelitis. ebat, Levit. 17, 10. Plutarchus περὶ δεισιδαι-νίας tradit, parentes sacrificiis, quibus infantes s immolarentur, interfuisse. Quam rem Noster auget, ut ab ipsis parentibus interfectos infantes intendat, nisi in malis, eos interfectores h. l. dici, sed sacerdotibus infantes immolando tradant. — θύσας Θιάσου — ἀβοηθήτων; sunt membra pa-ela duobus superioribus. Parum autem refert, post μύσας addatur τέ necne. Aliis in locis, auctor bina membra conjuncta binis aliis ἐκ φαλλήλου opponit, copula τέ uti non solet. ut h. l. a Cdd. una parte exhibita ab altera lecta rectius a nobis omittitur. Θιάσος, sacri-um in dei alicuius honorem cum pompa cele- tum, qualia Baccho exhiberi solita. Cap. 14, 23, locus mire cum nostro, qualem effinximus, spirat, sacrificia dicuntur κρύψια μυστηρια et τινεῖς ἐξ ἀλλων θεσμῶν κῶμοι. Μύσας, sa- dotes, utpote initiatos sacris scelestissimis. Ψυχ. ηθ. = τέκνων. Totum igitur locum sic mecum scribe: τέκνων τε Φονέας, ἀνελεήμονας καὶ ταγχυφάγους ἀνθρωπίνων σφρκῶν θοίναν καὶ ατος ἔκμυσον, μύσας Θιάσου καὶ αὐθέντας εἰς ψυχῶν ἀβοηθήτων ἐβ. ἀπ.

V. 8. Ἐφείσω, leniter tractasti eos, utpótis ines. Προδρ. — σφῆκας. Vide Exod. 23, 28. deus minatur, se missurum vespas. Occurrunt dem minae in Cananaeos Deut. 7, 10., et vespas e missas esse, obiter dicit Jos. 24, 12. quam- m nusquam in pugnarum Cananaeorum narra- te memorentur, quod h. l. fit. Audacter Rabbini nulli tradunt, vespas in oculos Cananaeorum: instructorum involando impedivisse, quo minus proelio hostem viderent sicque fugatos persecu-

tas esse et necasse. Sunt etiam, qui existiment, *מִתְעַזֵּר* metaphoricē intelligendūm de terrore Cananæis immittendo vel immisso, cum parum credibil sit, a vespis gentes integras a sedibus suis expulsas. Contrarium docent HERODOTUS, APPIANUS et BOCHARTUS in Hieroz. lib. IV. p. 2. Sed quaecunque de locis Vet. Test. statuas, certe Noster metaphoricum sensum exprimere noluit. *Κατα-βραχύ, paulatim*, ut vitae poeniteret ante actae et deo obedirent. De caede, quam pedetentum factum iri, deus praedixit, vide Exod. 23, 30.

V. 9 — 14. Lenitatis autem, qua ad meliorem frugem ducere eos volebas, nec impotentia in caussa est, nec timor. Quis enim tibi, si poenis, quas meruerant, eos adfecisses, hoc exprobraret, aut resisteret?

Θηρίας δεινάς etc. cujus rei multa exempla prostant in Vet. Test. 1 Regg. 13, 24. 2 Reg. 2, 23. etc. — *Λόγω*, solo mandato. Cf. Ps. 83, 1.

V. 10. *Κείνων* pro *κατακρίνων puniens*, ut saepissime. Simillimam sententiam vid. Róm. 2, 4 — *Οὐκ ἀγνοῶν* = *καίπερ γνούς*. *Πονερά* ή *γέν.* *αὐτῶν* non, quod vulgo vertunt: *pravum hominum genus*, nam omissō *αὐτῶν* scriptum esse deberet *ὅτι (αὐτοί) γένεσις πόνερά* vel *ὅτι αὐτή ή γένεσις πονερά*. Potius *γένεσις* potestatem *originis* tuetur. Hoc eni^m vult auctor, vix natos vel a natalibus istos pravos esse, quo apte depravati Cananaeorum mores notat. Vel innuit Chamum, Cananaeorum avum, adeo protervum, cuius filio ipse Noa maledixerit, Gen. 9, 18. sqq. Pravi ejus mores ad nepotum vitam transiverunt, unde, contracta consuetudine peccandi, et in alteram quasi naturam eis versa, fieri non potuit, ut in melius sese mutantarent. Quo circa Sapiens: *ἔμφυτος ή κακία αὐτῶν.*

V. 11. Σπέρμα — ἀρχῆς. Haec verba ΓΑΑ-
ς uncis includenda esse recte monuit. Ἀπ'
χῆς h. e. ubi incepert esse gens. Καταρ. —
exitio devotum. Sic exsecrations Chamo dictae
tenderentur ad ejus progeniem. In Chamo jam
tio devota est gens. 2) execrabilis, pessimus.
ud LUCIANUM Polyphemus de Ulysse: οἴα πέ-
ιθα ὑπὸ τοῦ καταράτου ξένου. — Εὐλαβ.
ne quis ad rationes te vocet. Haec supplenda
e, prodit ex seqq. Εφ οἰς — ἐδίδους, in qui-
peccabant, securitatem dedisti, sinebas eos
ure pergere in peccando, nec statim severas
enas suinsisti.

V. 12. Τίς ἐρεῖ. E nexus sententiarum supple:
am si ἀδειαν non dedisses, vel simul omnes
tio dedisses. — Ἀπολ. = καίπερ ἀπολωλότων. —
τιὰ pro περὶ v. 14. Aeschin. ad Ctesiph. p. 515.
most. Phil. 2. p. 68. Itaque κατά junge cum
καλέσει non cum ἐποίησας, quam structuram
sitio verborum, Nostro frequentata, respuit.

V. 13 et 14. Qui in universum dicti modo
int (τίς), singuli nominantur. — Ωι refer ad
ίς non σοῦ; cui omnia cordi sint. — Ινα
ξης ut probes h. e. qui flagitet, ut probes, te
a fuisse injustum. De sententia cf. Job. 36,
sqq.

V. 14. Περὶ ὡν ἀπ., si quos forte perdi-
ses.

V. 15 — 18. Sed tu justus es simulque benign-
s. — Fons harum virtutum.

Αλ. ηγονμ. τῆς σ. δυνάμεως. EICHHORNIUS
ταμιν sumit pro ἀρετῆς; sed potestatis notio ab
l. non aliena, nam qui injuste agunt, vel in-
ciam inferunt, saepissime metu, ne accipiant
urias, et imbecillitatis sensu ea feruntur. Neuter
deo locum habet, qui omnium rerum fabricator,

omnia gubernat. Injuste igitur agere maxime abhorret a potentia divina, fonte justitiae, quod sqq. monstrant. — Hanc vero sententiam cogitando addas, quae consequitur ex disputatis: igitur quamquam ad unum omnes simul internecione delevisses, justitiam certe exercuisses, et demonstrasses, severas poenas eos meruisse. *Ἡ γαρ — ἀρχή.* Itaque qualiscunque demum fuisse Cananaeorum poena, certe non injusta fuisse.

V. 17. Potentiam tantum probas dubitantibus, quos audaciae etiam inter illos, qui te potentissimum agnoscunt, arguis. [Vide tamen notata ad vers. seq.]

Ἀπιστούμενος, si tibi fides negatur, nempe quoad potentiam tuam perfectissimam. — *Εἰδός, scil. τὴν σὴν δύναμιν, quales Judaei.* *Ἐξελέγχεις τὸ Θράσος, arguis audacie, nempe poenis, quibus audacia humana punitur et potentia manifestatur divina.* — Nonnulla exemplaria latina exhibent: *qui te nesciunt;* quo fit oratio parallela. Lectionis *οὐκ* ante *εἰδότι* nullus mihi graecus testis adest praeter Augusti editionem, quae infimo margine voculam habet; reliqui omnes silent, et recte, etenim admodum incommode *ignaris* *Θράσος* tribueretur, pro quo qui e Compl. edit. *Θάρσος* recipere vellet, is meminerit, faciliorem lectionem mutari in difficiliorem non solere.

V. 18. *Ὕμᾶς nos homines, non solos Judaeos.* *Δεσπόζων ἰσχύος* non pro concreto *ἰσχυόντων*, sed *qui imperas potentiae tuae* h. e. *qui potentissimus es.* *Πάρεστι τὰ δύναται;* qua potentia, si forte homines nimis elati tibi resistere conantur, reprimis, quaeque te ab omni injuria tutum reddit. — *Non negamus, in praeposito σὺ δέ* *pau-* *lulum nos offendere, utpote cui nihil opponatur.* Secundum interpretationem modo expositam vel *omnino non exspectares* *αὐ* *vel* *aliо loco positum,*

v. c. ante *κρίνεται*. Σὺ δέ vero paepositum monstrat, sibi opponi non tam ea, quae fiunt, quam eos, qui agunt. Quocirca qui loco ἐνδείκνυται ex conjectura legere malit ἐνδείκνυται et voc. ἐξελέγχεις substituendum putet ἐξελέγχεις, is nostrae suam sententiani subscrivat. Qua recepta lectione deo oppositi sunt homines potentes, tyranni, qui, si potestas in dubium vocatur, adeoque cives se ei parum subjiciunt, eam non dubitantibus modo, sed etiam gnaris (h. e. sontibus et insontibus) poenis demonstrant gravissimis, scil. virium impotentes; deus contra bene moderans potentiam (δεσπ. ἰσχ.), quae, si velit, semper ei praesto est (πάρεστι γὰρ — δύνασθαι), non modo non inuste agit, verum etiam clementiam exercet. Θράσος autem refer ad αἰτιούμενος, cuius potestas audacia appellatur, quia, insonentes parum curans, hos quoque laedit. Textus vulg. lectionem ita ortam esse suspicor, ut scriba aure vel oculo lusus propter sequens σ loco ἐξελέγχει scriberet ἐξελέγχεις; quo facto, ut concinnior fieret oratio, ἐνδείκνυται mutatum est in ἐνδείκνυται.

V. 19 — 21. Qua clementia, in Cananaeos exercita, Israelitae incitantur cum ad eandem virtutem colendam, tum ad spem, fore, ut sibi peccata condonentur. — Caussas, cur non subito omnes Cananaeos deus deleverit, sed sensim sensimque, ex patria expulerit, Vet. Test. adfert primam, ut adessent, qui obedientiam Israelitarum erga Jehovah tentarent, Judic. 2, 22.; alteram ne regio illa inulta maneret Exod. 23, 29., nam Israelitarum numerus non is erat, qui eam totam colere et implere hominibus potuisset; tertiam, ne, deficientibus incolis, ferae terram occuparent l. c.

Tὸν δίκαιον, qui ad justitiae laudem adspiret, quales Judaei. Μεταρρυτόν = τόπον μεταρρύσας vel διώς sume sensu concedendi et permittendi Act. 2,

27. KLEUKERUS vv. δέ τι — διδώς vertit: „quia das (dediti) poenitentiae locum Cananaeis.” Non obniterer, dummodo ne praecessissent vv. διὰ τῶν τοιούτων ἔργων.

V. 20 et 21. Utitur argumento a minori ad maius.

Δεήσεως, παρη sign. *preces et gratiam* Jos. 11, 20. Esr. 9, 8., quo dupli significatu lusu auctor δεήσιν scripsit pro χάριν. Teste THILONI vv. καὶ δεήσεως absunt a Cd. Alex., sex Parisiensi et Ed. Compl.; contra tres alii Parisiensi. exhibent καὶ διέσωσας; et in optimis Vers. lat. Cdd. Sangerm., S. Theod. et Corbej. duobus inserta sunt vv. et liberasti. Hinc Vir ille doctissimus καὶ διέσωσας veram lectionem habet; mihi vero genuina scriptura καὶ δεήσεως, quia non intelligebatur et salvo sensu abesse a textu potest, in Cdd. una parte prorsus omessa, in altera in καὶ διέσωσας mutata esse videtur. Accedit, quod e lectione διέσωσας sensus prodeat a nexus sententiarum alienus; nam Cananaeos a morte minime fuisse liberatos, sed sensim sensimque, quo poenitentiae tempus relinqueretur, internectioni traditos, a Nostro contenditur.

V. 21. Ἀκρίβεια, provida cura, ne quis laedatur, aut nimium poenarum luat. Opposita est ἀκρίβεια iracundiae temerariae et inconsideratae, qua regi homines saepe sese patiuntur. Ἐξηγεῖς pro κρινεῖς. — Ορκους καὶ συνθήκας per hendiad. foedera jurejurando sancita. Ἀγαθ. ὑποσχ. bonarum promissionum; in quibus (foederibus) egregia et jucunda promisisti nobis, Eph. 2, 12. Rom. 11, 24.

V. 22. Haec sententia transitum parat ad iterum commemorandos Aegyptios. Ἡμᾶς οὐ παιδεύων — μαστιγοῖς, inversa dicendi ratione pro ἡμ. οὐν παιδεύεις — μαστιγῶν, nos igitur instituimus variis poenis (iisque levibus) inimicos nostros ad-

*iendo; quamquam omnes simul eaque atrocissima
ena delere poteras. — Μυριότητι non, quod
i interpp. volunt, acerbitas poenarum Cananeis
lictarum significatur, sed *varietas*-levium poena-
m, quam interpretationem ipsa verba μυρ. μας.,
i cludendi particula οὐν et seqq. ἵνα σου τὴν
α. μεριμν. efflagitant. — Κρίοντες, judican-
vel punientes nempe alios homines. Κρινόμενοι,
ople a te. "Ελεος vel *poenarum remissionem*
finem.*

V. 23 — 27. Redit ad poenas Aegyptiorum
tio quidem minus acerbas, post servatos autem
avos mores maxime severas.

"Ο. Σεν, et ad benignitatem demonstrandam et
i instituendos de ea. 'Αρροσύνη ζωῆς, vitae
sipientia constat dei veri neglectu, cultu ani-
malium etc. — Βδέλυγμα apud LXX saepe *ido-
m* et *quodcumque ad idolorum cultum pertinet*,
Regg. 11, 5. H. l. intelliguntur bestiae, quas
orum loco Aegyptii habebant. — 'Εβασάνισα
rsisti tantum; igitur non statim et atrocissimo
odo nec simul omnes internecioni dedisti. Vide
25.

V. 24 et 25. Τῶν πλ. ὁδ. μακ. ἐπλ. hyperbolice
o: quam longissime aberrabant. Καὶ ἐν ḡ. τ.
α. ἀτιμα, quae adeo inter animalia Israelita-
um contemnuntur, angues, crododili, feles, canes
c. Si ἔχθροι essent, quod opinantur interpp.,
egyptii, καὶ sensu careret adeoque ἔχθροι plane
iperfluum foret, vel saltem, si discrepantem
egyptiorum aliorum alia animalia colentium aut
contemnentium venerationem perstringere auctor
oluissest, obscuritati quasi studuisse videretur. —
Iis ἐμπατιγμ. ludibrio; non atroces poenas immi-
sti, sed lusorias, quibus magis ludificari eos vo-
usti, quam cruciare. Cf. C. 11, 15. Caeterum

paranomasia latens in παισίν, ἐμπαιγμέν, παιγνίοις, praeter alias multas, græcum archetypum arguit.

V. 26. A vers. 16. usque ad hunc dei clementiam in puniēndis peccatoribus exposuerat. Jan vero in philosophando de Aegyptiorum fatis ita pēgit: Qui levi poena adfecti et parum curantes dei clementiam ad meliorem frugem non redeunt, sed in vecordia obstinaces perseverant, isti atrocissimas poenas expendunt. Id, quod etiam evenit Aegyptiis.

Παιγνίοις ἐπ. lusu castigationis, levi poena. Αξίαν Θεοῦ deo dignam h. e. ejus potestate, igitur maximam. Πειράσουσι supple: ut Aegyptii experientur. Teste GROTIUS nonnulla exemplaria exhibent lectionem πειράσουσι nihil sensum mutantem.

V. 27. Ἐφ οἰς — αἱληθῆ. Sic construe verba: κολαζόμενοι γὰρ ἐν τούτοις (Θηρίοις), οὓς (αἱ) ἐδόκουν Θεοὺς, ἐπὶ τούτοις, ἐφ οἷς αὐτοὶ πάσχοντες ἡγανάκτουν, ἐπέγνωσαν Θεὸν αἱληθῆ, ἐν πάλαι ἡγνοῦντο εἰδέναι, ιδόντες scil. αὐτόν. — Ἐπὶ τούτοις, ἐφ οἷς αἱ. π. ἡγανάκτουν. 1) praeter ea, quae, cum premerentur (πάσχοντες), aegre ferebant, seu, quibus indignabantur; intell. minores calamitates, quas mutatis Nili aquis in sanguinem Aegyptii perpessi sunt. Ante ἐπέγνωσα supple e vers. anteced. μὴ νοῦθετηθέντες non mutatis tamen moribus. 2) Ἐπὶ τούτοις, ἐφ οἷς propterea quod. Brevius autem ita dixisset: ἐπὶ γὰρ τῷ πάσχοντας ἡγανάκτησαι. Sic Dinarchus contr. Demost. ἐξέβαλες σὺ Αρχῖνον ἐκ τῆς πόλεως ἐπὶ (propter) προδοσία. Prius placet. Ἰδότες (quasi) videntes eum (in poenis et miraculis). "Οὐ — εἰδέναι quem modo se nosse negaverant, quamquam cognoscere facile poterant. Fortasse auctor haec summis ex Pharaonis responso, Exod. 5, 2. Πάλαι modo. Cf. VALKENAR. ad Eurip. Hipp. 1085. Apte ad solos Aegyptios referre licet,

ae a. v. 23. leguntur; non enim constat, Canaeos etiam animalia divino cultu prosecutos esse, a propter vespis vexati sint ante caedem. Quod ro Menochius statuit, Cananaeos BEELZEBUB, *um muscarum*, coluisse, quam ob rem muscis et abonibus cruciati fuerint, id, ex quo fonte userit, nescio. — Διό, vel ut cognoscerent *um*, vel quia indignabantur tantum, non mutatis oribus. — Τὸ τέρμα τῆς καταδίκης. Extrema *ena* constabat morte primogenitorum atque Phanonis exercitusque interitu in sinu arabico. Si ananaeos simul comprehendis, cogites de eorum iude, qua a Judaeis perierunt.

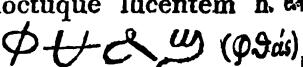
C A P. XIII. XIV. XV.

In capp. praeced. injecta mentione idololatriae Aegyptiorum et Cananaeorum, longius prospiciens auctor inde ab hoc cap. usque ad c. XVI^{um} e origine et turpitudine ejus ita disputat, ut sumum in id genus inquirat, quod rerum creatarum, deinde quod humana arte fabricatarum cultu eruntur.

V. 1 — 9. Omnes quidem idolatrae stulti sunt, spote qui ab operibus, eorum pulchritudine et ribus creatorem (h. e. fabricatorem) ejusque virtutes non agnoscent, sed rebus ipsis animo inhaemantes pro diis eas habent.

Μὲν γάρ opposita sunt verbis *ταλαιπώροι* δέ 10., ubi de majore turpitudine aliis idolatriae generis ejusque origine sermo fit. — Φύσει. Ne corrupta Adami peccato natura humana intelligit; nam Φύσει h. l. auget tantum stultitiam, quaestum hominem occupavit et quasi in naturam extit. Sic *πεφυσμένα* dicuntur vitia et virtutes, iae altas in animo radices egerunt. — Παρῆν,

ισχυσαν etc. Quasi gestam auctor rem exponit: quamvis sui aevi homines simul comprehendit c. v. 17. 18. C. 14, 1. etc. — 'Ορωμ. ἀγαθ. cf. Rom. 1, 20. Ἀγαθά, quaecunque a deo utilia sunt *creata*. Respondet h. l. τοῖς ἐγγοῖς. Τὸν ὄντα i. Nachtigallus cum aliis pro versa voce hebr. γν. habet, Exod. 3, 14. cf. C. 6, 3. Aliis, ut BRUCKERI collato dei nomine τὸν ὄντα Platoni usitato, placet. Nostrum veritatem hebraeam platonica veste superbire voluisse. Magis vero sententiarum nexus convenire videtur, τὸν ὄντα adjectivi loco summae supplere Θεόν, *verum deum*, qui *vere existit*; contrarii enim sunt fictitii, res *creatae*, quae venerantur.

V. 2. Πῦρ. Persis, Chaldaeis, Aegyptiis *ignis* deus erat, VULCANUS Graecorum et Romanorum. Πνεῦμα, Boream, Eurum, Zephyrum et Notum Graecorum et Romanorum. Ἡ ταχινὸν ἀέρα = πνεῦμα, vel ἀήρ dictus est pro nebula, nubibus. Homer. Il. 5, 776. ibique Eustath. Sunt etiam hymni nubium in Orphicis, Alii vv. τὸν ταχ. ἀέρα pre glossemate habent; at nimis doctum est, quam tale sit. — Κύκλον ἀσρων vel planetas = ἀσρα κύκλον μενα, Venerem, Saturnum etc. vel potius stellas omnino, quibus terra circumdata esse videtur, quarum cultus potissimum apud Persas vigebat. — Βίαιον ὑδωρ, fluvios et maria. Φωσῆρας οὐρανοῦ, solem et lunam a Persis, Aegyptiis etc. cultos. Πρυτάνεις κόσμου rectores mundi. Non solum liquet, utrum ad deos spectet, an ad Φωσῆρας οὐρανοῦ. Grammatica ratio ex hac difficultate non expedit, cum de articulo vel omittendo vel ad jiciendo Noster non admodum anxius sit. Aegyptiis ignem coelestem interdiu noctuque lucentem h. est solem et lunam nominant (φθάσις) ordinatorem, constitutorem rerum. Vide LA CROZI

resaur. epistol. Tom. III. p. 155. Hinc verisimile
, philosophum nostrum, Aegyptiorum opinionem
perstringeret, πρυτάνεις κόσμου objecti, quod
eunt, loco posuisse, Θεός vero explicationis
itia adjecisse.

V. 3. Ὡν scil. ἔργων. Γνωτωσαν et v. 4.
πατωσαν non pro praes. temp. nam vitio ido-
ris vertitur, quod non cognoverint cf. v. 9.
gnoscere debebant, nempe e rerum fabricatarum
lchristudine. Cicero de natura deorum: Sic
ilosophi debuerunt, si forte primus adspectus
undi eos perturbaverat, postea, cum vidissent
stus ejus finitos et aequabiles, omniaque ratis
diniis moderata immutabilique constantia, in-
ligere, inesse aliquem non solum habitatorem in
e coelesti ac divina domo, sed etiam rectorem
moderatorem et tanquam architectum tanti operis,
itique muneris. Conf. quoque Xenoph. Memorab.
i a Socrate argumentum, quod duxit ab eo
men, tractatur. Τούτων ὁ δεσπ. τούτων pendet
δεσπότης; sic v. 4. ὁ κατασκευάσας αὐτά.

V. 4 et 5. Ἐκπλαγέντες supple Θεός ὑπε-
ίμβανον αὐτά (τὰ ἔργα). Αναλόγως eadem con-
fidendi ratione, quae obtinet in aliis rebus, ubi
e. ab effectis eorumque viribus ad eum, qui
fecit, ejusque virtutes ratiocinando pervenimus.
iii: ope rationis, qui usus nequit aliis locis com-
parari. — Jure autem mireris, quod, cum verba
ἴαμις et ἐνέργεια interposita sint, ad solam
lchristudinem Sapiens redeat. Minime igitur du-
tes καὶ ante καλλονῆς in textum recipere ab-
dit complut. servatum, omissum a reliquis testibus.
ic μέγεθος respondet δυνάμει et ἐνέργειᾳ.

V. 6. Μέμψις ὄλιγη, parva vituperatio;
imparatione facta cum illis, qui hominum opera
figmenta divino honore prosequuntur, hi parum

vituperandi sunt, cum adeo ii, qui deo cognosce ex operibus student, facile in errorem abripiantur.

V. 7. Πειθονται τη όψει oculis decipi patiuntur. Fere idem statuit Philo de decem oculis pag. 192, "Οτι nam.

V. 8. Πάλιν limitat aut corrigit h. l. *tai* 1 Joh. 2, 8. quem usum apud profanos fruquaeras.

V. 9. Στοχάσαθαι τὸν αἰῶνα mundum plorare. Bene GROTIUS: Facilius est ex sunta bene congruente unum ejus summae opific quam omnes naturae partes cognoscere, astros cursus, caussas ventorum et maris aestum et temmotum et eorum, quae μετέωρα dicuntur, mantium naturam, generationem, partes, earum usum, arborum herbarumque et metallorum, gemarum lapidum proprietates, quae vel singulamensi sunt operis." Contra usum vero σοχάζε cum accus. Sapiens conjunxit.

V. 10. Infelicissimi ii sunt, qui opera humanae venerantur. Ταλαιπωροι, supple eiσιν. — Kai ἐν νεκροῖς — οἵτινες, et in remortuis, inefficacibus, spes est eorum posita, etc. De sententia vide Jer. 10, 14. Qui opere dei venerantur, ii saltem ab illis aliquid vel vel mali exspectant et experiuntur, ut taceam naturae magnificentia ominia superari. — Χρυσὸς ἐμμελέτημα i. e. aurum et argentum, e quo fras, deos repraesentantes, ad fabre effingendo exercita est; itaque intell. quasi scripsisset: Χρυσαὶ ἀργυροῦν τέχνης ἐμμελέτημα. Simili ratione in Actis apost. C. 27. v. 19. οὐκ ὁ Φείλομεν νομίζει χρυσῶν ή ἀργύρων — τὸ Θεῖον είναι ὅμοιον. Απεικάσματα ζώων. Animalium effigies a Aegyptios duplicitis erant generis; partim enim humanarum et belluinarum partium forma comedebantur, partim solam bestiae formam refereb

le illarum una forma vide Herodot. 2. C. 42.; de
ac genere agit Clemens Alex. Strom. 5. p. 671.
*ιδον — αγχαίας, statuam lapideam, vetustate
merabilem.*

V. 11 — 19. Commemoratis figuris aureis et
genteis deorum, imaginibus animalium, statuis
pideis, quas dīvino honore prosequerentur, auctor
ostremo de simulacris ligneis ita disputat, ut
rīnum originem hujusmodi idolorum monstret
pīa in re facem ei praetulit Jesaias in C. 44, 14
(q.), deinde materiae tenuitatem, vile idoli pre-
m et quod egeat ope aliena, rideat, postremo
ultitiam implorandi ab eo in vitae angustiis auxi-
um perstringat.

Εἰ δέ. Apodosis incipit a verbo *ἀπείκασεν*
13. *Kai; etiam,* alii, collato hebr. 1, exponunt
empli gratia; quod quomodo locum habere
ssit, non video, cum novum idolorum genus
rīnseatur. — *Εὐχίν.* *Φυτόν flexilis arbor* h. e.
jus truncus non nodosus et propterea supellectili
τεύει) aptus. — *Ἐκπρίσας* nempe ex aliarum
dorū copia. — *Σκεῦος eis ὑπηρεσίαν;* 2 Tim.
21. *σκεῦος εὐχρηστον eis ἔργον.*

V. 12. *Tὰ δὲ ἀπ.* Δέ continuat orationem.
τοιμ. τρ., ignem intelligit, quo cibus coquitur
paratur. *Ἐνεπλήθη satiatus est.* Igitur aliquid
litatis ex ipsis *ἀποβλ.* cepit.

V. 13. *Tὸ δὲ ἔξ αὐτῶν ἀπ.* quod ex illis
regminibus rejectum est, ut ne cibo quidem
rando aptum, quippe nimis nodosum (οξ. συμ.). —
ἐπιμ. αγρίας in studio inertiae h. e. tempus
bsecivum impendens. Igitur et ipsa materies
ia erat, nec studium artificis ardens. *Ἐμπειρία
νέσεως prudente experientia.* Sola experientia
ce effinxit in trunco hominis imaginem, non
te neque sapiente consilio, quibus regitur, qui

condidit navim (*τεχνίτης σοφίᾳ κατεσκεύα* C. 14, 2.).

V. 14. *Mίλτος minium*; color minimi pro *Φῦκος fucus*; de cuius generibus colorando insipientibus vide SCHNEIDERI harum rerum maxgnari Lex. gr. s. h. voce.

V. 15. *Οίκημα* non basin intell. sed *aedilam parietis*, quam seqq. quoque indicant.

V. 16. *Προενόησεν*, non, *novam curam ingerit*, quod nonnulli interpp. volunt, sed describ *studium idoli clavibus* (*σιδῆρω*) *adfigendi*. sententia vide Jes. 44, 12. *Περὶ κτημάτων*, parta conserventur novaque addantur.

V. 17. *Γάμων*, ut faustae sint nuptiae ceptae.

V. 18. *Βάσει* metonymice *pedibus*. *Απε τάτον*, 1) *qui nihil expertus est*. 2) *ignoransim*, qui plane nescit, qua ratione necess hominum sit subveniendum.

V. 19. *Πορισμοῦ* h. l. potissimum *quaes* qui ē mercatura fit. *Ἐργασίας καὶ χειρῶν* hendiad. pro *ἐργασίας τῶν χειρῶν*. Ita vero νε junge *καὶ περὶ εὐτυχίας ἐργασίας τῶν χειρῶν* *ut manuum opera bene cedant*. *Εὐδράνειαν* *vit et facultatem* ad *quaestum faciendum* et *op manibus perficienda* necessarias.

C A P. XIV.

Argumentum vide ad C. 13.

V. 1—8. Transit Sapiens ad stultitiam eort qui, quamquam omnipotens deus trans maria l mines sospites ducat, tamen ligneam statuam nantes īvocent.

Πάλιν, praterea. — *Στέλλεθαι πλ* 1) *parare navigationem*, rebus ad navigation

necessariis se instruere. **Σαθρότ.** ξύλον, deum ligneum, quem domi servat, *penates*. **Ἄγρια κύματα** poetice *mare*. 2) σέλλεδαι πλ. ii etiam dicuntur, qui *navigant*. Hesych. σελάμενοι = πλεύσαντες et Phavorin. σέλλομαι ἐπὶ θαλάττης, τὸ παρεύομαι. Sic ἄγρια κύματα non mare in universum notant, sed tempestatem, et σαθρότ. ξύλον sunt *dii tutelares*, quos Veteres secum habebant in navi, quosque implorabant orta procella. Horat. Od. 1, 14.

— non tibi sunt integra lintea,
non *dii*, quos iterum pressa voces malo.

V. 2. **Caussa**, cur absurdum sit, ligneo deo magia confidere, quam navi, adfertur, quod navim cum consilio et adfabre exstructam deus gubernet. (*Id quod non cadit in idolum, casu in dei honorem evectum, horisque subcessivis fabricatum, quodque deus odio habet*).

Τεχνίτης. Sive legas *τεχνίτης σοφία* sive *τεχνίτης σοφία* res eodem quidem redit, tamen hoc exquisitius.

V. 3. **Οτι σδωκας — ασφαλη.** Perperam nonnulli transitum Israelitarum per mare rubrum h. l. memoratum opinantur.

V. 4. **Ικα καν — ἐπιβη.** AUGUSTUS: „etiam si quis sine navigio mari se tradat.” Quod ut a sententiarum tenore alienum est, ita verbis. Potius: *ut vel sine arte navigandi aliquis, navim concenderet, audeat.* Noachus quoque imperitus erat navigandi. Eodem res rediret, si cum nonnullis Cdd. *ικα* omitteres; quod tuearis, utpote sententiam obscurioram reddens.

V. 5. **Ἐργα** non lignum et reliqua materies navigio construendo apta, sed *res eae omnes, quae ope navigationis hominibus utilitatem adferunt*, quaeque sine illa forsitan nulli usui fuissent, *μερces*. **Σχεδία** = *ελαχίσω* ξύλω; cuius exiguitas

ostendit potentiam et curam divinam; cum tamen parva navicula homines ex vasto et periculoso mari incolumes evadant. — *Διεσώθησαν* pro pra-

V. 6. Gubernationis divinae documento Noachus cum suis. *'Αρχῆς = ἀπ' αρχῆς, ol.* C. 9, 8. Ps. 73, 2. *Γιγάντων, Gen. 6, 4.* *'Ελτοῦ κόσμου, Noachus cum suis, in quibus sunt futurae posteritatis spes posita erat.* *Σπέρμα γε σεως posteritatis semen, filios Noachi, Semini Chamum, Japetum, unde orti homines reliqui.*

V. 7. Rationem subjungit, cur deus gubernaverit Noachi navigium. *Εὐλόγηται benedictum ligno, hinc adamatur a deo, Matth. 25, 34.* *οὐ γιγ. δικαιοσύνη, per quod justa, bona, deo gratia, fiunt.*

V. 8—10. Opponuntur navigio idolum ejusque fabricator, ambo deo invisi et interitui dicati.

"Οτι ὁ μὲν etc. Clarius sensus appareat verbis ita dispositis: *ὁ μὲν* (scil. ἐπικαταρατὸς) *εἰσγάγετο, τὸ δὲ* (ἐπικατ.) *ὅτι Φθαρτὸν Θεὸς ἀνομάδην.* — *Φθαρτὸν* quamquam inter subjectum.

V. 9. *Ασέβεια* abstr. pro concr. quod in impietate aliquis effecit, h. l. *idolum impie fabricatum.*

V. 10. *Κολαωθήσεται*, nempe *interitus*.

V. 11—13. Causa interitus idolorum: praterquam quod mala multa ex eorum cultu tanquam fonte scaturiunt, origo quoque eorum nova est.

Διὰ τοῦτο, quia ambo punientur. *Ἐν εἰδὲ θρ. ἐπισκοπὴ ἔσαι.* Nisi alii loci obstarent, εἰδὼλων vita negatur v. gr. C. 14, 29., facile adducereris, ut, Nostrum cum multis aliis Iudea εἰδῶλα ethniconum pro daemonibus habuisse, stueres. Reliqui autem loci nos cogunt, ut ἐπιστήμη catachrestice dictum putemus pro *poena*, *interitus sis paratur, quamquam mortuis.*

κτίσματι. Scribe ἐν κτίσμασι scil. ὄντα. Cf. 1. Chron. 3, 2. — Βδέλυγμα, γράσ, quod deo odio est et hominibus esse debet.

V. 12. Ἐπίνοια, animi adtentio, dummodo quis animum ad idola paululum convertat, is jam implicitus est τ. π. Πορεία. GROTIUS ad h. l.: Verissimum, nam foedissima quaeque in deorum nucis peragebantur. Praeterea narrabantur adulteria Jovis, Neptuni etc. Sic fiebant miseris et religiosa delicta." Sed ex sententiarum nexus prodit, h. l. *vitiositatem* in universum vel potius idololatriam significari: Jehovah enim verum deum, quasi conjugem populi Israelitici qui non colit, is πόγρος.

V. 14 — 21. Illustratur aliud idolorum genus duobus exemplis, a vana hominum opinione oriundum.

V. 15. Ἀώρῳ γαρ. Γάρ ex. gr. Rom. 7, 2. *Αώρος intempestivus* est dolor, quia filius, priusquam ad maturam aetatem pervenit, obiit mortem. *Μυστήρια* formulas precandi arcanae et symbola. Tradidit similem idoli originem in libris Antiqu. Diophantus Lacedaemonius, adlato eo, quod Syrophani, Aegyptio diviti, evenisset, qua de re vide Fulgentii Mythologicor. I. et GROTIUM ad h. l.

V. 16. Καὶ γλυπτά falso ad praecedentia ita referunt, ut novum exemplum a verbis οὐς ἐν ὄψει incipiat; quae verborum dispositio quam falsa sit, praeter alia argumenta, versus 21^{mus} ostendit. Nos igitur, posito maximo signo ante καὶ ab hac particula alterum exemplum ordiri arbitramus. — *Τυράννων ἐπιταγαῖς*, h. e. obsequio erga tyrannos. Etenim vel mandatis reges imperabant, ut ipsorum forma sculptura exprimeretur, vel statuas confici patiebantur, quae procedente tempore ab imperita plebe adorabantur.

V. 17. Ἐν ὄψει, coram. Πόρρωθεν רוחקה 2 Regg. 20, 14. ἢ πόρρωθεν ḥpsi facies (regum)

quae procul aberat. Aliis interpp., πόρρως parum intellecto, ὄψις pictura est, quam mittendam sibi curavissent incolae longinquae a regi sede regionis, ut e longinquo (πόρρως) simulacra (εἰκόνι) imitarentur. Εμφανῆ, Augustus pulchritudo reddit, sed ἐμφανῆ neque pulcher est et undeum de pulchritudine agitur. Potius εἰκόνα ἐμφανῆ, effigies, quae regem monstrat talis qualis est, in qua rex quasi conspicitur; vel junctus, cum verbo ἐποίησαν, ut sit, publice exhibuerunt imaginem. Διὰ τῆς σπουδῆς = μετὰ σπουδῆς certatum.

V. 18. Ars etiam ipsa vulgus adlexit et venerationem hominis excitavit. Εἰς ἐπίτασιν ad amplificandum at stabilendum inter hominum cultum. Επίτασιν nos et de intensivo, ut loquuntur, incremento sumimus, et extensivo. Καὶ τὰς, adeoque nescios, quem effigies represeant. Gnaros sumimum erga regem studium, at igna operis pulchritudo ad adorationem permovit. H. explicationem flagitat verborum ordo. Reli interpp. particulae καὶ vel nullam rationem habent ante τοῦ etc. collocant.

V. 19. Εξεβιάσατο; inquitur summum affectis studium et ardor. Επὶ τὸ κάλλον; majorem pulchritudinem, quam quae regis exercit similitudinem i. e. imaginem.

V. 20. Πλάθος = ἀγνοοῦντες v. 18. Eandem sententiam profert PHILO in lib. de Giga de Mose loquens: παρ' ὁ καὶ τὰς δοκίμους γλαφυρὰς τέχνας, δωγραφίαν καὶ ἀνδριαντοποδίκης τῆς καθ' αὐτὸν πολιτείας ἐξίλασεν, ὅτι τοῦ ἀληθοῦς ψευδόμενοι Φύσιν, ἀπάτας σοφίσματα δι' ὄφθαλμῶν ψυχαῖς εὐπαραγώ τεχνιτεύουσι.

V. 21. Συμφορᾶς δούλ. rebus adversis videntes i. e. in perversum abripi se patien-

ha spectant ad exemplum patris, praematuram mortem lugentis v. 15. Vel potius Auctor λεύστηντες, soli τυπαννίδι congruum, cum συμ-^α etiam coniunxit pro παθόντες, quo praegnans-^α a est structura. Sententia vix mutatur. Ἀκοιν-^α *Jes.* 92, 8. 22. *Deut.* 6, 4.

V. 22 — 29. Veri dei ignorantiam sequuntur lera et flagitia ex idolatria oriunda. Cf. *Rom.* 23. sqq.

Ζῶντες πολέμω ^{τ. q.} πλανῶμενοι περὶ τὴν Ἰεροῦ γνῶσιν. Bellum s. dissidium ignorantiae te dicuntur paganorum contrariae de diis, eorum gine, potentia etc. opiniones et fabulae. Τὰ ταῦτα haec tam magna mala, quāe vv. inseqq. nifestantur. Εἰρήνη pacem, felicitatem, oppos. πολέμω, in quo vivunt. Vitiiis dediti deique ari sibi felices esse videntur.

V. 23. Γάρ nimirum. Τεκνοφόνους τελετὰς, 4. τελετὰς αὐγούσιους; C. 12, 5. ipsi dicuntur λαγχνοφάγοις ἀνθρωπίνων ταρκῶν θοίναν. — ψυχια μυστηρια = ἀπόρρητα σύμβολα, ιερὰ ἀγάν-^η, opertanea sacra, qualia inter Graecos et gyptios celebrantur, Cereris, Isidis, Cybeles, oserpinae, aliorum. Fiebant sacrificia per noctem specubus et locis secretis, in quibus lasciviae inisque generis libidinibus sese dedebant. Qui ira eaque adcuratius scire aveat, eum amamus ad JUVENAL. Sat. VI. et IX. et JOSEPHI itaq. XVIII. 4. — Εξ ἀλλῶν, Scribe ἔξαλλών. ὥμαι ἔξ. Θεσμῶν, commissationes legum peregrinum, h. e. sancitiae legibus peregrinis, non divinis, d. ethnicis. Κῶμ. commissationes, inter quas sano modo saltabant et cantabant aliaque perpe-^{tabant}, quae hic referre pudet. Vide 2. Macc. 6, 4. tom. 8, 23. Lactantii Instit. VI. 23. qui locum ostrum ante oculos habuisse videtur.

V. 25. *Αἴματα καὶ φόνοις.* Duo vocabula rem augent; *caedes* tenet eos, quasi dominatur inter eos. Φθορά, *alios corrumpunt*, vel in perniciem ducunt. Aliis interp. Φθορά h. l. est *stuprum*; sed de hoc in seqq. sermo fit. *Ταραχή*, *seditionis sunt.*

V. 26. Θόρυβος ἀγαθῶν, vel *perturbatio proborum*, ut auctor dicat, probos vexari, vel ἀγαθῶν neutro genere accepto significatur, bona s. facultates fraude atque vi rapi neque earum esse securitatem. Ψυχῶν μιασμός h. e. corrumpunt innocentes malis exemplis et verborum lenociniis. Γενέσεως ἐναλ. *generis permutatio*, nam mares cum maribus rem habent et cum foeminae foeminae. Cf. Rom. 1, 26. Γάμων ἀταξία, vel quod inter consanguineos, patrem et filiam, fratrem et sororem junguntur matrimonia vel concubitus matrimonio junctorum promiscuus innuitur.

V. 27. *Ανωνύμων, ingloriosorum*; quo nomine deo opponuntur, cujus gloria egregiis factis conspicua celebrabatur a Judaeis.

V. 29. Πεποιθότες h. l. anteced. pra. consequ. divino honore prosequentes. *Άδικηθῆναι* damno adfici. REITZIUS ad Lucian. Opp. II. p. 92.

V. 30 et 31. Sed poena eos manebit.

Άμφοτέρα τὰ δίκαια = ή δίκη αὐτοφοτέρων utriusque flagitii poena. *Άδίκως*, quod aliis nocent. *Ἐν δόλῳ* reservationem mentalem indigit.

V. 31. *Οὐ γὰρ* etc. *Νον enim refert, quanta potestate praeditum sit, per quod quis jurat, sed utrum recte ille egerit necne.* *Ἐπεξέρχεται* dupli sensu sumas; etenim cum δύναμις iunctum ultionis notionem amplectitur, vid. Hesych. sub h. v.; cum δίκη constructum est subvenit, subsequitur. *Δίκη τῶν αμαρτ.* vindicta petenda a peccatoribus = δίκη τῆς αμαρτίας, quale etiam est perjurium.

C A P. X V.

E contrario Judeorum felicitatem, quippe
um deum colentium, praedicat auctor. Dein in
re diensi novum exemplum infert hominis,
deum aliquem efformaverit, unde occasionem
ipit de idolatriae insipientia porro disserendi.

V. 1 et 2. Sed tu, vere deus, benignus es et
forte peccaverimus, nobis condonas; nam nos a
cognitione non aberramus. Attamen non de-
puemus.

‘Ο Θεός, nominat pro vocat. Ἡμῶν. Post
ὑν supple εἰς. — Αληθής = πισός; deus
em Judaeis summam felicitatem promiserat,
12, 21, 22. Σοί ἔσμεν, tamen tui sumus, a
dilecti, tamen nos non repudias. Εἰδότες οὐ
χράτος, quia potestatis tuae (h. e. tui) cogni-
tum tenemus; a qua qui aberrant idolatrae in-
venias incurruunt, C. 14. v. 30. — “Οτι σοί λελο-
μέθα, quia in tuas rationes computati sumus,
a peculium tuum sumus, a quo poscis, ne
ocet, propterea vitae integrae studebimus.

V. 3. Caussa additur. Ολόκληρος θεος οντος
perfectus, onnibus numeris absolutus. Ex
tecedentibus vero patet, virtutem non excludi-
bilem quae semper cum dei cognitione conjuncta

Qua de causa a dei cognitione aberrantes in
imia scelera ruunt, C. 14. v. 23. sqq. PHILO de-
nit. p. 406. ἀμα δ' ἀναγκαῖον ἐπεσθαι ὡς ἔν-
δικω σκιὰν σώματι καὶ (etiam) τῇ τοῦ ὄντος
οὐ τιμῇ πᾶσαν τὴν τῶν ἀλλων ἀρετῶν κοι-
νιαν. — Το χράτος, potentiam. Ejus autem per-
asio avocat homines a peccando itaque ἀθανασία
ns est. Sic haec verba optime conciliantur cum

illis locis, ubi auctor *αἱρασταν* a virtute repetit,
C. 1. v. 15.

V. 4—6. Caussa, cur Judaei deum noverint, in eo est, quod hominum artificiis decipi sese non patiuntur ut idolatrae.

Γάρ non referendum ad ultimum comma, sed ad εἰδότες τὰ κάτιον, quam sententiam ulterius prosequitur. Κακότεχνος ἐπίνοια = ἐπίνοια κακῶν τεχνημάτων meditatio hominum in pravi artificiis conspicua; h. e. prava hominum artificia, quae excogitaverunt, puta statuas. Σκιαγραφων, vide C. 14, 15. — Σπιλωθέν, contaminatum; per contemptum posuit pro: distinctum, pictum.

V. 5. Ὡν scil. τεχνημάτων et εἰδότος. Εἰς ὄντεδος ἔρχεται = ἀποβαίνεται, iis fit contumeliae, quia ad imaginis venerationem adliciuntur; quod verbis sqq. exponitur. (Lectio ὥστειν est glossema). Ποθεῖ pro ποθῶσι scil. οἱ ἀφρόνες; nisi forte contra usum ποθεῖν usurpatum est sensu excitandi desiderium, ut ad ψυσ referatur, verbaque ποθεῖ— ἀπνουν explicit sententiam praegressam. Ἀπνου auget vim vocis νεκρᾶς.

V. 6. Κακῶν h. e. idolorum eorumque venerationis. Ἐλπίδες h. l. idola, in quibus fiduciam ponunt, Ps. 40, 5.

V. 7—13. Novum exemplum dei ex vili materia confecti, quem finxit gloriae aemulatio et studium. — Stultitia hominum hoc idolum venerationum magna est, utpote vili materia et aemulatione et gloriae studio effectum.

Κεραμεύς, *figulus*, pro πλάστης. Ἐπίμοχ-
γον adverb. pro ἐπιμόχθως; nisi forte εῦμοχθον
legendum est, ut κακόμοχθον opponatur. Τῶν
καθαρῶν ἔργων δοῦλα pro partic. δουλεύοντα τούς
καθαροῖς ἔργοις. — Πάνθ' ὄμοιώς non de forma

asorum, sed vel *de materia* vel *de aequo studio* et labore explices.

V. 8. Κακόμοχθος; quia malam aliquam rem fingit. *Ἐκ γῆς γεννηθεῖς.* Vide Gen. 3, 19. *γέος, debitum.* Animam enim mutuam accepimus, v. 16.

V. 9. 'Αλλ' ἔσιν — οὐχ ὅτι, pro ἀλλ' οὐκ οἷν — ὅτι, non apud se reputat, se moriturum itamque brevem esse, ex quo ipsi pateret, se eo fingendo non parem esse, vel potius ex qua agitatione timor poenarum futurarum oriretur, seque impediretur, quo minus nefanda fingeret. *καὶ δόξαν — πλάσσει, et gloriam petit ex his ipsis figuramentis.* Κίβδηλα, quia formae speciem effigiei vel aureae vel argenteae vel aeneae praesentent.

V. 10. Figulus autem est miserrimus et pessimus. Ad hoc designandum ejus animum, vitam et spem cum vilibus materiis Sapiens comparat, ex quibus vasa et figurae fiunt.

Σπόδος. Voci humilitatis notio inest. Igitur nimus ejus est humilis, quia vana effingit. Cf. es. 44, 20. ibique GESENIUM. Καρδία, intellectus et voluntas, ב. 'Η ἐλπὶς αὐτοῦ, quae figulo pérare licet, namque deus ἐν τῇ ἐπισκοπῇ eum interitui dabit. *Ο βίος sentiendi et agendi ratio, cuius ἀτιμία versu sequenti illustratur.*

V. 11. Εμπ. — ἐνεργοῦσαν, καὶ ἐμφυσήσαντα πνεῦμα γωτικόν. Nisi velis membra esse rorsus parallela, auctore EICHHORNIO ψυχήν iubes pro mente, πνεῦμα pro anima, quod sualere videtur adject. ἐνεργοῦσαν, semper occupatam.

V. 12. Ελογίσαντο, nempe figulus ejusque similes; nisi forsitan ἐλογίσατο legendum est, ut ad olum figulum trahatur. Παιγνιον, rem ludicram, in qua operam dare verae cognitioni et virtuti non opus sit. — Δεῖν, γάρ etc. Simile aliquid qui

praecipiunt, deridet HORATIUS in Epistol. I. 15.
„Isne tibi melius suadet, qui rem facias; rem, si
possis recte; si non, quocunque modo rem.
Φησίν. Vera lectio; Φασίν glossema. Singulari
enim utuntur, ut aliquis, τίς, suppleatur. Chry-
sost. Hom. II. p. 41. §. 17. Invaluit hic usus etiam
apud Latinos.

V. 13. Γάρ, e. g. Γλυπτόν, cum de figulis
opere usurpetur, non gaudet propria significatione,
sed est *ad fabre factum*. C. 7. v. 2.

V. 14 — 19. Non vero solus figulus insipiens
est, sed omnes Judaeorum inimici (omnes idolola-
træ). Caussae subjiciuntur.

Τάλαντα; quominus de miseria interpretemus,
prohibet comparatio cum infantibus, igitur *stolidi*,
quasi *mente capti*. — Καταδυνασεύσαντες αὐτὸν.
Aegyptios, qui veteres Judaeos in ditione sua
tenuerunt, Nostro ante oculos obversatos esse,
verosimile est, conf. enim C. 10, 15. Romanos
autem hoc inferre, saltem non opus.

V. 15. Πάντα. Apud Aegyptios omnium fere
populorum cultus in honore erat, orientalium,
Graecorum, etc. Οἱς οὐτε etc., conf. Ps. 155, 4.

V. 17. Νεκρόν, opus exanime. Ων = ἐξ ὄντος.

V. 18. Ἀνοια; sic scriptum cum vel nullum
vel vix tolerabilem sensum efficiat; ἀνοία (cum
iota) reposito cum Grotio sic interpreteris. „Si
quod ad stupiditatem pertinet, comparentur cum
aliis, sunt illis haec deteriora. Multo enim plus
intelligit elephas, solertior est vulpes aut simia.“
Ἐνία, lectionem cod. Alex., BREITINGERUS, quam-
quam falso opinatur, conjecturam PATRICII JUNII
esse, tamen praefert. Cui equidem sententiae cal-
culum non adjicio. Ea enim scribæ sciole deberi
videtur, qui canes quoque et feles et serpentes,
tam solertia animalia, tam astuta et prudentia, ut
astutiae sagacitatisque symbola s. imagines apud

onnullos facta sint, secum reputans, ab Aegyptiis
soli, ut auctorem inscitiae crimine solveret, ἔντια
καὶ ingeniolo posuisse videtur. At quod de sin-
ulis valet, veluti de ciconiis, id Judaeus, idolatriae
dico a vero abripi sese passus, de omnibus ani-
malibus, divino honore honoratis, edixit, parum
urans boum et ovium et columbarum apud Ju-
deos honorem certe adsecutarum stupiditatem et
orporem. Συγκρινόμενα scil. τοῖς ἄλλοις γώοις.

V. 19. Οὐδέ etc. Et pulchritudine alijs be-
iis cedunt. Οὐδέ cum καλὰ τυγχάνει jūgen-
tum. "Οσον ἐπιποθῆσαι scil. εἰκός ἐσιν; quod
esiderium, amorem, adtinet; quo amplecti ani-
malia licet propter pulchritudinem, s. quantum
propter pulchritudinem amare animalia licet. —
Ως ἐν γώων ὄψει, quippe comparatione cum aliis
estius facta. Ἐκπέφευγε — αὐτοῦ h. e. nun-
tiām deus ista animalia laudavit, ut equum apud
obum, contra exsecravit, ut serpentem, Gen. 3, 14.

C A P. XVI. XVII. XVIII. XIX.

A r g u m e n t u m.

Denuo fata Aegyptiorum idololatrarum et
Iudeorum inter se comparantur, cui comparationi
variae admonitiones et doctrinae inseruntur. (Cf.
C. 11, 4. sqq. et 12, 23. sqq.).

Ομοίων = γώων ἐχθίσων. — Κνωδ. C. 11.
l. 16.

V. 2. Εἰς ἐπιθυμίαν κ. τ. λ. h. e. secundum
eorum edendi cupiditatem coturnices cibum inusitatim
aporis eis praebuisti. Tali cibo, qualem desidera-
bant, sunt satiati, Exod. 16, 12. De conjuncione
vero vocabulorum idem valentium vide C. 3. v. 6.
BREITINGERUS ante eis ἐπιθυμίαν inseruit oīs.

Non male; quamquam lectio vulgata ferri potest.
Ορτυγομῆτρα coturnix, dux reliquarum, dum migrant; sed LXX de quaque coturnice usurpam.

V. 3. *Τὴν ἀναγκήν ὄρεξιν ἀποσρέθωνται*, ut adeo desiderium cibi vitae sustentandie necessarii Aegyptii exuerent; nausea enim in ejus locum cessit. Mose auctore irrepserant ranae in domos Aegyptiorum et in vasa, in quibus cibos parabant, Exod 7, 28. Judaeis contra expertentibus exquisitum libum deus largitus est. De quo quidem desiderio libri veteres tacent; at noster, ut omnes ejus aevi Judaei, rebus traditis non firmiter insistit, sed vel aliquid adjicit pro consilii ratione vel detrahit.

V. 4. *Ἐδει.* Injustum Judaeo videbatur, quod dei populum Aegyptii acerba dominatione tractassent oppressum, ob quam injuriam poenae luendas essent.

V. 5. *Ἐπῆλθε Θηρίων Θυμός;* de re vide Levit. 21, 5. sqq. *Οὐ μέχρι* etc. h. e. tamen non ad omnium internectionem duravit ira vel poena.

V. 6. *Σύμβ.* *σωτηρίας* = *σῆμα σωτήριον*, σημεῖον σωτῆριον serpentis aenei, quo ad aspecto sannabantur. *Eis ἀνάμνησιν* si conjungis cum *σωτηρίας*, sententia est, dei consilium fuisse excitatum beneficio sanationis memoriam legum, itaque corrigerere Judaeorum animos. Licet vero etiam construere cum *εἴρηται θηράχθησαν*, ut aerumnae et dolor recordationis legum caussa sint, cf. v. 11. et Cap. 11. v. 11.

V. 9. *Ἀκρίδων* etc. Contra ea, quae de cicadum natura innotuerunt, adversantibus ipsis libris Mosis, Sapiens cicadarum *morsu* et *muscarum* imperfectos Aegyptios esse fabulatur. Vide vero, quae supra monuimus ad v. 3. — *Τι ψυχῆς αὐτῶν* vel *vitae illorum*, vel *periphrastis* pro *αὐτοῖς*.

V. 10. Ἀντιπαρῆλθε scil. τῇ νίκῃ τῶν ὁδόν-
ων, quod e verbo νικᾶν repetas. *Benignitas tua
ictoriae dentium obviam ivit*, curavit, ne dentes
incident.

V. 11. Λόγων = ἐντολῆς νόμου σου, v. 6.
ἢ ὁξέως διεσώζοντο. GROTIUS, ἵνα pertinere
tutus ad ἐξεπεντρίζοντο, quod praecedit, verba
οὗτοῦ δ. velut parentheseos loco interjecta esse,
intendit. Nobis secus videtur. Vita Judaeis opus
at, ut in eos beneficia conferre deus potuerit,
iοδ ut ei licet, διεσώζοντο h. e. e vitae periculo
epti sunt. Ἰνα μή. Construe ἵνα cum verbo
ἰνωνται, μή vero cum participio ἐμπεσόντες.
ἢ Θηρ sc. legum divinarum.

V. 12. Μάλαγμα. Malagmata vocant medici,
iae de mediocri calore neque exsiccantia neque
mium humectantia fusionem moliuntur materiae
irescentis. — Λόγος h. e. voluntas tua, quam
us, quasi homo, verbo exprimerē vel credebant
l fingebant antiqui homines.

V. 13. Nam tu es potentissimus. (Quae po-
ntia patet eo, quod numen supremum morti
udere homines valet et ex ipsa morte in vitam
vocare). — De periculo tantum vitae cogitare,
καταγεις εἰς πύλας ἄδου interpreteris usque
k mortem ducis homines, non sinit versus inse-
dens, qui de morte ipsa agit. Verba sumta sunt
Deut. 32, 39., sed sensu mutato.

V. 14. Homo interficiendo tantum par vitam
uddere nequit.

Pro ἀποκτέννει legas vel ἀποκτείνει vel
τοκτένει. — Ἀναστέψει, hiphilice, efficit, ut
ideat. Judit. 1, 11. Ps. 85, 6. Οὐδὲ — παρα-
ειφθείσαν. Haec verba eandem sententiam con-
nent, quam comma praecedens; παραλειφθείσαν
il. εἰς ἄδου, receptam in orcum animam non

liberat; sic. C. 2. v. 1. Οὐκ ἐγνώσθη ὁ ἀναλ
έξ ἄδου.

V. 15. Neque potentiam tuam effugere 1
quod probant tristia fata Aegyptiorum.

V. 16. Ἀρετσθαι h. l. *recusare*. Εἰδ
agnoscere. Πυρί, *igni*, qui una cum pluvi
grandine decidebat, Exod. 9, 18. 23.

V. 17. Παραδοξότατον scil. ήν. Πλεῖον
quam solus efficere solet; plus enim virium n
est ignis aqua commixtus.

V. 18. Ήμεροῦτο h. e. in coelis retineb
nec sinebatur in terras saevire.

V. 19. Γεννήματα, herbas, arbores, anim
homines, Ex. 9, 25.

V. 20 — 23. Contra Iudei laetissima
gaudebant.

Αγγέλων τροφὴν. Ps. 79, 25. Manna
pellatur אָבִירִים חַמֵּל, quod LXX vertunt ἀ
ἄγγέλων. Arabes quoque coeli panem di
vid. Michaelis ad Levit. 11, 7. — Ἀκοπ
indefatigabili modo h. e. ἀφθόνως, copiose
ἀπόνως sine hominum labore. Sic PHILO
p. 544. l. 22. manna dicit τὴν ἀπονον καὶ ἀτ
πωρον τροφὴν δίχα στουδῆς τῶν ἀνθρώπων
ἐκ γῆς, ὡς ἔθος, ἀναδοθεῖσαν π. τ. λ.
Ισχύοντα usurpatum esse videtur pro παρέχε
ἐνεργοῦντα, quascunque voluptates percipi
cibus homines possunt, eas largientem, efficien
Voluptate autem qualecunque adfecisse' panis
citur, quod adtemperatus ad unius cujusque gu
et desiderium acerba adpetenti acerbe sap
dulcia dulce etc., cuius tamen usus verbi exe
adferre non valemus. Aliis ισχύοντα collatum
ל, Dan. 7, 21. Ps. 13, 5. est superantem,
non considerant, hoc sensu ισχνειν non
accusativo gaudere, sed praep. πρός, ἐπί, κ

l cum genitivo ita construi, ut μᾶλλον suppleatur. Conjecit BREITINGERUS ἵσχοντα.

V. 21. Ἡ μὲν — μετεκμηράτο. Obscuritate ini-
am hujus versus laborat. Sic, praeente GROTI-
re omnes interpretes: „Natura illius mannae, quam
dederas, benignitatem tuam demonstravit, et (nam)
dulcini ad os adferentis serviens, quod quisque cupie-
it, in id mutata est.” Hos interpretes quo minus
quaris, impedit part. ὑπηρετῶν, genere mascu-
lo, dein part. δέ, praecedente μέν non unam
ndemque rem, sed diversam indicans, neque
plicationi inserviens; denique durissimum est
leoque inauditum, τοῦ ad id referre, quod deest,
ρτων. Nisi ante τῇ δέ pauca exciderunt, vel dei-
mutabili erga dilectos dulcedini (gratiae) manna
l unius cujusque gustum sese adtemperans, igitur
utabilis, satis jocose opponitur, ut sic vertas:
Substantia tua, h. e. tu demonstrasti quidem (lar-
endo cibo) dulcedinem tuam (eamque immutabi-
l), sed ille (panis, manna) etc. mutatus est,”
l voc. ὑπόσασις nutritionis sensu usurpans, auctor
xit: „Jam eo solo, quod nutrivi eos, gratiam
am demonstrasti, at (quo magis etiam elucet
nigritas tua) ille etc. mutatus est.”

V. 22. Mannam ignis ardor non liquefecit, ut
sci ea Judaeis liceret, contra Aegyptiorum fructus
ne absunti sunt.

Χιῶν δε καὶ κρύσαλλος. Manna cum pruina
mparatio, Ex. 16, 14. obvia, ansam dedit Sa-
enti, ut nivem et glaciem eam appellaret, sequens
orem augendi amplificandique; vel quod nivis
l glaciei instar conglomerata ejusque speciem
ae se fert (Cf. C. 19. v. 21.) et ad solis radios
quesit. Caeterum contra, quam hoc loco depin-
intur, res acciderunt, alio tempore destruxit
ando fulgoribus intermixta agros Aegyptiorum, alio
anna decidit. Ἐν τῇ — διασράπτον vid. v. 16.

V. 23. Τοῦτο — δυνάμεως. Sic verba jungas: (ινα γνῶσιν) τοῦτο (τὸ πῦρ) πάλιν δὲ (contra) καὶ (adeo) τῆς ιδίας ἐπιλελῆσθαι δυνάμεως, τραφῶσι δίκαιοι. Infinitivo autem utitur propter cum verbo finito, quae constructio proxime processit. Exempla sic mutatae constructionis ubi obvia.

V. 24 et 25. Ut improbi puniantur, natura vires augentur; contra minuantur, quando propter hoc est commodo, id quod manna mutata docet. — 'Τηρετεῑ lege ὑπηρέτεῑ.

V. 26. Οὐχ — ἀλλὰ κ. τ. λ. Per negationem absolutam praecipue ab Hebraeis exprimitur eorumque imitatoribus, quod per limitationem exprimendum erat. Hoc loco *non tam — quam* Sententia de prompta ex Deut. 8, 3. — Γενέσεις τῶν καρπῶν, genit. explicat, γενέσεις (τῆς γῆς) οἱ καρποί. Ρῆμα vide supra λόγος v. 12.

V. 27. Απλῶς simpliciter, non addita alia vi praeter radios. — 'Ετήκητο de re vide Exod. 16, 21.

V. 28. 'Εντυγχάνειν σοι; preces, matutino tempore quae funderentur, certius exaudiri credebat v. c. Esseni. Vide Josephi Antiqu. II. 12. Attamen hoc loco studium tantum precandi, praecipue gratias agendi commendatum, non tempus precibus aptissimum definitum esse videtur. Vide enim vers. seq.

V. 29. Vox εὐχαρισία auctori non uno tenore argumentum per sequenti, sed diversa et aliena interserenti ansam dedit, ut de successu, quo ingratus gauderet, haec adderet. 'Ελπίς h. l. id, quod quis sperat. "Τὸν ἀχενσὸν aqua, quae nulli usui inservit, ideoque effunditur, aqua squalore plena.

C A P. XVII.

A r g u m e n t u m.

Depingitur caligo Aegyptiaca, quidquæ in ea si sint Aegyptii.

V. 1. Κρίσεις σου, יהוה מושׁבָתֵךְ, Ps. 19, 10. *creta*, quæ hominum sortem pertinent, vel *di*, quibus deus in vita hominum dirigenda tur; sic מִשְׁמָרָה est *modus*, 1 Gen. 40, 13: Leg. 1, 7., ubi, quid ratio seu modus spectet, ut referendus, ex sententiarum nexu prodit. — Εἰ τοῦτο; quia magna et miranda sunt decreta ob id multam meditationem postulant et eximias enii facultates, ut perspiciantur. Magnitudinem retorum declarant fata Judaeorum et Aegyptio-
i. Ἀπαίδεντοι ψυχαί i. e. homines, qui dei intatem agendique rationem non edociti sunt que μωροί.

V. 2. Γάρ, e. g. Τπειληφάτες. Aegyptii elitarum externa specie in errorem inducti, quæ consiliorum divinorum inscitia, non opinatur, populum, quem adeo adsperrabantur, quotanquam servis utebantur, deo esse dilectissim et magnis rebus destinatum, cuius salutem na decreta spectarent maxime. — Φυγάδεs onymice, exclusi a beneficiis providentiae die, luce et calore.

V. 3. Λανθάνειν. Aegyptiī, posse occultos et securos in peccando rati, occulti quidem, sed alia ratione atque qua se occultos fore abant. Ἀφεγγεῖ proprie cum λαθῆς jungen- erat. Tolle autem incisum post ἀμαρτῆ- ν, et ante ἐσκοτίωνταν, quod recipiendum ἐσκοτίωνταν.

V. 4. Ἀφόβως pro ἀφόβους. Καταράσσον- = περικτύποντες, circumstrepentes.

V. 5. Φωτίζειν (γίνεται) scil. τὴν συγνήν ἔκεινην τύκτα.

V. 6. Αὐτομάτη, non orta ex ligno vel alicuius quadam materia, sed ex conscientia mali et imaginatione; quocirca ὅψις μὴ θεωρουμένη dicitur. Φάβου πλήρης = Φοβερός. — Τὰ βλεπόμενα = τὰ φάσματα; illusio illusionem auxit.

V. 7. Εμπάγματα, lusum τὴν τέχνην τὴν μαγικήν per contemptum dicit.

V. 8. Δείματα — νοσούσης. Solebant mystagogi profanos, mysteriis non initios, aegrotos nominare. Hinc suspicatur KLEUKERUS, mystagogos h. i. rideri, utpote sese profitentes terroribus (δείμ. καὶ ταρ.). quos vulgaris hominum de rebus persuasio vel inscitia pareret, ex animis pellendis pares. Simile quid statuit GROTIUS. Nos de veris morbis malumus intelligere, quos sacrificiis, ceremoniis, carminibus curabant e. gr. melancholiam.

V. 11. Δειλὸν — καταδικαζομένη. GAABRIUS: „timida est malitia, privatim (clam) condemnans (se) contra se testatur et poenae dignam se judicat.“ At idīs nullo modo ante πονηρία locum obtineret; dein exspectares medium μαρτυρεῖται, denique non dici deberet μαρτυρεῖ καταδικαζομένη, sed modo inverso, μαρτυρουμένη καταδικάζεται. Igitur nullus dubito, quin genuinum sit idīs πονηρία μαρτυροῦ. Originem prior lectio traxit ex inscrita scribæ, in Cod., quem transscripsit, μαρτυρεῖ ut fit, loco μαρτυροῦ legentis, quod pro verbo habuit, ideoque idīs in adverbium mutavit. Jam igitur sic explica: δειλὸν sc. τι pro δειλῇ ἔστι, ut VIRGILIUS ex Graecismo: varium et mutabile semper femina. Πονηρία abst. pro concreto πονηροῖ. — Προειληφε. Ex conjectura Breitingerus in textum suscepit προειληφε, praesumisit. Quae mutatio quam sit supervacanea, prodit ex Joseph. B. J. lib. 3. c. 43., ubi προσλαμβάνειν potestate

conjiciendi gaudet. Adde quoque Suidam s. h. v. Sensus: Semper mali mala vident, etiam ubi nulla sunt.

V. 13. Falsas hujus loci interpretationes refutare, longum esset; veram statim subjungemus. *Ἐνδοθεν* — *προσδοκία* continet caussam proxime sequentis: *πλειόνα* — *αἰτίας*. Post *ἡττων* supple *η εἰκός ἐσιν, quam par est*; qui comparativi usus vel tironi notus est. — *Προσδοκία* sc. *τῶν βοηθημάτων*. — *Λογίζεται*, quod proprie de malis dici debebat, auctor pro audacia, qua utitur, ad eorum *προσδοκίαν* retulit. *Τὸν ἀγγοιαν, ignorantiam*, nimirum inveniendi auxilii. — *Πλείονα, majorem*, quam pro causa tormentum efficiente h. e. metum injiciente. Qui parum *viribus* suis confidunt, ideoque metuunt, rem, quam timent, *majorem* arbitrantur et difficiliorem, quam revera est; itaque se impares evitando putant et imbecilliores, quam sunt.

V. 14. *Ἄδυνάτον*, quae illis nil nocere poterat, quem ob rem vanus eorum metus est. *Ἄδου*, in quo densissimae tenebrae, inanes umbrae sine *viribus*, nihil nocentes; hinc *ἀδυνάτον*. *Ἐπελθοῦσαν*. Nox adscendens ex Erebi recessibus est *maxime tenebrosa*. — *Κοιμάμενοι* ex hebraismo positum pro *κοιμάθαι* *δυνάμενοι*, *quamvis eodem, quo alio tempore, somno sopiti esse potuissent*, *quamvis aequa tranquille atque ante dormire potuissent*, tamen conscientia stimulante partim a spectris circumfugabantur etc.

V. 15. *Φαντασμάτων*. Neque ex hoc versu neque ex praecedente quarto liquet, utrum vere adparuerint spectra, an sibi tantum visi sint conspicere Aegyptii. Quodcunque demum sit, vanitatis certe timoris arguuntur, quod ossibus et carne carentia, ideoque innoxia, spectra fingebantur. Alii censem, v. c. GROTIUS et cum eo

GAABIUS, verbis *οἱ δὲ τὴν — κοιμάμενοι* non vanitatem timoris describi, sed noctis horrorem Aegyptiorumque miseriam; itaque GROTHO, suppletu^{τλῆναι, νῦξ αδύνατος} est *nox intolerabilis*, GAABIO interprete *nox, in qua nec vires ullaे neque vita sese exserit, iners*; *αὐτόν* vero ante *ὑπνον* putans respicere ad *αδύνατον* ita vertit: Aegyptii in illa nocte vere mortua, quae e recessibus tartari emortui (inertis) adscenderat, somnum vere mortuorum dormiebant h. e. erant quasi mortui sine viribus et vita. Sed *τέρασιν ἐλαυνούτο*, quod v. 15. sequitur, et, quae praeter caliginem terruisse dicuntur v. 18 et 19., parum horum virorum doctorum sententiae fayent.

V. 16 — 17. Omnes autem terrore corrupti sunt.

Καταπίπτων. Falso conjungunt nonnulli partic. *καταπ.* cum *ην.* Nos cum GAABIO, textu inciso post *ἐκεῖ*, *καταπίπτειν* non de corporis casu, sed de animo intelligimus, quem despondebant. Sic Neh. 8, 13. *καταπίπτειν* est *animum abficere.*

V. 17. *Ἐρημία, מִרְבָּר*, ut saepe, *locus frequentia quidem hominum vacuus, sed pascuis abundans et agris et arboribus.* In ejusmodi regionibus variis generis labores cogitari licet, veluti arbores serendi, fossas effodiendi, agros sepibus cingendi; ligna caedendi etc.

V. 18. Et omnia terrebant.

Περι jungē cum ηχος, cantus avium circumsonans arbores. Quae vero aves praeter luscinias arboribus insidentes noctu in Aegypto suaviter cantent, equidem ignoro. Auctor naturam minus secutus esse videtur, tantum ut omnia terrerent.

V. 21. *Μόνοις ἔκεινοις*, Aegyptiis. *Βαρύτεροι, ipsi sibi molestiores erant, conscientia mali omnia terriculamenta excitante; mentes eorum pertur-*

ae ac confusae nihil praeter horribiles formas spiciebant.

C A P. XVIII.

A r g u m e n t u m.

tinuata comparatio sortis Aegyptiorum et Judaeorum.

V. 1. *Oσίοις* = *δικαίοις*, Judaeis. *Ἐπεπόνταν* sensu imperf., *quod non idem paterentur*, eadem caligine obiecti essent.

V. 2. *Εὐχαριστοῦσι* pro imperf. *gratias ageant* vel deo vel Judaeis, quod, cum liceret, actas injurias non ulciscerentur. — *Toῦ διενεχταί quod cum illis contendissent*, inimicorum eos habuissent, 2 Macc. 3, 4.

V. 3—5. *Ἄγρων* oppositum est iis, quae in proxime praeced. de nocte erant narrata. *Λοτίμον*, *magnifica* peregrinatio est, vel quia luce via collustrabatur, vel quia ea Judaei in ram migrabant ipsis a deo destinatam. *Κατεισούσι*; ut servos Aegyptii Judaeos tractaverant *ῥάπτον φῶς νόμον*. Judaei legem aeternam arbitrabantur; lucem vero appellat *νόμον*, quia ea, quae ad deum spectant et vinculum sum, qui intercedit eum inter et res creatas, que officia nostra illustrat. Quod vero nonnullis acut, *σύλον πυριφλεγῆ* v. 3. Nostro fuisse legis nbolum, id ex hoc saltem loco non prodit. *νός*, Arabs legit *δι' ἔνος*, scripturam nullius igit propter antec. *καί*. — *Τέκνων*, primogenitum, Exod. 12, 19. *Ομοθυμαδόν*; ad *unum ines* patres in mari rubro. Vide supra.

V. 6. *Προεγγώθη*. Moses (Exod. 11, 4.) aedixit illam noctem; cui vaticinio quum eventus spondisset, persuasi, neque a Mose ludi se neque

a deo, Judaei reliquis promissionibus (e. gr. Gen. 22, 66.) fidem habebant et in periculis constantia excellebant.

V. 7. *Σωτηρία, liberatio ex potestate Aegyptiorum. Δικαιῶν pro αὐτοῦ; δικαιῶν (Judeorum) praetulit propter oppositum ἔχθρῶν.*

V. 8. Spes nitebatur ea re, quae in calamitatem Aegyptiorum et gloriam Judaeorum cessit, puta caede primogenitorum, quam Aegyptii lugebant, quaque, ut ait Noster v. 13., permoti sunt, ut Judaeos dei filios (deo adamatos) declararent eisque secessum ex Aegypto concederent. Hinc ἐδόξασας ἡμᾶς, Exod. 12, 21. sqq. *Προσκαλεσάμενος nos tibi adsciscens.*

V. 9. *Κρυφῆ γάρ etc. Liberationis spem* Judaeos *fovisse inde patet, quod ad migrationem religiose et prudenter sese praepararent. Ἐθνοσιαγόν sacrificabant agnos paschales, Exod. 12, 21.* Nostro sacrificium paschale factum esse videtur ad confirmandum foedus, quo sese omnes ad omnium rerum communionem obstringerent. Secundum PHILONEM ortum est ex gaudio populi ob profecionem instantem. De Septen. p. 1190. *Παιδες ἀγαθῶν filii, quibus bona paterna, divina, destinata sunt.* Sic *νιὸς ἀπωλείας.* Licet vero etiam *πατέρων* supplere. — *Kαὶ τόν etc.* Lex, quae omnes ad omnium rerum tam secundarum quam adversarum communionem obstringebant, *νόμος Θεότητος* est, vel quia deo placuit vel deo auctore sancita. *Τοὺς ἀγίους* plurimi interpp. jungunt cum *μεταλήψεσαι.* Perperam, nam Grammatica requireret *οἱ ἀγιοι.* At quaeritur, utrum auctor, cum scriberet *προαναμελόντες τοὺς ἀγίους αἰνούς πατέρων,* carmina voluerit, quibus laudes majorum, Abrahami, Isaaci, Jacobi, quibus terra sancta promissa erat jam ante eam occupatam, celebratae sint, an hymnos in dei laudem factos et a major-

ribus decantatos. Priori sententiae calculum ad-
jecit GROTIUS adnotans, morem fuisse veterem
Hebraeorum, magnorum virorum *δοξολογίας* canere,
quales haberemus apud Sirachidem; imitatos id
esse Christianos in honorem apostolorum et mar-
tyrum. At *άγιοις* scil. *άγιοις* parum huic expli-
cationi favet, pro quo *τῶν ἀγίων* scil. *πατέρων*
exspectes. Praefero igitur alteram rationem, quae
nihil sibi timet ab eo, quod carminum antiquitus
decantatorum ne mentio quidem in libris Mosis
fiat. Etenim Noster non ita historiam antiquam
exposuit, ut non interdum traditioni tribueret ali-
quid vel ipse inveniret. Qui lectionem *προανα-
μελπόντων*, quae propter antecedens *πατέρων* mihi
videtur esformata, ideoque spuria, genuinam putant,
ii necesse est *πατέρων* de familiarum ex Aegypto
migrantium patribus s. populi senioribus praeci-
nentibus sermonem esse autument.

V. 10. Θερηνουμένων, a parentibus.

V. 11 — 19. Describitur caedes primogenitorum.

‘Ομοίᾳ δὲ δίκῃ etc. cf. Exod. 12, 19.

V. 12. Θαν., vel mors h. l. personam agit,
ut ὄνομα sit *jussum*, vel ὄνομα Θανάτου est *genus
mortis*. Hoc praestat propter seqq., ubi *omnia
deo vel ejus λόγῳ* tribuuntur.

V. 13. Πάντα, miracula a Mose dei ope
petrata. Φαρμακ. *magicas artes* Jamnis et Mambris
C. 12, 4.

V. 15. Λόγος h. l. angelus, ὁ ὄλοφρευτής,
cujus mentio fit Exod. 12, 23. PHILO quoque
angelos λόγουs appellat, de Somn. p. 586. et vice
versa λόγον, sapientiam divinam, τὸν ἄγγελον
πρεσβύτατον, de Confus. lingg. p. 341. — 'Απ'
οὐρανῶν ἐκ Θρόνων βασιλ. *a throni gradu*, in
quo stans dei mandata angelus exspectabat. 'Ολε-
θρίας. 'Ολεθρ. alias *pernicious* h. l. (passive)
pernicieī devotus, ut 3 Regg. 20, 42.

V. 16. Ξίφος ὁξύ. Pari modo apparet angelus 1 Chron. 21, 16. Similis quoque descriptio Famae apud Virgil. in Aen. lib. 4. et Discordiae apud Homer. in Il. lib 4.

V. 18. Ἐνεφάνιζεν, declaravit nempe verbis, naturalem mortem se non obire, sed dei ultione id evenire, id quod somnia patefecissent.

V. 20. Πεῖρα Θανάτου, tentatio, periculum mortis; pauci enim tantum moriebantur et internecio cessit, v. 15. Adludit auctor ad rem non nexam rebus Aegyptiacis, Num. 16, 41. narratam.

V. 21. Ἀνὴρ ἄμεμπ. Aaron.

V. 22. Τὸν ὄχλον turbas vertunt. Perperam; hoc enim sensu non nisi incommode cum νικᾶν construitur, taceo alias rationes. Lect. τὸν ὄλοθρεύοντα, ab ed. Complut. exhibitam, GROTIUS praeferit, quem alii sequuntur. Oedipo vero opus est, qui explicet, quo modo pro τὸν ὄλοθρεύοντα in textum migraverit τὸν ὄχλον, scriptura inexplicabilis. Editionis Compl. si tanta auctoritas esset, ut haberet in re quaque critica multum momenti, utrumque verbum sic scriberem τὸν ὄλοθρεύοντα τὸν ὄχλον. At quum omnes Cdd. ac Verss. in solo τὸν ὄχλον acquiescant, originem ejus lectionis explicare maluerim e scribæ vito vel male legentis vel audientis pro χόλον, voc. explicata in ed. Compl. glossemate τὸν ὄλοθρεύοντα. Quae conjectura non parum commendabilis mihi videtur propter antecedens ἀντέση τῷ Θυμῷ et sequens τὸν κολάζοντα (punitem), ὑπέταξεν et v. 23. ἀνέκοψε τὴν ὄργην. — Λόγω precibus et vero etiam in memoriam revocando promissiones Abrahamo, Isaaco rel. factas. Διέσχ. interclusit (interfectori) viam ad superstites.

V. 24. Aliud additur, quo populus Judaicus a morte liberatus sit, vis quaedam magica ornatus sacerdotalis.

Ποδ. ἐνδυματος, tunicae coloris punicei, cui pallium minus, duabus plagulis divisis constans, (רַמְפָּר = ἐπωμίς vestis humeralis) superinduebatur. Κόσμος; symbolum erat totius mundi. Dignus est PHILONIS locus de Monorch. p. 813., qui conferatur cum nostro: προστέτακται δὲ καὶ ἐτέρα χρῆματι πάνυ ποικίλην ἔχουσιν κατατκευήν, ὡς ἀπεικόνισμα καὶ μίμημα τι τοῦ κόμου δόκειν εἶναι — πρῶτον μὲν γαρ ἐνδυμα περιφερέστερόν εἶν, δλον δὲ ὅλων νικινθινον, ποδήρης χιτών, ἀέρος σύμβολον κ. τ. λ. et pag. 814. πρὸς δὲ τοῖς κάτω μέρεσι τοῦ ποδήρους ἀπηωρηνται χρύσεοι ἐνίσκοι, κώδωνές τε etc. τὰ δὲ ἐσὶ σύμβολα γῆς καὶ ὕδατος. Idem fere docet JOSEPH. Antiqq. III. 8. Ne Mosis criminis verteretur, quod tam magnum in pusillis et exilibus rebus studium posuisse, ut adeo vestitus sacerdotalis singulas partes minutatim designaret, definiret et lege sanciret, et quia διαδῆμα, inscriptum vv. לְיהוָה קָרְבָּן, aliquid quasi ominosi habebat, Judaei in singulis partibus arcani quid (μυστήριον) et magni inesse docebant. — Τετρασίχον λιθον γλ. Pectorale ωστ, ornatum duodecim gemmis, ternis serie quadruplici dispositis, quibus nomina duodecim tribuum erant insculpta. Hinc δόξαι πατέρων esse posset ὄνοματα ἐνδοξα πατέρων; at quia majus aliquid infuisse decet, gloriam patrum hic quasi descriptam esse auctori placuisse videtur cf. Exod. 28, 15 — 30. Ἐπὶ διαδ. מצנפת, cui adligata erat lamina aurea γιν, inscripta verbis יהוָה קָרְבָּן. Exod. 28, 36. Μεγαλύνη σου, vel magnum nomen tuum vel majestas ibi repraesentata.

V. 25. Ο ὁλοθρεύων. In Mosis libris angelus, qui Judaeos peremerit, non memoratur. Noster, ut ea, quae de Aegyptiis per angelum necatis modo narraverat, magis his responderent, angeli ope deum usum esse, fingit.

C A P. XIX.

Argumentum vide cap. prae.

V. 1. Τὰ μέλλοντα αὐτῶν = τὰ πραχθῆσαν
μενα ὑπ' αὐτῶν.

V. 2. Ὄτι etc. explicant τὰ μέλλοντα. Επι-
στέψαντες scil. πρὸς αὐτοὺς ἐγένετο τοῦ ἀπεῖναι
αὐτούς, postquam precibus se ad illos converterunt,
ut abirent. Προπέμψαντες. Rebus, quas Israelitae
furtim abstulerunt, discedentes ex Aegypto, ab
Aegyptiis ultiro fuisse instructas ad iter faciendum,
Noster docet.

V. 3. Ἐκβάλον. Non necessario inest notio
violentiae, saepe enim ἐκβάλλειν nihil denotat,
nisi dimittere, Matth. 9, 25.

V. 4. Πέρας scil. τῆς αἰοίας. — Αξία αἰαγή.
calamitas, quam meruerunt sceleribus ante commissis.

V. 6 et 7. Γένει virium, facultatum genere.
Ταῖς ἴδιαις ἐπιταγαῖς mandatis suis nempe a deo
datis. Νεφέλη, Exod. 2, 13.

V. 9. Ὡς — ἐνεμῆθησαν pasti sunt, ut equi
in pratis pasci solent; ut largum cibum prata
equis suppeditant, ita manna Israelitis a deo data
omnium desiderium explevit. BADUELLO teste quae-
dam exemplaria exhibit ἔχρεμέτισαν hinniverunt
h. e. prae gaudio exclamaverunt. Quam lectionem,
quamquam sententiarum cum nexu maxime con-
gruentem, tamen silentibus testibus praeter BADUEL-
LUM omnibus, recipere non ausim.

V. 9 et 10. Πνόμενον pro ἀναμένον. —
Γενέσ.. ζώων. loco γενέσεως Cd. Parisiens. unus
praebet χερσαίων, quae lectio, utpote explicans
voc. ζώων, glossematis speciem prae se fert.

V. 12. Εἰς παραμυθίαν h. e. ad exemplendum
desiderium cibi delicioris. Ἀπὸ Θαλάσσης, e
regione sinus Arabici, Num. 11, 31.

V. 13. Κεραυνῶν C. 16, 17. C. 17, 16. Χαλεπέργαστοι, quam Sodomitae, qui angelos a deos et a Loto exceptos hospitio ejicere conantur, Gen. 19, 1. sqq. Non cum Sodomitis gyptios comparari, sed cum aliis quibusdam, orum nomen auctor scribendo omiserit, GAABIUS inatur. Sed ex v. 17. seq. verosimile fit, in tecedentibus etiam Sodomitas scriptoris animo versatos fuisse; tum vero aliud crudelitatis in spites exemplum in Vet. Test. vix obvium.

V. 14. Ἀγνοοῦντας vel sensu neutro usuratum est (ignotas), cuius usus aliud exemplum n prostat, vel cum GROTIUS scribē ἀγνῶτας, od praefero. Εὐεργέτας. Bene meritus erat Aegyptiis Josephus, postea reliqui Judaei condidit terras incultas.

V. 15 et 16. Καὶ οὐ μόνον etc. Oratio imitissima facta est mentione caussae poenarum comparatione cum Sodomitis inserta, quae in e si ponatur, omnia bene procedunt; sic enim rba junge. Καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ (οἱ μὲν) μετὰ τασμάτων εἰσδεξάμενοι, τοὺς ἥδη τῶν αὐτῶν τ. δικ. δειν. ἐκάκωσαι πόνοις, ἥτις ἐπισκοπὴ τι αὐτῶν, ἐπεὶ (οἱ δὲ Sodomitae) ἀπεχθῶσσεδέχοντο τοὺς ἀλλοτρίους. Alienos Sodomitae mice exceperunt (et tamen poenam luebant); gyptii vero cives excruciarunt, quae futurarum enarum caussa erit. — Ἐπεὶ supple οἱ μὲν, epissime omissum sequente οἱ δέ. Μετὰ ἐσφραγίσματων. De gaudio et festis, quibus excepti ut Judaei, silent libri Sacri.

V. 17. Αορασία. Comparantur densissimae iebrae, quae Aegyptum texerunt (C. 17, 13.) in coecitate Sodomitarum ante domum Loti congregatorum.

V. 18. Δι' ἑαυτῶν = δι' ἀλλήλων per se in em. Ignis per aquam et aqua per ignem.

Μεθαρμόζομενα scil. *ἥν*. *Ψαλτήριον*, instrumentum decem chordarum. *Φθόγγοι*. Ut singuli soni, quamquam iidem maneant, tamen cum aliis compositi nomen mutant, sic elementa, quamvis naturam retinebant, tamen aliud, quam solebant, efficiebant, itaque mutabantur; v. c. *ignis* manebat *ignis*, sed modo non consumsit, modo ultra modum flagravit. *Ἡχω*, *naturam* nos diceremus. Usurpata ista vox est, ut magis insisteretur comparationi.

V. 19. *Χερσαῖα*. Homines enim et jumenta transiverunt per mare. *Νηκτά*, e. gr. ranae, v. 10.

V. 20. *Ισχυσεν* supple *μᾶλλον*, *plus valuit*, *quam sua ipsius vis*, h. e. supra solitam vim flagravit, C. 16, 17.

V. 21. *Ζώωγ*, quae cruciarent Aegyptios, C. 16, 18. *Τηκτόν* scil. *ἥν* C. 16, 20. *Ἀμβροσίας τροφῆς*; quia immortales angeli eo vescuntur, cibus *ἀμβρόσιος* dicitur. Sic paganis *ἀμβρόσια* cibus deorum immortalium.

V. 22. Finis, quem fatis Aegyptiorum, Canaaneorum et Judaeorum comparandis auctor adsequi voluit, in hoc commate patefit.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

P. 1. l. 9. *lege valeant.* P. 3. l. 1. *adde Item ante Eichhornius.*
vid. l. 4. *pro esset leg. sit.* Ibid. l. 29. *Bertholdtus.* P. 4. l. 17.
respectandam, ut —. Ibid. l. 19. *possit.* Ibid. l. 29. *quocirca*
. 6. l. 4. *post sqq. excidit et.* P. 7. l. 27. *quos.* P. 8. l. 10. *impios.*
vid. l. 31. *prodant.* Ibid. l. 33. *parte;* P. 9. l. 1. *minime.* Ibid.
4. *humanas et negantes.* Ibid. l. 18. *comparare.* Ibid. l. 13. *deleatur*
rgule post scripti. Ibid. l. 36. *leg. Conf. Librum Sap. etc.* P. 10.
29. *accidit.* Ibid. l. 37. *pro his scribe illo.* P. 13. l. 4. *εφοι.* Ibid.
29. *διηγησι* et l. 31. *λατιν.* P. 15. l. 16. *scribendum et pro nec*
. l. 1. 18. *pro v. 8. V. D.* P. 16. l. 32. *in —.* P. 17. l. 3. *κερματ*
. l. 1. 23. *εντεχεται* et l. 24. *σδν.* P. 18. l. 31. *λατινηςταται*
. l. 33. *pro philosophorum neglecta leg. neglecta philosophis.* P. 20.
21. *post continentis* *adde virgulam.* P. 23. l. 6. *leg. vertere.*
. 24. l. 29. *motus.* P. 25. l. 7. *χρησιμεσι* P. 26. l. 25. *locanda*
irrgula ante fictio. P. 27. l. 10. *leg. επιειμι* et l. 15. *omisisset.*
. 28. l. 34. *delenda virgula post occurrere.* P. 30. l. 14. *leg. pro*
probabilis. Ibid. l. 23. *dele virgulam post pugnarunt.* Ibid. l. 27. *leg.*
militudine. P. 31. l. 7. *accensendus* et l. 9. *Hieronymo.* et in nota
irtia Hieronymi. P. 32. l. 30. *omni.* Ibid. l. 20. *post puerum dele*
irrgulam. P. 33. l. 10. *leg. προς τι.* P. 34. l. 13. *dele non post*
ultis. P. 35. l. 16. et 17. *leg. γν.* P. 37. l. 2. *poterant.* Ibid. l. 27.
omnonstret. P. 38. l. 29. *pro num leg. utrum.* P. 39. l. 3. *πε*
. εννοιο. P. 40. l. 4. *significatione.* P. 40. l. 25. *nam.* P. 41. l. 17.
τιτλοι. et l. 27. *γν.* P. 42. l. 7. *pro ritu leg. spiritu.* Ibid. l. 16.
post φεγγη. *adde αδικα.* Ibid. l. 22. *leg. ομηροι.* P. 43. l. 5. *futuram.*
Ib. l. 6. *εις — αντοι.* Ibid. l. 24. *pro nobis leg. νοβις.* Ibid. l. 31. *ante*
arbitrantur adde plerique. P. 44. l. 6. *scribe τα.* Ibid. l. 13. *πρω*
τηλασον et l. 33. *το.* P. 45. l. 17. *οικ.* Ibid. l. 21. *nullo.* P. 46. l. 1. 25.
post dictum adde pro δικαιοι etc. P. 49. l. 33. *adde post. voc.*
onstruunt. 3) *non est sanatio in hominis morte.* h. e. si
luis moriatur. P. 49. l. 34. *leg. θτι.* Pag. 51. l. 36. *γεν.* P. 52.
1. *κατερφεγγισθη.* Ibid. l. 11. *κατεκλεψθη.* Ibid. l. 32. *intel*
exisse. P. 54. l. 37. *δικαιο.* P. 56. l. 3. *Διαμεριμata et Διαμεριματ*
. 57. l. 9. *fata.* P. 58. l. 8. *αντοι.* Ibid. l. 18. *arripiunt.* P. 60.
. 7. *calamitibus.* Ibid. l. 36. *πληγης,* ut p. 61. l. 13. P. 61. l. 35.
. εγν. P. 62. l. 16. *habebunt.* Ibid. l. 19. *pro commoda leg. incom*
moda. Ibid. l. 32. *pro sit leg. esset.* P. 63. l. 33. *φικιουμενη* et
. 37. *ως.* P. 65. l. 4. *post τελαιν.* *adde miseri.* Ibid. l. 15. *quia et*
. 18. *hanc.* Ibid. l. 33. *dele ν. 13.* P. 66. l. 26. *ante θτι adde ν. 13.*
. b. l. 30. *leg. tali.* P. 67. l. 11. *παραπτωματι.* Ibid. l. 16. *τετ*
. b. l. 30. *dummodo.* Ibid. l. 32. *τρηγασμη.* et *opponatur.* P. 68. l. 11.
. ληγος. Ibid. l. 22. *οιστη.* Ibid. l. 33. *persequitur.* P. 69. l. 25. *τα.*

P. 70. l. 9. *persequitur*. Ib. l. 10. *Alīn* et l. 24. *ἀπιέρνω*. P. 71. l. 4. *ὶη*. P. 74. l. 19. *quapropter*. P. 75. l. 1. pro *aor.* leg. *imperf.* Ib. l. 28. *paucis pro parvis*. P. 76. l. 10. *μητὰ*. P. 77. l. 3. *ἀγνοήσαται*. L. 7. *pravitate*. L. 36. *internacionem*. P. 78. l. 16. *ἱεροφαταν*. L. 26. *χάλαξεν*. L. 27. *supplens*. P. 79. l. 1. *γινόται*. P. 80. l. 6. dele incisum post voc. *diuinis*. L. 26. scribe *θεοτ*. L. 29. dele incisum post *fidos*. P. 81. l. 29. leg. *τύποις*. P. 83. l. 7. *Sapientiae*. L. 33. *cooperiupt*. P. 84. l. 33. *τύπει*. P. 86. l. 23. *πρέσβεια*. P. 87. l. 33. *urgeant*. P. 90. l. 11. post *θεῶν* adde h. e. *vivere*. P. 91. l. 10. ante voc. *sententia* adde ex. P. 92. l. 21. leg. *Recenset*, quas P. 96. l. 35. *duabus*. P. 97. l. 36. *lvrī*. P. 101. l. 15. pro *du* scribe *multo*. P. 103. l. 9. leg. *τις*. P. 106. l. 15. post voc. *investigant* indicas *textuin*. P. 109. l. 19. pro *ε* scribe *es*. P. 111. l. 29. *יִרְבַּע* leg. post *וְכָרְבָּה*. P. 123. l. 6. leg. *vasa*. P. 127. l. 13. *וְ*. L. 19. post voc. *verbo* adde *finito*. P. 128. l. 15. leg. *etiam*. P. 149. l. 27. ante voc. *verbis* adde *a*. P. 150. l. 3. post *voc.*-*praes.* adde h. e. *solent servari*. P. 151. l. 30. leg. *arbitramur*. P. 152. l. 15. pro *at* scribe *et*. P. 153. l. 23. leg. *celebrabantur*. P. 156. l. 15. pro *f. c.* legas *cedit in contumeliam*. P. 158. l. 28. signa (") ponas ante voc. *multo*, *deleas* post voc. *simea*. P. 160. l. 11. leg. *cibum*. P. 161. l. 31. *ἀποκτένει* legas pro *ἀποκτένεις* et l. 32. *ἀποκτέννει* pro *ἀποκτένει*. P. 162. l. 18. leg. *ἴργος*. L. 20. *ἀποτιάσως*. P. 166. l. 23. *μετρυρεῖται*. P. 168. l. 15. *correpti*. P. 171. l. 2. *veterum*. P. 173. l. 1. *ἰνδιματος*.

Reliqua vitia typographica benevolus lector ipse corrigat.

